Căzuți din junglă:

poveștile unui explorator

ALEXANDRU N. STERMIN

Alexandru N. Stermin (n. 1985, Vișlea de Sus, jud. Brașov) este biolog și explorator. Predă la Facultatea de Biologie și Geologie a Universității Babeș-Bolyai din Cluj cursuri de anatomia comparată a vertebratelor, neurobiologie și evoluția creierului, etologie, bioetică și ecologie umană. Este licențiat în biologie și teologie, a absolvit un masterat în filozofie și un program de formare în psihoterapie pozitivă. A participat la expediții în jungla Americii de Sud și în Siberia, a fost bursier la Universitatea din Greifswald și la Universitatea de Stat din Rio de Janeiro. Se implică activ în popularizarea științei și conservarea naturii. în 2015 a contribuit la seria *Fauna României (Păsări)* publicată de Academia Română. în 2017 și-a lansat prima carte, *Jurnalul unui omitolog,* iar în 2021 *Călătorie în jurul omului,* care a devenit un bestseller Humanitas. Scrie articole în revistele *Sinteza* și *National Géographie. A primit din* partea Universității Babeș-Bolyai Premiul de Excelență pentru implicarea culturală și deschiderea spre comunitate (2021) și Premiul de Excelență în Educație (202 2).

Pentru Antonia și Sergiu, încântătorii mei nepoți.

Cuprins

Avertisment

Vă previn: această carte este o junglă! Momentul în care veți începe s-o citiți va fi, în fapt, debutul unei expediții. Ca orice expediție, este despre lumea din jur și din noi. Chiar dacă în mintea noastră prefigurăm un traseu - ajutați de cuprins și de titlu -, în realitate știm mereu de unde începem, dar nu și unde vom ajunge sau ce vom întâlni pe drum.

Cu toate că poveștile dintre aceste coperte nu sunt doar despre junglă, cartea în sine este o junglă pentru că asta duc eu în ființa mea - și voi, noi toți, cei căzuți din junglă. *Nu știu de-i blestem sau binecuvântare, dar, când ne reîntoarcem în ea, pădurea se trezește în noi. Chiar dacă izbutim să ieșim afară, ea va rămâne înăuntru, în ființa noastră, pentru totdeauna.*

Ca în orice expediție prin junglă, de multe ori nu ne vom mai vedea calea, nu vom mai ști încotro să o luăm, și atunci cea mai mare binecuvântare va fi faptul că putem măcar să mai facem un pas, și încă unul, pe rând. Așa, încet, ne vom croi cărarea în timp ce înaintăm. Vor fi momente în care ne vom abate de la drum prin capilarele junglei, seduși de mister și atrași de necunoscut. Nu vă neliniștiți. Când veți crede că ne-am rătăcit, o să facem ceea ce se face în asemenea situații: ne întoarcem în punctul în care ne-am rupt de potecă. Fiind într-o junglă, e firesc să ne temem uneori pentru viața noastră sau, mai bine zis, pentru viața unor părți din noi. Dar, când vom ajunge la celălalt capăt al junglei, sper că, la fel ca mie, o să vă fie deja dor de ea, de jungla din care am căzut.

Prima poveste

Eram copil, să fi avut nouă-zece ani, nu mai țin bine minte, dar știu cum scotoceam prin garaj. Acolo, pe după lavițe, lăzi, dulapuri vechi și cutii, puteai să găsești orice. Erau toate așezate grămadă, pe lângă perete, de o parte și de alta a mașinii. în ziua aceea mașina nu era acasă, ceea ce însemna că părinții mei se aflau la serviciu. Era vară, lumina galbenă cădea din cer pe poarta deschisă a garajului. Profitam mereu de zilele în care ai mei nu erau acasă și mă rugam de bunica să mă lase pe deal. De cele mai multe ori îmi îngăduia.

Dealul era și el un fel de garaj, dar plin de sălbăticiuni. Bunica mă lăsa mereu cu o condiție: din când în când să mă uit spre munte, iar în ceasul în care umbra mi-o sta drept în față să vin acasă. De data asta nu m-am dus însă pe deal. Fără să știu, urma o altă aventură.

După o ladă mare de lemn, plină de mălaiul din care făceam mămăligă, am găsit o carte. Din câte îmi amintesc era mică, aproape pătrată, cam cât palma unui om adult. Colțurile îi erau întoarse, marginile copertelor, roase de vreme. Am scuturat-o de praf, i-am șters cu palmele coperta și i-am citit titlul. De atunci, până voi muri, am să-mi aduc

aminte acel titlu și adâncimea cu care ecoul lui a rezonat în mine: îmi spunea atât de multe, de parcă îl știam dinainte să mă fi născut. Eram în starea pe care o am când văd lucrările lui Brâncuși. E ceva arhaic, adânc, parte din mine și aparte.

Am luat cartea. A fost prima carte pe care am citit-o. Prima poveste pe care mi-am spus-o de parcă o știam, în timp ce mă minunam descoperind-o: *Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte.* Mă pomenesc și acum povestind-o prietenilor când mergem cu mașina, la drum lung, o spun studenților și o spun nepoților mei. De fapt cred că mi-o tot spun mie. O descopăr mereu la fel de proaspătă ca în prima zi și îi găsesc noi și noi înțelesuri. Când am citit interpretarea lui Noica la acest basm, s-au cutremurat continentele ființei mele.

Copil fiind, eram fascinat de partea din mijloc a poveștii, de aventura lui Făt-Frumos, care, călare pe calul său, a trecut prin cele trei mari încercări: lupta cu Gheonoaia „atât de rea, încât nimeni nu a călcat pe moșia ei fără să fie omo-rât“, apoi cu Scorpia, „soră cu Gheonoaia, care de rele ce sunt nu pot să trăiască la un loc“, și, la finalul călătoriei, trecerea prin pădurea „deasă și înaltă, unde stau toate fiarele, cele mai sălbatice din lume, ziua și noaptea păzesc cu neadormire și sunt multe foarte“.

Ajuns adolescent, mă gândeam mereu la partea de poveste în care Făt-Frumos se pregătea de călătorie, răscolea trei zile și trei nopți prin toate lavițele castelului ca să găsească și să aleagă armele și veșmintele vechi ale tatălui său. Cum povestea el cu caii și cum l-a găsit și l-a îngrijit pe calul ce avea să-i fie călăuză.

După ce am împlinit 20 de ani, am început că cred că esența poveștii stă în partea ei de început. Episodul prim

este în fapt izvorul tuturor poveștilor din lume. împăratul și împărăteasa nu puteau avea copii și, după ce s-au străduit să caute leacuri, au ajuns la un „unchiaș" care le-a spus că poate să-i ajute, însă împlinirea dorinței le va aduce întristare și parte n-o să aibă de copil.

Când s-a apropiat timpul nașterii, fătul nu voia să se nască și plângea. Ca să-l convingă, împăratul a încercat să-1 liniștească și i-a făgăduit tot felul de lucruri. I-a promis împărăția cutare și cutare, fete de împărat ca soție și câte și mai câte. Dar copilul tot nu se năștea. Până când i-a spus:

— Taci, fătul meu, că ți-oi da *tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte!*

Atunci copilul tăcu și se născu.

înainte să fac 30 de ani, mi-am dat seama că splendoarea poveștii stă de fapt în ultima ei parte. Aceea când Făt-Fru-mos ajunge în mijlocul pădurii pline de dihănii sălbatice, la castelul unde este întâmpinat de stăpâna care, aflând că flăcăul caută *tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte,* i-a spus: „aci este“. Am înțeles atunci că *tinerețea-fără-bă-trâneț̦e-și-viața-jără-de-moarte* e un spațiu și mi-am pus în gând să-l caut.

în ziua aceea a copilăriei mele când am citit cartea, am început să-mi fac o idee despre viață și lume. Mi-am dat seama că viața e o aventură a căutărilor. Că lumea e populată de feți-frumoși, zâne, stăpâne, unchiași, Gheonoaie și Scorpii, cai fermecați, păduri sălbatice și un „aci“-spațiul *tinereții fără bătrânețe și vieții fără de moarte.* De-a lungul vremii, mi-am ales inconștient rolul: în povestea vieții mele era firesc să vreau să fiu personajul principal - Făt-Frumos.

Am venit greu pe lume. Vreme lungă părinții mei s-au străduit să aibă copii și abia după șapte ani m-am născut. Spre finalul adolescenței mele, mă găseam în punctul în

care îmi doream să pot discuta cu cineva despre lucrurile pe care oamenii nu le aduc în dialog, pentru că dialogul pe aceste teme nu poate duce, de cele mai multe ori, la o concluzie clară și univocă. Despre problemele care nu au soluție, despre întrebările care nu au răspuns și despre umbrele cu care vine perioada adultă a vieții. Despre *tinerețea fără bătrânețe și viața fără de moarte* pentru care am venit pe lume și care, se pare, nu era de găsit. Despre celelalte, toate probleme pentru care există soluție, aveam sprijinul părinților mei.

Am început să caut printre arme și haine vechi. Țin minte cum am găsit într-o librărie o carte, îi văd și acum titlul și îmi amintesc textura copertei. Am cumpărat-o și am început s-o citesc. După ce am terminat-o, nu m-am mai oprit din citit cărți. Așa am descoperit fascinația gândirii și a filozofiei - armele și veșmintele vechi ale lumii.

Tot citind, am început să gândesc, și așa am început să scriu - ca să-mi cunosc mai bine gândurile. învățam să mânuiesc armele și să curăț hainele, să le aduc în vremea vieții mele. Cartea pe care am pomenit-o era *Scrisori către fiul meu* de Gabriel Liiceanu. I-am descoperit apoi pe Cioran, pe Noica, Agamben, Freud. Când l-am citit pe Jung, am înțeles legătura dintre noi și povești.

Am găsit și calul, căci m-am înscris la facultate la biologie și am început să descopăr și să pricep fascinația științei, resursele și capacitatea ei de a „cunoaște și înțelege lumea". Am început prin a descifra lumea păsărilor cu determina-torul[1] tradus de Dan Munteanu și m-am lăsat prins în dialogul cu știința prin cărțile lui Desmond Morris; apoi l-am cunoscut pe Edward O. Wilson, care s-a stins chiar în ziua

în care scriam aceste rânduri, prin el am descoperit atracția sociobiologiei. încet, încet, o cavalcadă de nume, voci și idei au invadat teritoriul minții mele. Știința, asemenea calului, părea că știe unde este tărâmul *tinereții fără bătrânețe și vieții fără de moarte.* Am continuat să învăț din știință și să citesc din filozofie.

Pe măsură ce trecea timpul, am început să-mi dau seama că, oricât de minunată pare povestea, Făt-Frumos nu sunt -nu creșteam într-un an cât alții în șapte, nici nu aveam capacitatea să învăț într-o lună cât alții într-un an.

Ba din când în când mă visam zburând pe un gâscan, asemenea lui Nils Holgersson, și nicidecum călare pe un cal. Am înțeles că sunt altceva, ceva mai lumesc, ceva ce fiecare dintre noi poate să fie, ceva legat de ceea ce a vrut Aristotel să numească prin *filozofie-acea* știință sublimă care includea cunoașterea Naturii, a omului, a cunoașterii înseși și a tot. Doar că eu nu sunt filozof, eu sunt ceva din ființa acestui concept. Pentru Aristotel termenul avea în el un sens dinamic, mișcător, avea ceva din spiritul unui verb ce reprezenta căutarea. Așa am înțeles că eu sunt un căutător.

La 30 de ani, de frica morții, am pornit să caut *tinerețea fără bătrânețe și viața fără de moarte:* am făcut înconjurul Lumii, am fost în ținuturile celor două surori diferite - Los Angeles și Beijing -, am traversat jungla plină de vietăți, în mijlocul ei am găsit papagalii pe care îi căutam și, fascinat de ei, am ajuns pe Valea Plângerii, iar de acolo m-am întors acasă.

Am început să povestesc lumii aventura căutării mele în *Călătorie în jurul omului.* Mi-am dat seama la întoarcerea acasă că în aventura mea într-adevăr am găsit *tinerețea fără bătrânețe și viața fără de moarte.*

Aci este! în spațiul poveștii. Am descoperit, povestind, tărâmul sacru în care se dizolvă locurile și timpurile, în

care, dincolo de împărați, feți-frumoși, zâne, zmei, scorpii și alte făpturi fermecate, găsești înțelepciunea să te întrebi, curajul să cauți, armele cu care să te lupți, tăria să mergi înainte, nădejdea că vremea împlinirii năzuințelor tale o să vină și, dincolo de toate, încredințarea că tu ești personajul principal în povestea vieții tale. Tot acesta este și tărâmul în care ai libertatea de a alege să fii și să devii ce vrei în marea poveste a Lumii în care te găsești. Poveștile sunt *tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte.*

în paginile care urmează nu e decât o altă invitație în aci-ul *tinereții fără bătrânețe și vieții fără de moarte.* Așa că încalecă și haide împreună cu mine pe acest tărâm în care, povestindu-ți căutările și aventurile mele, vom descoperi împreună una dintre marile povești ale lumii în care am venit, povestea Omului și a Naturii.

Este, în fapt, povestea a trei întâlniri. Vom merge cale lungă din pământurile înghețate ale Siberiei spre insulele reci ale Islandei și Scoției și până pe coasta caldă a Braziliei, pentru a descoperi felul în care Omul, în istoria și actualitatea sa, a năvălit și năvălește încă în Natura din jurul său. De aici vom păși spre junglele adânci de pe insule păzite de ocean și vom evada în Carnavalul de la Rio, ca să descoperim întâlnirea Omului cu Natura din el. în final, vom căuta să explorăm experiența izolării din mijlocul caselor și al comunităților noastre, cu care ne-am confruntat în acel prim, și parcă nesfârșit an, al pandemiei de Covid-19, când, într-un fel, Natura a fost cea care a năvălit peste Om.

Cu cât vom merge mai departe, prin Siberia sau mai adânc, spre inima junglei, vom păși fără să ne dăm seama spre profunzimile ființei noastre. Primul călător al Europei, Francesco Petrarca, a luat cu el o carte, *Confesiunile* lui Augustin, și a urcat pe muntele Ventoux: urcușul său și titlul

cărții sunt o metaforă pentru călătoriile care, prin natura lor, prilejuiesc întâlnirea cu universul înconjurător și cu șinele cel mai adânc. Pentru că, așa cum spune Petru Creția despre Marcus Aurelius, stăpânul unui imperiu vast, care cuprindea lumea din Scoția până în Sahara și din Oceanul Atlantic până în Mesopotamia, „acest om, a cărui grijă era neîncetat chemată spre largul plin de dezastre al lumii, a înțeles că trebuie să ne întoarcem asupra realității noastre lăuntrice**.

Plecând în Lume ne întoarcem spre noi, descoperind Natura ne cunoaștem pe noi, căci, după cum v-am spus, despre asta e povestea mea, despre Om și Natură.

Poveste dintr-un colț de junglă

E patru dimineața, mă trezesc destul de odihnit într-un întuneric de smoală și încep la scară milimetrică aventura căutării telefonului, cu mâna întinsă pe pământul cald din jurul covorului pe care am dormit, într-o baracă la marginea junglei. Pe coasta Atlanticului, în Brazilia.

După ce găsesc telefonul, deschid camera ca pentru un selfie și îmi verific buzele. Mai dormisem așa, aiurea, prin păduri umede, și dimineața mă trezisem cu buzele umflate, ciuruite de femelele de țânțar care îmi băuseră sângele străpungând pielea buzelor, locul în care bariera dintre mine și lume e cea mai subțire și mai vulnerabilă. Acum sunt bine. Mă uit în jur pe pereți și aș vrea să le mulțumesc șopârlelor gecko care patrulează în sus și-n jos, mâncând țânțarii.

Rând pe rând, se trezesc și camarazii mei. Suntem patru. Ne înfășurăm picioarele cu niște apărători de piele groasă, peste bocanci și pantaloni, ca să ne protejeze de mușcăturile șerpilor. Pornim cu frontalele aprinse pe o cărare îngustă din junglă. Șerpii veninoși din pădurea în care intrăm ajung uneori și până la doi metri, deci nu e greu să-i vezi și să te ferești de ei. Jambierele nu au rolul să ne ferească de

șerpii adulți, ci de cei mici. Aceștia au doar o jumătate de metru și e mai greu să-i observi. Deși mici, sunt cei mai periculoși. Dacă adulții, atunci când mușcă, pot controla cantitatea de venin injectată, tinerii nu au acest exercițiu și într-o singură mușcătură injectează tot veninul din glande, care în câteva minute doboară un om în toată firea.

Poate că așa e și cu oamenii: toți avem în noi un potențial de ură și furie, dar, cu timpul, e de datoria noastră să ne maturizăm emoțional, să învățăm să ne gestionăm reacțiile și să ne exprimăm potrivit emoțiile. Ce e surprinzător la noi, oamenii, este că trebuie să învățăm să ne exprimăm și emoțiile sau pornirile bine intenționate, nu doar pe cele rele. îmi aduc aminte de versurile lui George Țărnea din *Ludmila:* „Și prin toată vara plopilor cu boz / Inventând iubirea te trăgeam de cozi“. De cele mai multe ori, copiii nu știu cum să-și exprime emoțiile și adesea agresează pe cineva față de care simt afecțiune sau iubire. Dacă în clasele primare colegii v-au tot necăjit, cel mai probabil au făcut-o pentru că vă plăceau. Sună frumos și reconfortant acum, dar pe copilul de atunci asta nu-l ajuta cu nimic. Important e să înțelegem că dacă șerpii pot, odată cu maturizarea, să-și administreze chibzuit veninul, putem și noi să ne gestionăm emoțiile și reacțiile.

Trebuie să recunosc că mai am și eu multe de învățat din tot ce înseamnă mânuirea emoțiilor, pentru că acolo, în junglă, îmi era greu să discern

limpede stările ce se amestecau în mine. Aveam siguranța unui copil inconștient, dar auzeam cum îmi șoptește, din umbra mea, teama. Simțeam contrastul dintre reticența, rezerva cu care pașii mei înaintau pe pământ și libertatea cu care privirea și mintea îmi alergau sprintene printre frunzele arborilor înalți și deși din jur.

Am mers așa o vreme, până când au început să se vadă zorii. Ne-am făcut un loc în care să instalăm tabăra, o folie de rafie întinsă pe frunze. Acolo urma să inelăm păsări și să le recoltăm probe. Aveam cu noi inele de aluminiu așezate în șiraguri, de diferite mărimi, potrivite fiecărei specii. Pe fiecare dintre ele este inscripționată o serie unică și, odată ajuns inelul pe piciorul păsării, de cele mai multe ori o va însoți toată viața. Dacă pasărea va fi recapturată, peste un timp, de alți ornitologi, codul va fi raportat Centralelor Ornitologice - instituții răspândite în toată lumea, care se ocupă cu stocarea datelor din inelări. Vestea ajunge și la cel care a inelat-o, și pe baza ei se construiește povestea păsării cu detalii importante legate de distanțele pe care zboară, durata de viață și habitatele folosite. Este o sărbătoare când, pe neașteptate, primești un e-mail sau un telefon legat de câte o pasăre inelată de tine cine știe când și cine știe unde, îmi amintesc, de exemplu, că am inelat chire pe o insulă din Marea Baltică și exemplarele au fost recapturate peste doi ani în Africa de Sud. Veștile despre recapturări comprimă spațiul și timpul, construind povestea păsărilor și a cunoașterii...

Uneori, în loc să dezvăluie un mister, inelele îl adâncesc și mai mult, precum razele lunii din poezia lui Blaga. De-a lungul vremii au fost inelați pui de albatros ieșiți din ou pe insule îndepărtate. Mare parte din ei au fost recap-turați după mulți ani, atât de mulți, încât inelul se deteriorase, făcând imposibilă citirea lui și, astfel, determinarea vârstei albatroșilor. Concluzia este că aceste păsări trăiesc mai mult decât inelele de aluminiu și chiar decât cei care le-au inelat!

Aici, în junglă, colegii mei de la Universitatea de Stat din Rio de Janeiro studiază relația dintre păsările colibri și

plantele din jur și compară variabilitatea genetică a păsărilor din pădurea de pe continent cu aceea a celor din insula aflată la 15 kilometri de noi, în Atlantic.

Lumina dimineții a început să deslușească în jurul meu jungla, dizolvând ceața din întunericul ce o acoperea. Nu eram în orice junglă, eram în Pădurea Atlantică.

Pâdurea Atlantica

Pășeam ca într-un templu, căci din jungla asta fiecare metru contează de vreme ce, din toată câtă a fost cândva în America de Sud, au mai rămas astăzi din ea 8-12 procente! Brazilia, în mare parte, conturează în granițele ei două tipuri de junglă: Pădurea Amazoniană, care se întinde ca un labirint în mlaștina Amazonului, în nordul țării; apoi, de la malul mlaștinii, înspre sud, pe coasta oceanului, se afla cândva Pădurea Atlantică. O junglă umedă, dar nu inundată asemenea celei din Amazonia. Pădurea Atlantică e tipică pentru modul în care jungla s-a extins în milioane de ani spre sudul continentului, trecând din zonele tropicale în cele subtropicale, acolo unde precipitațiile nu sunt atât de abundente: dar ea, evolutiv, a găsit o modalitate prin care să mențină mereu solul umed.

Dacă în timpul sezonului ploios apa îmbibă solul și urcă prin trunchiurile copacilor la frunze, în timpul sezonului secetos solul își ia umezeala din ceața care vine de peste ocean și învăluie coronamentul arborilor. Frunzele lor absorb apa din ceață și o trimit, prin trunchi, spre rădăcinile care o eliberează în sol. Astfel, de-a lungul evoluției, speciile de plante din Pădurea Atlantică s-au adaptat și își

folosesc rădăcinile pentru a absorbi apa *din sol,* și frunzele, pentru a absorbi apa *din cert* Crengile copacilor, cu frunzele lor, sunt în sezonul secetos niște rădăcini crescute în înaltul cerului.

Din momentul în care am descoperit și am colonizat Brazilia și până astăzi, noi, europenii, am tăiat încontinuu pădurea. I-am vrut lemnul ca să ne construim jungle urbane și i-am vrut solul pentru agricultură. Dincolo de asta, am defrișat zone imense ca să facem loc de pășunat cirezilor de vite pe care le-am adus cu noi. Astfel am făcut să dispară 90% din această junglă, o junglă în care trăiesc mii de specii de animale endemice, adică unice în lume, care nu se mai găsesc în alte locuri.

Tragedia acestei păduri este că puținele procente care au mai rămas nu sunt compacte. Se mai găsesc astăzi doar fragmente de pădure, unele dintre ele atât de mici, încât nu pot să mai susțină populații din speciile prădătorilor de vârf, cum sunt jaguarul sau harpia, ori care au nevoie de teritorii largi pentru a-și satisface nevoile ecologice. Chiar și astăzi, după ce a fost declarată Rezervație Mondială a Biosferei, Pădurea Atlantică dispare în continuare, știrbită de extinderea localităților.

Fiind vorba de o rezervație mondială, responsabilitatea conservării ei privește întreg mapamondul, măcar pentru că soia cultivată pe milioanele de hectare de cicatrici ale acestei jungle hrănește animalele din fermele Americii de Nord și ale Europei.

Umblând prin pădure am găsit, în mijlocul junglei, o cultură de bananieri. Era, evident, ilegală. Asemenea unui vierme, începem să mâncăm jungla din interior, căci dacă acum câteva zeci de ani am tăiat pădurea dinspre margine ca să cultivăm banane, solul vechilor culturi a sărăcit și nu

mai dă rod. Pentru că este ilegal s-o tăiem, ne ascundem în ea și o defrișăm din interior. Asta se întâmplă și în pădurile noastre din România atunci când exploatările forestiere „la ras" sunt ascunse de o bandă de arbori lăsată intactă la marginea pădurii, ca să mascheze prada făcută.

Pasarea colibri și florile

Ne-am așezat tabăra, o folie de rafie întinsă în mijlocul junglei - o junglă care în ochii mei era imensă, cât un univers, și care avea în ea forța arhetipală a big hangului, dar care, paradoxal, nu era decât metafora unei flori crescute în calea unei autostrăzi.

Acolo, în inima junglei, mi-am amintit cum mai e puțin și populația globului va ajunge la opt miliarde de oameni, cum nevoile noastre sunt din ce în ce mai multe și mai variate. Lipsa unei satisfacții emoționale ne trimite, mai mult decât ar fi firesc, la cumpărături: golim rafturi ca să ne umplem golul existențial. Societatea a făcut din noi niște consumatori de top care au mereu nevoie de resurse noi și multe. în fiecare zi, fiecare dintre noi, direct sau indirect, fără să ne dăm seama, consumăm o bucată din junglă. Nu mai știm ce este natural și firesc în comportamentul nostru, ce ne

este propriu sau ce ne-a fost inoculat. Am aflat recent că „nevoia noastră de o gustare" este ceva ce ne-a fost indus cultural odată cu perioada industrializării, care a adus un excedent de hrană. Ca să consumăm acest excedent, am fost învățați să luăm gustări între mese. Așa s-a întâmplat cu aproape tot ce consumăm, tot ce vrem din ce în ce mai mult, de parcă nimic nu ne este suficient.

Dacă, pentru mine, conștientizarea situației în care ne aflăm noi, oamenii, în raport cu viul sălbatic din jurul nostru a venit din mijlocul junglei, tot în junglă am căutat un răspuns sau o soluție la catastrofa pe care începeam să o pricep și în care eram implicat direct.

Am avut privilegiul să mă întâlnesc cu două specii de păsări colibri, una dintre ele endemică în Brazilia. între pasărea aceasta endemică și floarea de Heliconia există o relație specială, cultivată de milioane de ani de evoluție. Dacă majoritatea păsărilor colibri „sărută** florile mai multor specii de plante, pasărea întâlnită de mine preferă, uneori exclusiv, să bea nectarul florilor de Heliconia.

Colegii de la Universitatea de Stat din Rio urmăresc această relație dintre floare și pasărea colibri de multă vreme. Au constatat că păsările caută însetate flori de Heliconia, evitând florile celorlalte specii de plante. Astfel, de-a lungul timpului, ciocul lor a evoluat atât de mult, încât să poată ajunge la glandele de nectar ascunse în mijlocul florii și să-l bea cu ușurință. Dar, de curând, au observat că o anumită specie de muscă își depune ouăle, din care ies larve, în floarea de Heliconia. Florile astfel infestate de larvele de muscă sunt evitate de păsările colibri. Ele au nevoie să bea mult nectar în timpul unei zile, dat fiind că acest tip de hrană se metabolizează repede. Dacă, în periplul lor, găsesc succesiv numai flori de Heliconia infestate, le evită și, împinse de foame, încep să se hrănească și din florile altor specii.

Pe termen scurt, faptul că muștele infestează florile are un efect negativ pentru colibri, constituind o presiune pe sursa de hrană și obiceiurile de hrănire. Dar, pe termen lung, din punct de vedere evolutiv, dinamica aceasta e un avantaj atât pentru pasăre, cât și pentru floare. Dacă musca

nu ar reduce presiunea coevolutivă dintre aceste două specii, atunci pasărea colibri s-ar hrăni doar cu nectar de Heli-conia și ar deveni, în timp,

dependentă atât fiziologic, cât și în ceea ce privește forma ciocului, de aceste flori. Ar ajunge ca, după o vreme, din cauza ciocului adaptat strict florilor de Heliconia, să nu se mai poată hrăni cu nectarul altor plante. Dacă, din varii motive, Heliconia dispare ca specie, atunci, din pricina codependenței, o să dispară și pasărea colibri. Astfel, musca, prin presiunea exercitată, forțează pasărea să exploateze și nectarul altor specii de floare, îi lărgește nișa trofică și îi crește șansele de supraviețuire ca specie.

Fără să ne dăm seama, noi suntem dependenți de Natura din jurul nostru, natură pe care o exploatăm și o punem în pericol dat fiind că am devenit consumatori compulsivi de resurse neregenerabile. Cumpărăm hrană în exces, pentru care tăiem păduri ca să o cultivăm, sau ca să cultivăm hrana pentru animalele tot mai multe din ferme, folosim, fără să ne dăm seama ce facem, cantități imense de apă și ardem combustibili fosili nu doar pentru deplasările noastre, dar și pentru transportul bunurilor pe care le consumăm și le înlocuim galopant.

Poate că drama „viului“ din Pădurea Atlantică ar trebui să pună presiune pe conștiința noastră și să ne facă să ne extindem universul resurselor dincolo de ceea ce înseamnă „achiziții de bunuri". Poate că, exploatând și alte nișe ale existenței noastre, vom reduce din consumul de bunuri neregenerabile și vom fi mai împliniți și mai fericiți pe o planetă pe care nu o mai distrugem. Poate că am fi capabili să reducem timpul de cumpărături și să-1 investim în planul existențial al relațiilor pe care le avem cu oamenii dragi nouă, poate că ar trebui să ne luăm o parte din satisfacția

vieții din cultivarea unor relații autentice, puternice și creative cu ceilalți.

Și poate că ar fi cazul să investim energie și resurse în sport, adică în sănătatea corpului nostru, și mai puțin în hainele care îl acoperă. Bucuria și satisfacția pe care le căutăm cu toții poate să vină și din cultivarea minții și a conștiinței noastre, altfel spus din planul imaginar și metafizic al existenței noastre, plan cu care ne putem intersecta în mijlocul Naturii, în răgazul unei zile sau în lumea unei cărți. Toate aceste „specii de plante magice“ ne pot oferi nectarul cu care să ne potolim setea, setea societății de consum în care am evoluat, sete pe care nu mai putem să ne-o potolim oricât am cumpăra. Nectarul cultivării relațiilor dintre noi, al grijii pentru sănătate și echilibru, al deschiderii spre căutare, cunoaștere și semnificație

ne poate ține departe de dependența noastră de consum și ne poate da o perspectivă mai largă și de calitate a vieții noastre: exact ca în cazul păsărilor colibri.

Jungla a rezistat milioane de ani pe Pământ datorită relațiilor diverse și complexe dintre organismele ce o compun și, în primul rând, pentru că fiecare specie consumă, în felul ei, din ecosistemul în care trăiește, dar, în același timp, îndeplinește și o funcție, face ceva pentru ecosistem, are în el un rol. Pasărea colibri nu doar bea nectarul plantelor, ci le și polenizează. Arborii nu doar consumă apa solului, ci, în timpul secetei, îi cresc umezeala infuzându-1 cu apa din ceață. Plantele nu doar consumă nutrienții din sol, ci contribuie și la fixarea azotului în el sau transformă carbonul din atmosferă în substanțe organice esențiale pentru nenumărate specii de viețuitoare, inclusiv pentru noi, oamenii.

Impactul antropic - al oamenilor - nu afectează doar Pădurea Atlantică, ci aproape toate pădurile și ecosistemele

de pe coastele majorității continentelor, pentru că acolo, pe coastă, ne-am dezvoltat cele mai numeroase și mai prolifice comunități. Din cele mai mari zece metropole ale Lumii care au între 27 de milioane de locuitori (cum este Shanghai) și aproape 37 de milioane de locuitori (cum este Tokyo), doar două sunt localizate ceva mai departe de coastă (Mexico City și Delhi), celelalte se întind și se extind la marginea continentelor, pe locul în care, în trecut, existau tot felul de ecosisteme specifice locului.

întors acasă din bucata de Pădure Atlantică, am plecat în căutarea acelor locuri îndepărtate de noi păzite de mlaștini și turbării, locuri în care, până acum o vreme, era tehnic imposibil să faci un drum, ținuturi scufundate în geruri de până la -70^0 C, tărâmuri aproape de neatins. Am plecat în Siberia.

Expediția din Siberia

Peste două zile ajung acasă după o lună în Siberia! Am avut șansa să fac parte din echipa de n oameni care au pornit în 15 iunie 2018 din Jibou și și-au propus să traverseze Siberia până la Vladivostok, ca de acolo să se

întoarcă acasă. 25.000 de kilometri în 31 de zile - nu oricum, ci cu trei mașini.

în mașina din care vă scriu acum miroase a mortăciune, căci am ascuns printre lucrurile din portbagaj capul unui cadavru de huhurez mare, pe care l-am găsit în Siberia. L-am luat cu mine ca să îl *prepar și* să-i iau craniul. Am o pasiune pentru cranii, adică dețin o colecție de cranii. Am găsit pasărea moartă acum două săptămâni; de atunci, tot la două zile bag mănunchiul de pungi în altă pungă, sperând că așa n-o să se mai simtă mirosul. Tot miroase, deși am făcut în jurul craniului o ceapă de pungi, straturi, straturi...

ROCRES -

Romanian Climate Research Expédition Siberia

ROCRES este prima expediție românească transsiberiană, al cărei scop a fost colectarea de probe și observații pentru studiul schimbărilor climatice. A fost un proiect curajos, inițiat de Centrul de Cercetări Biologice din Jibou, în par-teneriat cu Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca și Grădina Botanică „Alexandru Borza“, tot din Cluj. Printre specialiștii săi, echipa a avut un expert în fiziologia plantelor, un botanist, un entomolog și un geograf. Eu am avut norocul să fiu ornitologul echipei, însărcinat, în plus, cu observații asupra tuturor animalelor cu coloană vertebrală.

Am pornit în data de 15 iunie 2018 la ora 00:00, din curtea Grădinii Botanice „Vasile Fati“ din Jibou. Cele trei mașini cu echipa și echipamentele expediției au traversat Kievul, Moscova și au ajuns, pe ruta Celiabinsk-Novosi-birsk-Irkuțk-Cita, la Vladivostok, în ziua a 14-a a expediției. La întoarcere, după lacul Baikal, am intrat în Kazahstan, după cinci zile de stepe uscate și semideșert am trecut iar în Rusia, apoi am traversat munții Caucaz, am ajuns în Geor-gia, de aici, prin Turcia, în Bulgaria, unde am trecut Dunărea și ne-am întors acasă.

Siberia Ucrainei

Mie, ceea ce îmi vine în minte când aud „Siberia" este imaginea unui ținut vast, cu păduri întinse și pustii, înghețate de milioane de ani de un ger crunt,

prin care se furișează fără grabă, dar ager, tigrul siberian în căutare de pradă. Pradă

care fie nu există, fie se găsește greu, căci, în imaginea cva-siconștientă din mintea mea, Siberia nu e un loc propice vieții.

Ei bine, pe parcursul expediției m-am lămurit că nu-i deloc așa. 0 să vă povestesc cum locurile pe care le-am traversat prin Siberia fierbeau de viață, o viață ce se vădea în tablouri colorate, multe neatinse de praful activității umane. Dar, dincolo de toate astea, sau mai bine spus înaintea lor, am recunoscut imaginea sterilă a Siberiei din capul meu: am descoperit Siberia Ucrainei.

Când nu căutam ceva, orice, prin păduri, pajiști, semi-deșerturi ori ape, stăteam cu fața lipită de geam, cum stau copiii care călătoresc prima dată cu trenul. Traversam Ucraina și căutam cu privirea o vietate. Mă uitam în special după răpitoare, ulii, ereți, găi ori acvile. Pentru că le vezi ușor, fiind mai mari, și pentru că, de cele mai multe ori, stau în apropierea drumului, pe arborii ce îl mărginesc ori pe stâlpii care-1 însoțesc. Se hrănesc cu mamifere mici și păsăret din terenurile agricole. Am traversat Ucraina în două zile, am făcut mai bine de 1000 de kilometri, și cu greu am văzut numai două găi negre.

Peisajul prin care am trecut era dat de parcele întinse de agricultură intensivă, sărace în petice de vegetație spontană ori pâlcuri de păduri, dar bogate în draperii verzi ce mărgineau drumul. Fâșii întregi de arbori însoțeau drumul și, din loc în loc, închideau ca o cortină scena nesfârșită a terenurilor agricole. Cu toată agricultura intensivă, la cât de multe perdele forestiere aveau în jurul drumurilor, răpitoarele ar fi trebuit să fie prezente, și totuși nu le-am văzut. Ne-am oprit din loc în loc și am coborât din mașină, însă n-am prea avut ocazia să văd nici alte soiuri de păsări. Doar într-o pădure de pin și stejar, din care lipseau de fapt

stejarii, căci fuseseră tăiați, dar în care am găsit arbori de stafide, am auzit un cuc, niște mierle, câteva silvii și pitulici. Cu siguranță mâncau fructele arborelui de stafide, căci insecte nu existau.

Ne-am dat seama, tot mergând pe drum, că de o bună bucată de vreme nu mai fusese nevoie să folosim lichid ca să spălăm parbrizul, pentru că insectele lipseau de peste tot. Cauza cea mai probabilă erau insecticidele. Insectele fuseseră otrăvite, apoi mâncate de mamiferele mici care muriseră și ele fie din cauza toxinelor din insecte, fie indirect, din pricina pesticidelor toxice. Lipsa insectelor și a micromamiferelor duce la lipsa speciilor care le mănâncă -și care deci dispar odată cu ele.

Tot acest tablou frumos colorat, dar pustiu ne-a confirmat ceea ce învățaserăm la școală despre răpitoare, anume că, fiind vârf de piramidă trofică, ele sunt și indicatori de biodiversitate. Acolo unde vedem răpitoare pe cer putem deduce că avem insecte peste câmp, șoareci în iarbă și păsări în zăvoaie, iar acolo unde răpitoarele lipsesc, totul tace și e aproape mort. Unde sunt prădători este și pradă!

Am realizat astfel că unul dintre beneficiile pe care intrarea în UE le-a adus României a fost adoptarea politicilor legate de pesticidele folosite în agricultură. Uniunea Europeană permite folosirea pesticidelor, dar doar a celor care nu au „efecte secundare" grave și nu afectează brutal bio-diversitatea. De-a lungul timpului, dar și astăzi, pesticidele care se vor acceptate pe piața europeană fac subiectul testelor și al studiilor privind, pe lângă siguranța oamenilor, și protecția biodiversității. Lucrul acesta probabil nu se întâmplă în termeni similari în Ucraina, și asta, poate, direct sau indirect, a dus la sărăcirea în biodiversitate a țării.

Gaia neagra

Chiar dacă totul se întâmplă în afara granițelor țării noastre și ale Uniunii Europene, indirect este afectată și biodi-versitatea de la noi. Doar câteva perechi de gaie neagră mai cuibăresc în România. La noi e astăzi o pasăre extrem de rară. Acum 80 de ani era comună și cuibărea frecvent, cum încă se mai întâmplă în alte țări din Europa. Dionisie Linția, prin 1954, spunea că „dintre toate păsările răpitoare ale țării noastre, șorlița brună (gaia neagră) este cea mai frecventă. Despre frecvența ei ne putem da seama numai dacă cercetăm Dunărea în timpul împerecherii, când păsările se agită mai mult. în acest timp putem vedea virând, în repetate rânduri, câte cincizeci până la șaizeci de șorlițe brune“*.

Dincolo de datele legate de numărul impresionat de găi negre, aflăm că în cuiburile lor, studiate de Dombrowski[2], s-au găsit de nenumărate ori lucruri neașteptate, ca epistole de dragoste și fragmente din jurnale, căci aceste păsări strângeau bucăți de hârtie ca să-și căptușească interiorul

cuibului. Este de necrezut cum, în aproape două decenii, cea mai abundentă specie de răpitor de la noi a devenit una dintre cele mai rare! Din păcate, acesta e doar unul din nenumărate exemple ce dovedesc efectele neașteptate și dezastruoase ale presiunii antropice asupra tuturor speciilor, fie ele extrem de abundente sau rare.

Declinul găii negre a fost și este încă de neînțeles pentru ornitologii din țara noastră. A devenit acut în perioada postbelică și este pus pe seama campaniilor intense de exterminare a răpitoarelor (împușcarea, distrugerea cuiburilor, otrăvirea, directă sau indirectă, prin pesticidele care se acumulau în animalele moarte pe care acestea le consumau).

Populația de găi clocitoare de la noi acoperea o parte din arealul sudic al speciei, populația de bază fiind localizată în nord-estul bătrânului continent și dincolo de Urali, peste Asia. Ceea ce a dus aproape la dispariția găii negre și a împiedicat refacerea populației din România după aplicarea unor norme de protecție a răpitoarelor și de utilizare a pes-ticidelor ar putea fi chiar reducerea drastică a efectivului de păsări din Ucraina. Astfel, între populația de la noi și cea din nord-estul continentului a apărut o breșă, o zonă extinsă neocupată de specie, care a dus la izolarea populației de la noi de cea continuă din nord. Iar izolarea aceasta a dus, încet, încet, la scăderea numărului de indivizi. Scenariul declinului găii negre mă duce cu gândul la cocorii din țara noastră, care au dispărut din cauza desecării mlaștinilor, dar și a izolării populației clocitoare de la noi de populația de bază.

Biodiversitatea nu ține cont de granițele politice și de multe ori efectele negative se extind ca o pată de ulei dincolo de ele. în general, instituțiile și ONG-urile care se ocupă cu conservarea biodiversității la nivel global au înțeles asta

și încearcă implementarea unor rețele internaționale vaste de arii protejate, cum este rețeaua Natura 2000, inițiază convenții internaționale și intercontinentale pentru a crește eficiența conservării biodiversității etc.

Viul Siberiei

Pentru a avea o imagine specifică și de ansamblu asupra schimbărilor care au modelat clima și precipitațiile din zonele prin care am trecut, colegii specializați în biologia plantelor au colectat carote din arbori. Carotele sunt probe scoase cu un tub special din lemnul tulpinii. Au diametrul unui creion subțire și o lungime care diferă în funcție de grosimea arborelui. Scoase astfel din inima trunchiului, carotele poartă pe ele inelele de creștere anuală. în funcție de dispunerea și grosimea inelelor de creștere, se poate face o multitudine de afirmații legate de ciclicitatea anotimpurilor, de cantitatea de precipitații și de condițiile climatice care au influențat creșterea arborelui în ultimii zeci de ani.

Studii similare făcute pe alte carote din arbori au demonstrat că ultimii 30 de ani au fost cei mai calzi din ultimii 800. Până la analiza probelor colectate din Siberia, colegii bota-niști au observat, în expediția noastră, că taigaua - pădurea densă de conifere - se retrage tot mai mult înspre nord, iar în urma ei urcă alte tipuri de ecosisteme caracteristice sil-vostepei, adică pajiștilor cu pâlcuri de pădure. Motivul principal este, evident, creșterea temperaturii dată de încălzirea globală.

în traversarea Siberiei, am avut șansa să întâlnesc specii de păsări care și-au lărgit arealul acum foarte mulți ani,

cum este cosoșarul. E vorba de o specie tipică zonelor nordice, care a ajuns să cuibărească la noi în țară în ultimii 40 de ani, primul cuib fiind descoperit de Dan Munteanu în cimitirul central din Cluj, și care astăzi este prezentă, cuibăritoare și comună în aproape toată țara. Am găsit și specii care își extind acum arealul, cum este cazul mugura-rului roșu, care, venit din nord-estul continentului, a ajuns să cuibărească recent în nord-estul țării.

Din punct de vedere biologic, dinamicile de areal, care duc la lărgirea sau reducerea lui, fac parte din structura viului, sunt, așadar, firești și naturale. Dar este evident că ele sunt cauzate în ultima vreme de activitatea umană, ori sunt accelerate direct sau indirect de ea. încălzirea globală este un factor esențial în modificările de areal ale unor specii. Acestea își extind sau restrâng arealul ca formă de adaptare. Evident că încălziri climatice au existat și când nu era activitate antropică, dar schimbările de temperatură se

produceau treptat și lent, astfel că majoritatea speciilor aveau răgaz să se adapteze. S-a constatat că încălzirea globală actuală este de zece ori mai rapidă decât ultimul eveniment asemănător din istoria Pământului - de la finalul ultimei glaciațiuni. Creșterea rapidă a temperaturii periclitează multe specii care nu au o plasticitate îndeajuns de mare și, evident, pune în pericol existența unor ecosisteme întregi. încălzirea globală este, probabil, modul indirect în care activitatea umană afectează biodiversitatea.

Un caz tipic și tragic care demonstrează modul în care dezvoltarea activității umane afectează în mod direct viața și duce la dispariția sau periclitarea speciilor este cel al felinelor mari din Asia. Din pricina noastră, arealul leopardului zăpezilor s-a redus mult, iar tigrul siberian, cea mai mare felină actuală, care cândva ocupa jumătatea de sud-est

a Asiei, mai trăiește astăzi într-un areal extrem de restrâns, în ținutul Primoriei din Rusia. în acest mic teritoriu, în urma proiectelor de conservare, s-a ajuns acum la o populație stabilă ce numără în jur de 600 de indivizi.

într-un areal și mai îngust din ținutul Primoriei s-au retras și leoparzii de Amur. Ei ocupau inițial estul Chinei și al Rusiei, însă din 1970, odată cu dezvoltarea activităților antropice, au pierdut peste 80% din vastul lor teritoriu. Este azi cea mai rară specie de leopard din lume - doar în jur de 100 de indivizi se mai găsesc în sălbăticie, în rezervația numită „Ținutul leopardului".

Ajunși la Vladivostok, am plecat într-o zi în căutarea leopardului de Amur. Pădurea era deasă, luxuriantă, de un verde-negru viu. Leoparzii, ca mai toate felinele ce trăiesc în pădure, sunt greu de observat. Stau ascunși în vegetație și se mișcă precum niște fantome, nu le vezi, nu le auzi, dar le simți prezența. Șansele mi-au crescut semnificativ când am găsit un pârâu și am început să caut pe nisipul din albie urme de leopard. Și le-am găsit! Le-am atins și am plecat mai departe. După câțiva metri, m-am întors și am privit în urmă. Ce am văzut m-a cutremurat infinit mai mult decât descoperirea urmelor: pe malul acelui pârâu se deslușeau, așternute unele lângă altele, în tandem, urmele de om și urmele de leopard. Apropierea și însoțirea lor m-a făcut să cred că paradisul este aici, pe Pământ, și că lumea poate avea un viitor mai bun.

în nordul acestor păduri cu leoparzi, Siberia, în imensitatea ei, mai poartă încă pajiști întregi de stepă și păduri de mesteacăn cu crini sălbatici, ibișI, orhidee și lalele, păduri întinse de zâmbii *(Pinus cembra)* și brazi siberieni, în poienile cărora roiesc fluturi, cum numai în povești crezi că se poate. Datorită inaccesibilității ei, pădurea boreală (tai-

gaua) a rămas cea mai compactă pădure a planetei și una dintre cele mai bine conservate. Este considerată plămânul verde al Terrei și, cu toate că e afectată și ea de încălzirea globală, contribuie decisiv la fixarea dioxidului de carbon din atmosferă.

în silvostepele din sud-vestul Siberiei am găsit câmpuri de crini galbeni ori portocaliu-aprins și irișI mov. Stepele mai uscate din sud-estul Siberiei, din nordul Mongoliei, sunt presărate cu maci și flori de colț. Taigaua te surprinde și ea prin forma bizară, columnară, a brazilor siberieni care s-au adaptat de-a lungul timpului la condițiile de mediu. Acolo iernile sunt geroase (până la —7O°C) și lungi, cu zăpezi abundente. Brazii au crengile scurte pentru că, dacă ar fi mai lungi, cum sunt ale brazilor de la noi, zăpada s-ar acumula pe ele și le-ar despica de trunchi.

Perioada în care am fost, ca sezon de vegetație și climă, era similară cu luna mai a regiunii noastre. Dincolo de explozia de flori, în inima pădurii am găsit o roire de fluturi. Milioane de fluturi albi roiau pe cărarea ce ducea la o poiană. Am înțeles atunci că în intervalul dintre candoarea și gingășia fluturilor, pe care poți să-i strivești cu un strănut, și forța și statornicia brazilor, ce nu se lasă doborâți de iernile Siberiei, se mișcă ființa pădurii, pe care, odată ce o descoperi, n-ai cum să nu te îndrăgostești de ea.

în ultima vreme, din viul Siberiei am început să facem parte, într-o proporție tot mai semnificativă și în detrimentul multor specii, noi, oamenii, care încercăm nu atât să ne găsim un loc, cât să ne *modelăm* unul.

Șoseaua Transsiberiana

In urmă cu 80 de ani am început, din loc în loc, să ridicăm în Siberia munți de beton și țevi de metal și să încercăm să atingem un prag de maximă industrializare a puținelor orașe de acolo. Energia extrasă din arderea resurselor pădurii și din măruntaiele Pământului a creat o bulă - caldă,

toxică - ce ne izola de gerul Siberiei. Comunitățile de oameni se dezvoltă aici din ce în ce mai mult, consumând energia din resursele naturii. Dezvoltarea infrastructurii din Siberia a culminat cu finalizarea, acum câțiva ani, a Șoselei Transsiberiene, care traversează tot ținutul din-tr-un capăt în altul.

Pe tot parcursul călătoriei mele prin Siberia, am simțit ceva aparte, un sentiment diferit de toate pe care le-am avut până acum în călătoriile mele prin Lume. Mi-am dat seama, la fiecare pas, că nu-s decât un trecător, că mă aflu prin acele locuri doar temporar, în trecere, nici gând să rămân sau să trăiesc acolo. Siberia nu-i făcută pentru oameni sau, mai bine spus, noi, oamenii, nu suntem făcuți pentru Siberia.

Ca să ajungem să trăim acolo e nevoie de un travaliu imens, de un proces forțat care să schimbe pentru totdeauna locul și să-l facă accesibil și favorabil oamenilor. După ce ne instalăm acolo, zonele pe care ajungem să le locuim nu mai au nimic din Siberia, din locul pe care l-am ocupat inițial. Rămâne doar cicatricea în spatele căreia cu greu se mai poate recunoaște țesutul sănătos de altădată. Nu cred că se poate vorbi de o comuniune și nici măcar de o relație între om și Siberia. Acolo unde omul se întâlnește cu Siberia, una din părți trebuie să moară. Dacă la început mureau oamenii, acum, cu tehnica și instrumentele pe care le avem, începe să moară Siberia.

Sunt continente în Lume unde oamenii, până nu demult, se integrau în sistemul viului pe care-l locuiau: așa au fost și încă mai sunt triburile din Africa, America de Nord, America de Sud sau insulele Pacificului, ori așa au fost aborigenii din Australia. Aici am avut senzația că nici cei mai vechi locuitori siberieni nu și-au găsit locul, ci sunt într-o luptă continuă cu ținutul acoperit de păduri fără sfârșit ori de stepe.

Templul din Siberia

Am avut ocazia să particip la o ceremonie buriată tibetană undeva, la trecerea dintre taiga și stepele Mongoliei. Oamenii locului se ocupă cu creșterea animalelor, turme de oi și cirezi de vaci sau cai, care mănâncă fără preget iarba stepelor. Este evidentă sărăcirea în specii de plante a stepelor locuite de oameni în contrast cu stepele sălbatice. în luna iunie, ultimele sunt pline de specii de iris, crin și sute de alte plante cu flori, în vreme ce

stepele suprapășunate, roase de cai și oi, cu greu mai lasă câte o floare să se deschidă spre cer.

Ce m-a șocat însă a fost templul unde avea loc ceremonia. în locul sacru, împrejmuit de un gard, se înălța un cort făcut din mesteceni tăiați cu tot cu coronament. De mesteceni atârnau bucăți de material textil de diferite culori, care fluturau peste o masă așezată în mijlocul cortului, masă pe care localnicii, în ritualul lor, aduceau ofrande zeilor: ofrande alimentare (pâine, lapte și fructe). Mi s-a părut bizar și paradoxal modul în care noi, oamenii, într-un univers plin de păduri de mesteacăn împodobite cu flori, am tăiat mestecenii, i-am îngrămădit unul peste altul și am legat de ei

material textil colorat ca să ne construim un templu în care din când în când să aducem ofrandă zeilor...

Cum de n-am văzut că templul era deja construit în jurul nostru de mestecenii vii care creșteau în păduri, cum de n-am văzut că templul acesta al pădurii nu avea nevoie de cârpele noastre vopsite, că era deja împodobit cu florile ce explodau culoare în iarba pădurii și că, de la o lună la alta, pădurea avea grijă să-și aducă ofrandele, prin fructele ei?

Când noi, oamenii, am ajuns în Siberia, cred că aveam deja mintea pervertită și n-am văzut că ea însăși e un templu și, ca în orice templu, mergi acolo doar ca să-ți restaurezi ființa, nu ca să trăiești; nu îți faci casă, nu îți faci țarc de animale și nu îți arunci gunoiul!

Chiar dacă ar fi să credem în ceva supraomenesc, nu înțeleg ce logică ne-ar face să credem că „acel cineva“ ar sălășlui într-un templu făcut de om... Cum de nu ne-am dat seama că supraomenescul umple ceea ce supraomenescul a construit, iar pădurea nu-i decât una dintre aceste structuri?

Moartea în Siberia

Dacă am avut senzația că nu-i un loc în care oamenii sunt făcuți să trăiască, am înțeles din călătoria asta că Siberia nu-i nici măcar un loc în care oamenii să moară. Când oamenii ajung să moară aici, cadavrele lor sunt îngropate în pământ Dacă sapi o groapă mai mare de doi metri în Siberia,

ajungi în stratul de permafrost, de sol veșnic înghețat, în care trupurile nu se descompun și rămân multă vreme conservate, ca într-un frigider imens. Dacă se întâmplă să

fie îngropate la suprafață, animalele pădurii le simt mirosul și le dezgroapă, cum s-a întâmplat de nenumărate ori în cimitirele profanate de urși flămânzi, care au ajuns să mănânce cadavre umane.

Interpretând tot tabloul acesta, Siberia nu-i un loc nici pentru viața oamenilor, nici pentru moartea lor. Ea poate fi însă pentru om un templu și, ca în orice templu, ai dreptul să poposești în el o vreme ca un trecător, un călător.

Poți să-ți cauți acolo un răgaz de inspirație, să încerci un exercițiu de admirație în fața a ceea ce te înconjoară și să simți comuniunea cu viața din jurul tău, nu ca să devii mai bun sau să fii iertat, ci ca să cultivi în tine umanul care te face diferit de toate celelalte animale și să găsești în tine energia vieții care te face una cu tot ce te înconjoară. în Siberia, Natura este încă atât de autentică, de nepervertită de om și de „vie“, încât n-ai cum să nu o „vezi“ și să nu intri în comuniune cu ea. Pajiștile cu irișii, pădurile de mesteacăn cu crini și orhidee au încă o forță vitală atât de puternică, încât nu e cu putință să nu îți miște ființa.

Locuirea Siberiei nu e poate, din nefericire, decât începutul unui enorm val de migrație al oamenilor determinat de schimbările climatice. Astăzi, deșerturile extreme asemănătoare cu Sahara acoperă i% din glob, iar din cauza încălzirii globale se preconizează că aceste zone se vor extinde la 20% în următorii 50 de ani. Degradarea ecosistemelor, seceta, deșertificarea ori sărăturarea solurilor (un fenomen extrem de agresiv, care duce la deteriorarea solului prin acumularea de săruri) nu fac decât să inducă migrația populațiilor din aceste zone spre alte locuri, bogate în resurse și propice agriculturii. S-a constatat că cele mai afectate de schimbări climatice sunt zonele din care au loc migrații în masă: America Centrală, Africa sahariană, India,

Thailanda și Indonezia. Aceste valuri de migrații vor provoca, la scară globală, modificări majore pe plan politic și economic.

întors acasă, am înțeles că experiența a fost năucitoare, ca Siberia însăși, care dincolo de frumusețea silvostepelor cu crini și păduri de mesteacăn ascunde travaliul mobilizării unor mecanisme interne capabile să ne facă pe noi, oamenii, să supraviețuim în condiții deloc favorabile, dar la care, împinși de nevoi și de instinct, ne putem adapta.

Specia umana și Siberia

Pe lângă observațiile făcute din perspectiva naturii sălbatice a Siberiei, nu pot să trec cu vederea impresiile lăsate de felul în care se dezvoltă comunitățile umane: Șoseaua Trans-siberiană este excelentă, foarte bine întreținută și semnalizată, ceea ce este favorabil așezărilor care s-au dezvoltat odată cu ea. într-adevăr, din loc în loc, pe șosea apar orașe mari, la 700-1000 de kilometri unul de celălalt. în jurul acestor orașe industrializate, se poate observa un halou în care Natura este semnificativ afectată: păduri tăiate, ape desecate și plante invazive. Plantele invazive sunt specii noi, străine ecosistemului, aduse de oameni și scăpate din grădini; ele cresc și se dezvoltă puternic, intră în competiție cu cele autohtone, iar pe unele le duc chiar la extincție. Cu toate acestea, pe o distanță de 500 de kilometri între aceste halouri din jurul orașelor, te întâlnești cu Natura pură, neatinsă de om.

Un fapt pe care l-am conștientizat după traversarea Siberiei a fost ignoranța mea înfrățită cu o proastă informare

despre ce înseamnă comunitățile de oameni din Siberia. Când am plecat, credeam că toată Siberia este un loc bântuit de grupuri mici de oameni care călăresc și dorm în iurte. Există și ei, i-am întâlnit în stepele din nordul Mongoliei, adaptați la viața în acel mediu și fericiți. Dar orașele prin care am trecut sunt, cel puțin unele dintre ele, mult mai dezvoltate decât majoritatea capitalelor țărilor din Europa! Organizate după un stil urbanistic și arhitectural american, aceste orașe sunt străjuite de clădiri imense, traversate de șosele suprapuse și presărate din loc în loc cu centre comerciale în care sunt amenajate patinoare pentru distracția celor ce se adăpostesc de temperaturile care uneori ating 3O°C.

Universitatea din Vladivostok nu este tipul de universitate pe care te aștepți să-l găsești la capătul unui drum prin Siberia. Este imensă, cu săli vaste de

conferințe și cu cămine pentru studenți asemenea hotelurilor, perfect amenajate în campusul cu parcuri diverse și o plajă proprie.

Sunt, într-adevăr, și sate mici, cu căsuțe de lemn, care peste tot pe unde am trecut prin Rusia aveau geamurile încadrate în rame albastre, ca în satele de lipoveni din Delta Dunării de la noi, lipoveni care, iată, și-au păstrat tradițiile.

Dincolo de metropole, sate, șosele și autostrăzi, oamenii au mai adus ceva în Siberia, ceva ce, într-o dimineață devreme, pot spune că mi-a salvat viața, sau măcar spiritul. Eram deja trecuți de jumătatea expediției, ne întorceam din Vladivostok, și una din mașini a făcut pană. Ne-am oprit să schimbăm roata și eu am mers prin sat să caut o vulcanizare. Se făcuse deja seară și eram obosiți. întâlnirea cu viața din sat, cu oamenii de la atelierul de vulcanizare, improvizat într-o magazie înghesuită, m-a mai animat. Am rezolvat treaba cu cauciucul și am plecat spre cazare.

Pentru că era noapte, pentru că eram prea mulți sau din cine știe ce motiv, cu toate că aveam rezervare, n-au vrut să ne găzduiască. Tensionați și epuizați, am decis să ne continuăm drumul până în următorul oraș unde să ne cazăm. Aveam de condus încă vreo câteva ceasuri, urma să ajungem spre dimineață. Pe la jumătatea drumului am mai făcut o pană. Ne-am oprit, am pus roata de rezervă și am zis că o să rezolvăm a doua zi cu vulcanizarea.

Se făcea dimineață, povesteam în mașină ce puteam și ce știam, din cauza oboselii cu greu legam propozițiile în fraze coerente, important era nu să ne facem înțeleși, ci să nu adormim. Indicatoarele rutiere ne spuneau că suntem tot mai aproape de orașul în care ne aștepta un pat bun și un somn lung. Mai aveam o jumătate de oră de mers până la cazare, când nenorocirea s-a produs. Am făcut iar pană! Statistic era imposibil, nu mai făcuserăm pană cu o așa frecvență toată expediția. Chiar mă gândisem, când am făcut-o pe a doua, că acum putem merge liniștiți, nu o să se mai întâmple.

M-am dat jos din mașină. Stăteam și mă uitam la colegii mei, care, nervoși, se întrebau și ei cum de ne-a lovit din nou năpasta. Pe cât de mare îmi era bucuria că mai avem un pic și ajungem la cazare, pe atât de mare a fost deznădejdea în care am căzut. Stranie situație: mă simțeam atât de trist, de

deziluzionat și de decepționat, cum parcă nu mai fusesem niciodată până atunci. Tristețea îmi era atât de neagră, încât nu puteam nici să plâng. Aveam impresia că nimic nu mai contează, nici chiar faptul că o să se repare mașina și o să ajungem la cazare. Pana aceea, total neprevăzută, care căzuse ca o ghilotină după alte două evenimente identice, la un pas de orașul în care urma să ne cazăm, pe fondul unei oboseli acumulate de săptămâni și al unei

nopți nedormite, m-a rostogolit într-o stare funestă, întunecată. Eram mort, deși viu.

Mi-am adus aminte că într-un buzunar al genții în care aveam aparatul foto păstram ceva neprețuit, ceva ce-mi cumpărasem de la o stație de benzină. Ceva ce oamenii aduseseră cu ei în Siberia: ciocolată! Era o tabletă mică, din care tot drumul m-am abținut să mănânc. Alimentația nu tocmai sănătoasă și programul din expediție îmi dereglaseră tare metabolismul și nu voiam să pun prea multe kilograme pe mine. Dar în acel moment asta nu mai conta, nimic nu mai conta. Am desfăcut ciocolata și am mușcat din ea. Mi-am dat seama că ciocolata este atât de bună, încât aveam un motiv întemeiat să nu mai vreau să mor. Mi-am dat voie s-o mănânc pe toată. Deja eram alt om, demonul abisal al tristeții din mine plecase. Ciocolata îl exorcizase! Mi-am venit în fire și mi-am ajutat camarazii să schimbe roata ca să pornim spre cazare, cu speranța că vom face iar pană și voi mai mânca o ciocolată întreagă...

Din Siberia am trecut în Kazahstan, unde am ajuns în Astana, noua capitală: un oraș impunător, asemenea Duba-iului, construit pe un sătuc acum 20 de ani. Clădirile nu doar că se înalță spre cer, dar se extind în rețele năucitoare pe pământ, conectându-se între ele și făcând loc, pe sub porți uriașe, șoselelor care traversează orașul. Luminile, fântânile arteziene și statuile denotă o lume nouă, emancipată. La prima interacțiune cu ei, oamenii trădează totuși, prin gesturile și atitudinea lor, sătucul pe care a fost construit orașul sau aerul colibei rudimentare din care au venit acum ceva vreme.

Dincolo de impunătoarea Astana, majoritatea satelor și a orașelor prin care am trecut în Kazahstan erau mici,

populate de colibe zidite din lut și traversate de drumuri îngrozitor de proaste. O țară a contrastelor fără margini!

Acestea sunt câteva din concluziile pe care le-am putut formula despre lumea prin care am trecut, iar în paginile următoare o să vă povestesc ce am învățat despre mine și despre noi, oamenii.

Cum am supraviețuita luna în Siberia?

Drumul a fost foarte solicitant, mergeam cu mașina, în medie, 700 de kilometri pe zi. Din pricina drumului lung și a popasurilor prin pădure, uneori ajungeam să dormim numai patru ore pe noapte.

Am parcurs 25.000 de kilometri într-o mașină cu alți trei oameni, diferiți și speciali, la fel ca mine, cu variatele lor niveluri de toleranță. Au fost momente în care am avut situații conflictuale și am evitat să purtăm discuții în contradictoriu, dar am învățat că uneori e bine să te cerți, pe situație și nu pe caracterul persoanei, și că e bine alteori să pui limite și să le negociezi. Am învățat că micile noastre dispute mai eliberau din angoasele, anxietățile și furiile pe care le strângeam pe drum din varii motive: lipsa de intimitate și de spațiu personal, anxietatea neprevăzutului și dorul de casă.

Am mai învățat că apele în care ne-am scăldat (Marea Caspică și Marea Neagră) și în care doar ne-am bălăcit un pic (Lacul Baikal și Marea Japoniei) ne spălau nu doar de murdăria adunată peste zi, ci și de frustrările acumulate. După fiecare interacțiune cu marile ape, mă simțeam nou și mai viu, mai liniștit, cu chef de viață și mult mai tolerant.

Dacă o să aveți drumuri lungi, vă sfătuiesc să vă opriți și să vă scăldați în apele pe lângă care treceți, ele vă limpezesc mintea și vă curăță sufletul. Apa are o forță nebănuită în relație cu viața, cu formarea și restaurarea ei, am înțeles asta câțiva ani mai târziu, pe o insulă din Atlantic, despre care o să vă povestesc mai târziu, la vremea potrivită.

Pe parcursul expediției, mi-a fost frică să nu mă îngraș prea tare. Simțeam cum lipsa de somn, statul în mașină și hormonii de stres îmi provoacă o foame aproape continuă. De multe ori opream în stații de alimentare cu combustibil și cumpăram de mâncare (sendvișuri, biscuiți și fâșii de carne

uscată de vită, porc ori cerb). Existau și situații când seara mâneam la un restaurant, dacă era în zona în care urma să dormim, iar uneori ajungeam la câte un supermar-ket și luam ceva mai sănătos de mâncare.

Angoasa asta, a creșterii în greutate, m-a determinat să fac ceva sport aproape în fiecare seară. Mă epuizam în flotări și abdomene până cădeam, mort, în pat. Nu închideam bine ochii că deja suna ceasul și trebuia să pornim iar la drum.

La început am făcut exerciții ca să ard calorii, dar apoi am descoperit alt efect al epuizării fizice. Momentele acelea de maximă oboseală îmi contractau parcă ființa și mă ajutau să mă izolez în mine de lumea din jur. în felul acesta aveam, pentru o vreme, un răstimp de intimitate și singurătate care îmi făcea bine! Efortul fizic intens mă compacta, mă aduna, parcă, într-un punct din interiorul meu, unde eram protejat și conectat cu mine însumi. Prin sport mă separam de lumea din jur atunci când nu aveam unde altundeva să mă retrag.

Ziua, pe drum, reușeam cu ușurință să fug din mașină în diferite lumi de idei și gânduri, prin poarta cărților în

care mă cufundam. La început aveam rău de mișcare dacă stăteam prea mult concentrat cu ochii în carte, dar prin exercițiu am reușit chiar să-mi țin laptopul pe genunchi ca să scriu ori să lucrez câte ceva.

După ce v-am vorbit despre aceste mecanisme care m-au ajutat să-mi păstrez integritatea psihică, ați putea crede că am avut o echipă de care voiam mereu să mă izolez. Evident că nu a fost așa, altfel sunt sigur că nu reușeam să ducem expediția la bun sfârșit. Echipa a fost bună, însă formată din *oameni;* iar cum oamenii nu sunt perfecți, nici echipa nu avea cum să fie perfectă. Dar a funcționat - și ne-am întors acasă împreună.

Acum, la final, realizez că în expediția asta nu am traversat doar Siberia, ci am parcurs un drum lung în adâncul meu și în jurul celor aflați atât de aproape de mine. Am încercat să fac din tot acel timp trăit în mașină un *răgaz aristotelian-în* sensul explicat de Baumgarten: „Pur și simplu, asta numește Aristotel răgaz: arta de a face orice fericit de ceea ce faci. Trăind mereu cu scopul în altă parte, vei trudi mereu pentru el. Neavându-1, sau

comportându-te ca și cum nu-l ai, vei cădea într-o tristețe insuportabilă și o vei lua razna, plesnit de mâna invizibilă a zeului cu care vrei să semeni.“[3] Așadar, am trăit drumul ca pe un scop. Nu a fost o strădanie prea mare, mi se părea atât de firesc, și așa mi-am dat seama că specia noastră este o specie de călători. Am evoluat ca să călătorim prin lumea din noi și din jurul nostru. Suntem niște nomazi cărora le prieste pe drum și găsim mereu, în măruntaiele ființei noastre, resursele și mecanismele cu care să facem față tuturor neajunsurilor, dificultăților și provocărilor unei călătorii.

Cred că toată echipa și, de fapt, noi toți avem înscris în ADN-ul nostru harta expediției transsiberiene, căci cu aproape 200.000 de ani în urmă am plecat din Africa, am traversat Siberia și am ajuns, prin America de Nord, în America de Sud - pe jos!

Cu toate că am sperat să găsesc o sălbăticie neatinsă de om, după expediția asta mi-am dat seama că gerurile aprige, mlaștinile și roiurile de țânțari nu pot sta în calea noastră și nu pot izola pădurea de noi. Nu m-am oprit din căutat și mi-am spus că probabil insulele pot proteja, cu hotarele lor de apă, viața de pe ele. M-am întors acasă din Siberia și am plecat pe insule: în Islanda și, după aceea, în Scoția.

[1]

Un ghid de teren al tuturor păsărilor din Europa.

[2]

Robert Ritter von Dombrowski, născut în 1869 la Ullitz (astăzi în Boemia), a ajuns la noi în țară angajat de Grigore Antipa ca preparator la Muzeul din București, în 1895. Este unul dintre cei mai de seamă ornitologi pe care îi avem, cunoscut pentru monumentala lucrare *Omis Romaniae,* unde pe 924 de pagini descrie 47 de familii și 347 de specii de păsări din România. Pentru a-și scrie opera a colectat, preparat și prelucrat aproximativ 18.000 de exemplare din diferite specii. Astăzi doar o infimă parte din această colecție a rămas în România, majoritatea exemplarelor au ajuns în muzee din străinătate, contribuind astfel la fundamentarea sistematicii păsărilor din Europa.

[3]

Alexandru Baumgarten, 7 *idei înrâuritoare ale lui Aristotel,* Humanitas, 2021, p. 71.

Povestea insulelor - despre frumusețea și tragismul lor

Ca să înțelegem mai bine Lumea, în seducătoarea noastră aventură a explorării căutăm să formulăm scheme de gândire, algoritmi în care să integrăm cunoștințele. încă din dimineața istoriei culturii noastre, din Antichitatea târzie, mintea omenească a început să vadă universul ca pe un macrocosmos format din microcosmosuri; în ambele sisteme, legile se aplică în mare parte similar, iar efectele unei cauze sunt și ele asemănătoare, doar că la altă scară.

Astfel, în univers, Pământul este o insulă de viață în care noi am apărut acum aproximativ 300.000 de ani și pe care am schimbat-o teribil de mult, cu mintea și mâinile, spre satisfacerea nevoilor noastre. Povestea relației dintre noi și Pământ se repetă însă în povestea dintre noi și insulele Oceanului Planetar. în același timp, scenariul invaziei noastre pe întregul glob e reluat, în faze diferite, pe majoritatea insulelor.

în ceea ce privește originea, există insule continentale și insule oceanice. Cele continentale sunt fragmente care cândva au fost legate de continent și, din pricina mișcărilor

scoarței terestre sau a creșterii nivelului apelor, s-au separat de el. Pe aceste insule viețuitoarele sunt asemănătoare cu cele de pe continent și majoritatea, dacă nu toate, se aflau acolo când s-a produs separarea. Un exemplu relevant în acest sens sunt Insulele Britanice. Insulele oceanice, în schimb, sunt insule înălțate din ocean în urma activității vulcanice, iar viețuitoarele au ajuns treptat pe ele, în inimaginabile feluri, astfel că biodiversitatea de aici este diferită de cea de pe continentul cel mai apropiat. O asemenea insulă este Islanda.

Povestea care urmează este despre două insule, Scoția și Islanda. Pe prima, noi, oamenii, am pășit acum aproape 13.000 de ani, iar pe cealaltă, acum 900 de ani. Când am ajuns, insulele fremătau de viață, ca și Pământul când am apărut pe el!

Islanda

Pe Dorsala Atlantică - un lanț submarin de munți ce ascunde un rift, o fantă enormă care desparte Placa Eurasiatică de Placa Nord-Americană imediat sub Cercul Polar de Nord -activitatea vulcanilor a dus la înălțarea unei insule pe care oamenii o vor boteza Islanda. Suprafața de uscat, mai mică decât jumătate din întinderea României, a fost colonizată acum aproximativ 900 de ani. Astăzi, populația întregii țări numără în jur de 357.000 de locuitori, cam cât are Clujul fără studenți.

Imediat ce am ajuns pe insulă și am ieșit din Reykjavik, un oraș mic și frumos, capitala Islandei, peisajul ce ți se deschide în fața ochilor m-a dus cu gândul „la ziua cea

dintâi". Văile largi și munții abrupți sunt acoperiți de petice de ierburi mărunte, de un verde viu, care contrastează cu roca cenușie, întunecată. Oriunde privești, dacă te uiți atent, zărești apa ce se aruncă spectaculos în hăul prăpăs-tiilor, în cele mai magice cascade din câte am văzut. Atât de dură este roca acestei insule, încât apa, ce se rostogolește în cascade din timpuri insondabile, cu mult înainte de a fi apărut noi pe Pământ, nu a reușit să dizolve ori să erodeze muchiile și colțurile stâncilor peste care se prăvălește.

Insula este încă foarte activă, iar la baza vulcanilor spuma de lavă pietrificată te duce cu gândul la primul pas făcut de om pe Lună. în zonele în care vulcanii au erupt de ceva vreme, umezeala a permis apariția mușchiului. Perne verzi-albăstrii de mușchi acoperă ca niște norișori lava pietrificată. Pășesc desculț pe ele și am impresia că merg pe norii cerului și mă scufund în răceala lor revigorantă.

Este o lume unde focul și aburul se întâlnesc cu gheața. Imediat sub scoarța terestră subțire, fierbe și se frământă mantaua terestră, care erupe în vulcani, înfierbântă apa izvoarelor termale sau o aruncă exploziv în gheizere. Deasupra scoarței, vizibili și din spațiu, se află încă marii ghețari ai Islandei, spun *încă* pentru că, în ultimii ani, din cauza încălzirii globale, ei s-au restrâns foarte mult. în luna august a anului 2018, a fost amplasată în Islanda o placă ce anunță pierderea primului ghețar, Okjokull.

După apariția insulei, pe pământul nud, fierbinte și înghețat, a început aventura colonizării vieții. Aduși de cu-renți ori de păsări, s-au instalat

miceliile ciupercilor, algele, lichenii și mușchii. Tot păsările au adus și semințele plantelor care urmau să-și încerce norocul pe solul sărăcăcios. Cât am tot hălăduit pe insulă, am găsit foarte puține petice de pădure și m-am gândit că, poate, arborii au colonizat

recent insula și n-au apucat să formeze păduri. Am aflat însă că n-a fost așa. Când primii oameni au ajuns acolo, insula era acoperită în proporție de 30% cu păduri, pe care localnicii le-au tăiat ca să folosească lemnul pentru foc și construcții. Odată tăiate pădurile, solul rămas pe pantele abrupte a fost spălat de ploi, și acum, din cauza eroziunii, este aproape imposibilă reîmpădurirea. Oile și caprele aduse de colonișți au mâncat încontinuu puieții arborilor răsăriți din sol, împiedicând regenerarea naturală a pădurilor imediat după defrișare.

Până acum câteva sute de ani, singurele mamifere de pe insulă erau vulpile polare, care au ajuns acolo pe calota de gheață. Când au apărut pe insulă, oamenii au adus cu ei renii și, accidental, șoareci și șobolani. Tragedia a început însă în momentul în care a pătruns nurca americană; adusă ca animal de crescut pentru blană, nurca a evadat și acum este principalul prădător al speciilor de păsări, care, în marea lor majoritate, cuibăresc pe sol, în pajiștile sau mlaștinile insulei.

Am fost în lunile iunie și iulie acolo, când păsările clocesc și tocmai scot pui. Am văzut multe, zburau și se agitau peste toată insula și peste drumurile ce o străbat ca niște nervuri. Așa cum nu au fost pregătiți pentru întâlnirea cu nurca și nu au evoluat pentru a se apăra sau a se ascunde mai eficient de ea, ceea ce s-a întâmplat în relație cu vulpea polară, păsările și puii lor nu au fost pregătiți nici pentru întâlnirea cu mașinile, astfel că zeci de păsări moarte, călcate de ele, rămân pe marginea drumului. Drumul și mașinile ucid de altfel și vulpile polare.

Imediat după ce noi, oamenii, am ajuns pe insulă, au dispărut pădurile și, încet, încet, au apărut drumurile. Sunt însă insule, ca Insulele Britanice, în care am ajuns mult mai

devreme și, în timp, am înțeles că nu putem să trăim fără pădure, așa că am început s-o plantăm după ce am tăiat-o.

Scoția

Scoția, ca parte din Arhipelagul Insulelor Britanice, s-a întâlnit prima dată cu omul, așa cum spuneam, acum aproape 13.000 de ani. La fel ca în Islanda, am decimat biodiversitatea, am tăiat pădurile, ne-am extins agricultura, așezările și rețeaua de drumuri.

Pentru că, spre deosebire de Islanda, Insulele Britanice au fost cândva conectate cu continentul prin zone de uscat ori prin poduri de gheață, aici trăiau urși, lupi, râși și elani, care au dispărut treptat din cauza vânătorii. După ce am nimicit fauna de animale mari de pe uscat, ne-am apropiat de coastă și am dus la extincție și morsele...

Păsări foarte multe care să cuibărească în iarbă nu mai sunt ca în Islanda, au mai rămas doar câteva specii în zonele înalte, similare cu tundra. în iulie 2019, când am ajuns acolo și am traversat Parcul Național Cairngorms, puii de iepure de munte (sau iepure albastru, sau de tundră, cum i se mai spune) mișunau peste tot. în lipsa unui număr mare de prădători naturali, efectivul lor a crescut, dar, ca și restul animalelor, nu au evoluat în relație cu mașinile și nu prea știu să se ferească de ele, iar pe un drum de 80 de kilometri am găsit zeci de iepuri călcați.

Insulele Britanice sunt printre locurile din lume unde, acum, oamenii au conștientizat importanța protecției bio-diversității și implementează proiecte mari de conservare și chiar de introducere a unor specii dispărute, cum este vulturul codalb.

Umezeala atmosferei a dus la apariția unor păduri luxuriante, cu mușchi ce învelesc, ca niște volane dantelate, vii, trunchiul și crengile arborilor, păduri în jurul cărora se întind splendide tufe de rododendron. Acestea se ascund la umbra pădurii ori împânzesc coastele defrișate. Când am intrat prima dată în pădurile insulelor, parcă am intrat într-o junglă, doar că ceva esențial lipsea. Pădurile erau mute! Nu se auzeau păsările, care ar fi trebuit să cânte înnebunite în iunie.

Mi-am dat seama că, în majoritatea pădurilor, toți copacii aveau aceeași vârstă. Am văzut că în activitatea de exploatare pădurile sunt tăiate la ras pe zeci de hectare, după care se replantează. Astfel, pe teritorii întinse, arborii

au vârste similare. Lipsesc arborii bătrâni și scorburoși, în care păsările să cuibărească, și lipsește și lemnul mort în care să crească larvele unor insecte pe care păsările le mănâncă. Pădurea omogenă este neprimitoare pentru păsări și pentru alte animale. O pădure sănătoasă trebuie să fie ca o comunitate de oameni, cu arbori diferiți, de vârste diferite. Starea acestor păduri mi-a amintit de o replică a unui martor al dezastrului de la Cernobîl: „Am văzut pentru prima dată pământul fără păsări. Fără țânțari. Nu zbura nimic!*[1]

Marea - ultima mica scăpare

Atât în Islanda, cât și în Scoția mai sunt însă unele locuri în care găsești puzderie de păsări: pe stâncile de pe coastă. Păsările care în cea mai mare parte a vieții lor stau pe mare vin pe insule să clocească. Pe falezele abrupte și stâncoase cuibăresc alcele, cormoranii, corbii de mare, pescărușii,

fulmarii și multe alte aripate, iar în zonele cu faleze abrupte, acoperite de pajiște, cuibăresc pufinii, sau papagalii de mare. Din întinsul oceanului și al mărilor, în fiecare an, păsările se strâng în colonii și își depun ouăle. Pentru cele care se hrănesc din mare sau ocean, coastele Islandei ori ale Scoției reprezintă locuri propice de cuibărit.

Astăzi par a fi multe păsări ce cuibăresc aici, dar specialiștii care monitorizează coloniile spun că numărul lor a scăzut semnificativ. Din cauza încălzirii globale, calota de gheață de la Polul Nord s-a redus. Pe baza calotei, scăldată în apa oceanului, cresc alge care sunt mâncate de crustacei; aceștia intră la rândul lor în lanțul trofic și sunt consumați de pești, hrana principală a păsărilor marine.

Din 1870 am eliberat în atmosferă (prin arderi de combustibili fosili în agricultură și industrie) 2000 de gigatone de dioxid de carbon (două milioane de milioane de tone). Acum 800.000 de ani existau aproximativ 190 ppm (părți pe milion) de dioxid de carbon în atmosferă, iar astăzi avem peste 400. Dublarea cantității de dioxid de carbon în atmosferă a dus la creșterea temperaturilor și astfel la reducerea semnificativă a calotei de gheață, ceea ce a determinat reducerea suprafeței pe care cresc algele, reducerea masei de crustacei și, implicit, a cantității de pește cu care se

hrănesc păsările. Iată unul dintre motivele principale pentru care populația de păsări marine din jurul Islandei și Scoției a scăzut.

Ochii unui biolog văd lucruri pe care alții nu le pot vedea. Islanda și Scoția sunt părți de Lume a căror frumusețe încă îți taie respirația, dar tragedia lor este pe măsură. De aici, de pe continent, povestea insulelor seamănă cu povestea întregii planete. Dacă știi să vezi, fiecare colț de pe Pământ te copleșește cu frumusețea lui, dar și cu povara conștiinței că este atins de dezechilibrul modificărilor globale.

V-am spus povestea Islandei și a Scoției ca să simțiți paradoxul acesta al frumuseții și tragismului insulelor, ca să înțelegem cele câteva rânduri de pe placa monumentului ridicat în memoria ghețarului Okjokull, pe care noi, oamenii, l-am ucis: „Scrisoare către viitor. Ok este primul ghețar islandez care și-a pierdut statutul de ghețar. în următorii 200 de ani se așteaptă ca toți ghețarii noștri să urmeze aceeași cale. Acest monument este chezășia faptului că știm ce se întâmplă și știm ce este de făcut! Numai tu vei ști dacă am reușit. August 2019,415 ppm dioxid de carbon."

în Islanda, pe marginea unei stânci, în timp ce priveam oceanul, mă gândeam cum nici insulele acestea, mai apropiate ori mai depărtate de bătrânul continent, n-au putut izola natura de prezența noastră. Și mi-am amintit de momentul în care, aflându-mă pe o bucată de Pădure Atlantică de pe coasta Braziliei, colegii mei îmi povesteau că dincolo de țărm, în Oceanul Atlantic, s-ar găsi o insulă, Insula cea Mare, acoperită toată de Pădurea Atlantică. Păzită de apele oceanului, această insulă-paradis este monument UNESCO și ascunde o imensă biodiversitate într-o pădure virgină.

întors acasă, am început să visez la insula sălbatică. Și mare mi-a fost bucuria când Maria Alice dos Santos Alves, profesor la Universitatea de Stat din Rio de Janeiro și președinte al Societății de Ornitologie din Brazilia, m-a întrebat dacă vreau să fac parte din echipa ce va traversa, într-o expediție de două săptămâni, Insula cea Mare. Evident că am acceptat. M-a întrebat dacă vreau să stau toată expediția sau doar o săptămână pe insulă, pentru că se putea ca după o săptămână să mă înlocuiască cineva și eu să revin în oraș. N-am stat să mă gândesc și am decis, dintr-o suflare, că voi

sta pe insulă toată expediția. Abia după primele două zile i-am înțeles întrebarea și sugestia, însă era prea târziu ca să mai schimb ceva.

In căutarea instinctului pierdut

Eram în junglă, pe o insulă. Respiram greu, teribil de obosit, și mă uitam hipnotizat în palmă, în care aveam o frunză, cam cât o frunză de cireș, pe care o găsisem, nu știu cum, acolo unde mă oprisem să-mi trag sufletul. Sub cuticula ei, puteam ușor discerne labirintul făcut de o larvă care, de când se știe, trăiește în țesutul acela și își croiește drumul hrănindu-se din el. Deasupra mea roteau fregatele. Se uitau curioase, pesemne, cum de zile întregi îmi croiesc drum prin junglă pe o palmă de pământ izolată în Atlantic, o insulă. Oamenii, după cum v-am spus, o numesc Insula cea Mare, așa cum bănuiesc că și larva își numește frunza.

Puține păsări pot să spargă cuticula dură a frunzei cu ciocul ca să ajungă la larvă. Dat fiind că la tropice radiația luminoasă este foarte puternică și gradul de evaporare al apei ridicat, evoluția a dus, cu milioane de ani în urmă, la apariția acestor cuticule cerate și groase, care să protejeze celulele frunzei. Evident că larva nu știe asta, dar își urmează instinctele și nu părăsește frunza. Nu degeaba este aici, în mijlocul sălbăticiei, ca specie, de milioane de ani. Mi-am dat seama că, dacă și eu vreau să supraviețuiesc expediției, trebuie să-mi urmez instinctele. Eram amândoi,

larva și cu mine, izolați pe peticul nostru mărunt de univers, așa cum se simțeau și fregatele izolate, în zborul lor, pe planeta aceasta.

Singuri în jungla

Patru biologi am fost aduși de o barcă, în cadrul unui proiect al Universității de Stat din Rio de Janeiro, pe malul insulei. Aveam două săptămâni ca să traversăm bucata de pământ prin mijlocul junglei. Eram încărcați ca măgarii cu care urcam oile la munte când eram copil și-l însoțeam pe unchiul meu. Aveam un rucsac în spate și unul în față. De cel din spate era prinsă și se bălăngănea o tigaie mică: urma să ne ajute la prepararea uneia dintre cele mai delicioase mâncăruri din câte voi gusta în junglă.

în prima zi, ajuns pe plajă, aveam în spate un ocean de apă și în față o mare de arbori, încâlciți de liane. Era, de departe, cea mai diversă junglă pe care o văzusem până atunci. Dacă toate celelalte aveau un arbore ce domina coronamentul pădurii, aici totul era un mozaic divers. Nu degeaba fusesem nevoit să obțin o groază de avize ca să pot călca legal prin jungla asta! Reprezenta unul dintre cele câteva fragmente de Pădure Atlantică rămase în Brazilia.

Privind jungla, am intrat într-o stare pe care am intuit-o mereu, pe care am chestionat-o în mintea mea de nenumărate ori, dar pe care, până atunci, nu am perceput-o atât de limpede și complex. I-am simțit chemarea! După ce am intrat la școala de popi, de multe ori cei din jur mă întrebau dacă făcusem asta „dintr-o chemare". Credeam atunci că este vorba despre un soi de curiozitate și nevoie de cunoaștere -

și răspundeam, cu jumătate de gură, afirmativ. Dar acum înțelegeam că totul este mult mai profund. Chemarea junglei nu venea din pădure: venea din mine. Era chemarea junglei din ființa mea. Ca să ajung însă la jungla din mine, trebuia să pășesc în cea din fața mea. Am făcut, în virtutea acestei emoții, primul pas în ceea ce urma să fie aventura vieții și, poate, a morții mele.

Proiectul era menit să descopere felul și numărul păsărilor care însufleteau pădurea. în fiecare dimineață ne trezeam pe la patru, plecam pe întuneric spre punctul bine stabilit de topografi, în care la ora șase deschideam plasele speciale ca să capturăm păsările. Le inelam, le măsurăm și colectam diverse probe. După ce deschideam plasele, aprin-deam focul unei butelii de campanie și în tigaia mică topeam câteva bucăți de brânză provalone, afumată, unul dintre puținele feluri de brânză care pot rezista în căldura tropicelor. întindeam pelteaua pe câte o felie de pâine dulce de mălai și mâneam. La ora unu strângeam plasele și porneam spre următorul punct. De cele mai multe ori mergeam câte patru-cinci ore, dar au fost zile în care am ajuns în locul unde ne instalam cortul în miez de noapte.

A fost cel mai mare efort fizic pe care l-am făcut în viața mea, de necomparat cu orice alt efort de până atunci. Era cald, curgeau apele pe mine sub povara bagajelor. în primele trei zile am crezut că n-am să fac față până la final. Atât de abrupte erau unele pante, încât legam funii de arbori

ca să putem lupta cu urcușul. Cel mai greu era uneori la coborâre, căci funiile deveneau ude, murdare de noroi, și palmele ne ardeau când mergeam la vale. Recunosc că am avut un moment în care am vrut să mă prăvălesc, să mă las să cad rostogolit, să vină un elicopter și să mă ducă acasă.

Toate stările trăite acolo erau la limita maximă a intensității, ori magic de frumoase, ori copleșitor de grele. Echilibrul acesta dinamic a fost poate motivul pentru care am continuat să merg și n-am dat drumul funiei. Clipele în care aveam în mână păsările mă încărcau enorm cu energie și trezeau în mine un izvor de bucurie și împlinire. Le simt și acum, când vă povestesc. Multe dintre speciile de păsări pe care le-am ținut în palme erau extrem de rare și endemice, iar altele erau mitice și trăiau doar în adâncul junglei, departe de oameni. Avea dreptate Cioran când spunea că experiențele umane sunt mereu limitate de timp și spațiu, iar singura parte a lor infinită, care continuă să existe dincolo de aceste două limite, este intensitatea emoției lor.

Despre moarte și viața

Eram acolo noi și jungla. Unul dintre camarazi mi-a spus că, dacă scot cel mai puternic urlet de care sunt capabil, doar patru oameni o să-l audă, eu și ei trei. Asta dacă am noroc și suntem împreună! Oricum, aveam o regulă: nu trebuia, în ruptul capului, să rămână vreunul dintre noi singur. Sau eram toți patru, sau câte doi, oriunde mergeam.

în fiecare zi la prânz mâneam un soi de terci, făcut din conservă de ton și maioneză din tub, între două bucăți de pâine din tărâțe. Am slăbit fizic, dar am crescut emoțional. Creierul meu era endorfinizat de uimirea fiecărui pas și uita de foame. în a patra zi, înainte să-mi strâng cortul ca să pornim, m-am gândit să cobor la un pârâu ca să mă spăl și să beau apă. Era cale de zece minute prin țesătura verde a junglei, în josul unei pante. Știam că nu trebuia să merg

singur, însă m-am gândit că totuși n-am ce să pățesc. îmi făceam loc cu mâinile prin vegetație. Auzeam pârâul, eram aproape de el... și, brusc, am simțit cum parcă un cui imens mi-a intrat prin picior. Durerea era atât de ascuțită și intensă, încât am crezut că mi s-a fisurat tibia. M-am lăsat, speriat și neputincios, în jos și am căutat sursa durerii, care urca electric pe

jumătatea dreaptă a corpului până a ajuns să-mi pulseze în palmă. îmi priveam mâinile și mi-am dat seama că mă mușcase un păianjen. Cele două puncte roșii din locul unde își înfipsese mandibulele mă ardeau.

Știam că sunt păianjeni veninoși și letali în junglă, dar nu credeam că mă pot mușca fix pe mine. Câtă inconștiență! Ajunsesem față în față cu moartea! Eram sigur că o să mor sufocat, paralizat de venin. M-am gândit să strig, să vină cineva să mă ajute, dar, cum erau ultimele momente din viața mea, simțeam că nu e bine să le irosesc urlând. Mi-am dorit mereu să mor împăcat, liniștit. Agonia nu era o variantă bună acum, atâta vreme cât nu avea sens și nu mă putea ajuta cu nimic. Respirând adânc, m-am mai domolit și mi-au venit în minte oamenii pe care-i iubesc. Efectiv i-am văzut în jurul meu sau, mai bine spus, mai întâi i-am simțit, și atât de reală era prezența lor, încât, ca într-o hologramă, au început să apară. Totul a durat câteva secunde, dar suficient cât să mă liniștesc. Momentul acesta îmi confirmă, încă o dată, o credință care există în mintea mea de multă vreme și pe care încerc s-o pricep: legătura profundă dintre dragoste și moarte. M-am gândit în clipa aceea la suferința pe care o vor simți după ce eu n-am să mai fiu; și, ca să le-o alin, am decis să le las un mesaj. Cu telefonul urma să fac o ultimă înregistrare video, pe care speram că o vor găsi când îmi vor recupera cadavrul. Era mesajul meu de adio... Voiam să le spun cât de rău îmi pare că mor.

Dar cu o moarte toți suntem datori. Oricum, și dacă nu muream pe loc și mai trăiam încă 3000 de ani, tot rău îmi părea că îmi va veni ceasul. Voiam să știe însă că îmi doresc să treacă ușor peste suferința provocată de dispariția mea și că, dincolo de toate, în preajma morții nimic nu este mai frumos decât să știi că ești iubit și că iubești! M-am mai izbit de câteva gânduri pe care nu le puteam formula și am decis să închei mesajul mulțumindu-le.

Totul s-a întâmplat în câteva zeci de secunde, dar timpul conștiinței mele era dilatat. Din cauza adrenalinei, hipocampul înregistrează mai multă informație decât de obicei, și atunci avem impresia că timpul se extinde. E bună și adrenalina asta în acest ultim moment, îl prelungește, și asta contează mult când ești la final. Adrenalina îmi dădea agonia de care încercam să mă detașez, dar tot ea îmi dilata timpul în care mă conectam cu

cei dragi. în Natură nimic nu este bun sau rău, totul are cel puțin două fațete...

în toată frământarea asta, am simțit că durerea s-a stins și că n-am murit. Eram epuizat de tensiunea momentului, dar acum nu mă mai durea nimic și respiram firesc. Am scăpat, mi-am spus, norocul prostului! Data viitoare n-am să mai plec singur. Dacă eram cu un coleg care avea mai multă experiență decât mine cu jungla, poate că, văzân-du-mă așa neatent, mi-ar fi reamintit că trebuie să am grijă pe unde pun mâna. Nu degeaba există grupuri și reguli de grup. Grupul, după cum a intuit Freud, s-a format din frica de moarte: oamenii primordiali s-au strâns laolaltă din teama de ceea ce se ascundea în întuneric.

îmi amintesc momentul acela perfect. Chiar și acum, când vă povestesc, îmi aud inima bătând tot mai tare și un nod îmi crește în gât. Am retrăit în imaginație de

nenumărate ori acel moment. Nu l-am înțeles pe deplin, dar am reușit să-mi formulez câteva gânduri.

Frica și angoasa morții

Mi-am dat seama că tot ce am făcut a fost să-mi transform angoasa în frică. După Freud, angoasa este un fel de groază, de frică generalizată, care te învăluie din toate părțile și care nu poate fi proiectată pe ceva, localizată. Moartea are această capacitate de a genera angoasă, pentru că moartea este trecere în nimic, încetare a existenței, iar mintea noastră nu poate pricepe această stare, astfel că ne găsim total neajutorați în fața ei. Nu știm ce să facem și angoasa ne învăluie. Frica, în schimb, se raportează la o cauză pe care o putem identifica și față de care putem lua o atitudine, putem face ceva. Luând act de cauza fricii, avem impresia că deținem controlul, că gestionăm situația.

Eu, acolo, în loc să mă gândesc la trecerea mea în neființă, la de-ființarea mea, față de care nu puteam face nimic și pe care oricum nu o puteam înțelege, m-am gândit mai întâi la suferința pe care aș lăsa-o celor din jur. Suferința asta era ceva ce puteam pricepe, îmi puteam imagina.

Studiile arată de altfel că, în general, când se confruntă cu moartea, oamenii se gândesc la faptul că moartea lor provoacă suferință celor apropiați sau că nu vor mai putea avea grijă de cei apropiați. Asta, inconștient, ne ajută să ne desprindem pentru câteva clipe de adevărata groază a morții care are legătură directă cu noi, dar în fața căreia nu putem face nimic.

Evident că totul s-a întâmplat inconștient și că i-am adus pe oamenii dragi mie în jur fără să mă gândesc la frică

și angoasă, a fost o reacție firească și deloc premeditată, nouă, de excepție. Așa am ocolit angoasa și am putut lua atitudine, am putut/âce ceva, m-am gândit să las un mesaj care, în mintea mea, le alina suferința celor dragi, deci reducea și intensitatea fricii mele proiectate asupra lor. Aveam controlul!

Recent am mai găsit o explicație a experienței prin care am trecut. S-a constatat că diferența dintre frică și panică stă în faptul că panica înglobează, dincolo de teamă, un sentiment profund, abisal, asociat cu abandonul total, cu singurătatea existențială. La adult, panica seamănă mult cu starea unui sugar care plânge atunci când mama pleacă de lângă el. Copilul nu poate percepe cu mintea lui ideea permanenței obiectelor și crede că, dacă ceva dispare din câmpul vizual, nu mai există. Astfel, dacă mama sau adultul care îl îngrijește pleacă, el, rămânând singur, se simte total abandonat. Oxitocina este una din substanțele implicate în relațiile de atașament dintre noi. S-a constatat că uneori oxitocina sau receptorii de oxitocină sunt implicați în trecerea de la frică la panică. Dacă suntem cuprinși de frică și în același timp avem un nivel scăzut de oxitocină ori puțini receptori, frica se transformă în panică. Panica este deci o frică amestecată cu spațiul infinit al unui sentiment de abandon.

îmi aduc aminte cum, văzând cele două puncte lăsate de mandibulele păianjenului, am știut sigur că o să mor. Frica îmi umplea ființa și se transforma în panică. Dar de ce n-am urlat, de ce nu mi-am pierdut mințile? Pentru că au apărut *ei,* mintea mea i-a adus nu doar în gând, ci chiar într-un soi de halucinație. Simțindu-i acolo și chiar văzân-du-i, am secretat oxitocină și nu m-am mai simțit singur și abandonat. Eram împreună!

îi aveam în jur pe oamenii care mă iubesc sau, mai bine zis, *pe care îi iubesc*- și acesta este poate încă un lucru esențial pe care l-am înțeles. La un an după acea experiență, l-am ascultat pe Irvin Yalom într-o conferință online, unde a spus că iubirea matură, adevărata formă de iubire, este cea în care *tu* iubești, fără să fii neapărat și cel iubit. Altfel spus, *iubirea înseamnă să iubești.* Și știu asta pentru că acolo, în junglă, printre cei care au venit în jurul meu, era cineva a cărui iubire am pus-o de multe ori la îndoială. A venit din mintea mea și mi-a fost alături, împreună cu toți ceilalți. Dar de fapt ce i-a adus acolo nu a fost iubirea lor față de mine, ci mai cu seamă iubirea mea față de ei. Ei erau cei pe care-i iubesc și iubirea mea, prin ei, s-a întors înspre mine. Dacă muream, muream știind că sunt iubit.

însă am supraviețuit. M-am ridicat și am continuat să merg spre pârâu. Aveam nevoie să mă spăl pe față, să-mi spăl simbolic crisparea întâlnirii cu moartea. Când am ajuns cu mâinile în apă, am simțit cum o menghină îmi strânge mâna mușcată: era, cred, o reacție provocată de sensibilitatea terminațiilor nervoase afectate de venin la întâlnirea cu apa mai rece. Am tot băgat și scos palma din apă de câteva ori, și durerea devenea din ce în ce mai ușoară, asemenea unei furnicături.

Se spune că atunci când ești foarte furios sau speriat e bine să te speli pe față. Apa ce se revarsă din palme pe ochi, pe nas, pe gură și obraji trezește instinctul scufundării. Creierul simte apa și crede că ne-am scufundat în ea, deci că nu mai putem respira, și atunci, ca să diminueze consumul de energie și de oxigen, face inima să bată mai încet - și astfel parcă ne mai liniștim. M-am spălat pe față și mi-a fost mai bine, mă împrietenisem iar cu viața. Atât de frumoasă a devenit jungla după acel moment și atât de tolerabil efortul

în comparație cu tensiunea proximității morții, încât am uitat de greutăți.

Am început să ridic pietrele din apă ca să caut niște crus-tacei mici, un fel de creveți: ei sunt semn că apa e curată și potabilă. I-am găsit puzderie, așa că am băut! Apa nu era foarte rece, dar era ușoară, când o înghițeam părea să fie undeva la jumătatea intervalului dintre starea lichidă și cea gazoasă. Ce bine era să beau, să pot să beau apă! Crus-taceii sunt indicatori ai calității apei în junglă, așa cum sunt și tot felul de larve de nevertebrate în apele de la noi. îmi amintesc că, pe când eram copil, odată, într-o

primăvară, mă găseam pe câmp cu bunicul meu, despre care o să vă povestesc mai târziu. Mergeam pe un drum de țară, era duminică și bunicul mă luase cu el ca să vedem dacă le merge bine culturilor, dacă a crescut grâul și a răsărit porumbul. I-am spus că mi-e sete. Nu era în jur vreun izvor sau pârâu, așa că ne-am oprit lângă o baltă. Bunicul a văzut că sunt broaște în ea și mi-a spus că pot să beau. A făcut cu mâna cruce peste baltă și eu am băut. Am înțeles mai târziu că amfibienii sunt și ei indicatori ai calității apei, lucru pe care bunicul meu se pare că îl știa, așa cum băștinașii junglei știu de crustaceii din pâraie.

Am urcat spre tabără. Nu le-am povestit colegilor prin ce trecusem, nu pentru că nu am vrut, ci pentru că nici eu, atunci, nu știam ce mi s-a întâmplat; ce v-am povestit acum este ce am înțeles după un an de la mușcătura de păianjen...

N-a durat mult binele, căci după trei zile a început să plouă. Ploua încontinuu. Ne făceam cale prin junglă și ploaie. Alunecam în mocirlă sub greutatea bagajelor, ne prăvăleam și, când ajungeam jos, ne ridicam murdari de noroi ca niște plantule firave ce germinau în lutul junglei. Era foarte greu, dar eram mânați toți de o forță pe care nu

o înțelegeam. Știam că trebuie să mergem înainte, era singura soluție. Aveam momente în care credeam că sunt într-o scenă de film cu războiul din Vietnam.

Echipamentele au rezistat uscate două zile, dar apa a ajuns apoi în rucsac prin partea din spate. Pălăria mi-a putrezit pe cap și bocancii au devenit ca un burete. Singurul lucru uscat pe care-l aveam era sacul de dormit. în a treia zi de ploaie, seara, sub cortul ud, m-am strecurat în sac. Eram gol și uscat și era bine, însă îmi era frică să adorm. Dacă adormeam, venea mai repede vremea când trebuia să mă trezesc, să-mi pun bocancii, pantalonii și tricoul, toate ude și reci. Stropii pe care-i auzeam cum cad pe cort parcă erau niște picuri de ceară pe piele. Și ploaia nu se mai oprea.

Nu mai suportam gândul că dimineață o să simt tricoul acela ud pe mine. Ca să pot adormi, încercam să mă gândesc la ceva frumos. Mi-am adus aminte cum, când eram copil și venea prima ninsoare, voiam, nebun, să ies afară ca să mă bucur de ea. Mama îmi aducea atunci dintr-o cameră neîncălzită

geaca de iarnă. Era rece, dar o ținea o vreme, cu mâinile ei, pe teracota din casă. După ce o puneam pe mine, mă năpusteam în iarnă învăluit de cea mai caldă îmbrățișare. Buimăcit de emoție, am realizat că nu-s acasă, că sunt în sufletul junglei, care nu-i un loc prea potrivit pentru oameni răsfățați. Nu puteam aștepta să vină mama să-mi facă moftul... Și, brusc, mi-am dat seama că trebuie să mi-1 fac singur. Am luat tricoul ud, l-am stors zdravăn afară și l-am agățat în cort, pe cârligul de deasupra mea. Am ațipit liniștit. Pe la miezul nopții m-am trezit și l-am luat, așa ud, în brațe și am dormit cu el. Dimineața, când m-am îmbrăcat, era jilav rău, dar cald.

Am realizat atunci că e important să-mi păstrez sensibilitatea, să am moftul unui tricou cald pe piele în mijlocul

unei ploi tropicale. E nevoie de ea, de sensibilitate, în junglă poate mai mult ca oriunde. Trebuia doar să mi-o asum și să găsesc în mine resursele ca s-o întrețin și s-o cultiv singur. Sunt convins că dacă îmi puneam încă două dimineți tricoul ud, după o vreme nici nu l-aș mai fi simțit. însă nu puteam să-mi încremenesc simțurile, căci prin ele percep lumea. Cum puteam oare, lipsit de gingășie, să țin în mână o pasăre colibri cât un fluture, ori să înțeleg cu sufletul încremenit măreția unui arbore căzut, din moartea căruia se naște viața prin ciuperci și gângănii?

Ploaia a continuat, iar după încă două zile am simțit că mă ard picioarele în bocancii uzi. Era totuși bine că le mai simțeam după atâta efort! Imaginați-vă că ajunseserăm într-o parte a pădurii invadată de bambus. Erau peste tot numai bârne înalte, groase cât mâna, pe care nu trebuia să le atingem, căci erau pline de țepi mărunți ce nu mai puteau fi scoși din piele. Cale de-o oră am trecut prin pădurea asta. Toată greutatea apăsa, firește, pe picioare și am simțit cum încep acum să mă usture tălpile. Seara mi-am dat bocancii jos și mi-am văzut picioarele cum nu le mai văzusem până atunci: erau umflate, pielea era albă și stătea parcă să cadă de pe carne. Camarazii mei s-au speriat și ei.

Aveam într-o sticluță mică, în bagaj, ulei pentru bebeluși. Când mă spăl cu apă dură, îmi crapă foarte repede pielea de pe mâini și am descoperit acest antidot, așa că îl port cu mine pretutindeni. Mi-am dat cu ulei pe picioare și am stat cu tălpile goale peste noapte. în câteva ore pielea s-a înroșit, umflătura s-a mai retras și parcă eram mai bine, în următoarea dimineață a

stat ploaia, soarele licărea pe ici, pe colo și fiecare dintre noi, ca niște gâze, căutam câte o pată de soare și ne înveleam cu ea. Am continuat să mergem, dar ne opream din oră în oră ca să-mi scot câteva minute

picioarele afară din bocanci, să se vindece în aerul pădurii. Nu m-a speriat starea asta cât m-a speriat păianjenul, știam că nu se moare de la ploaie, ploaia înseamnă viață. Dar viața înseamnă și moarte.

în mijlocul junglei am realizat că e foarte greu să-ți dai seama unde se termină viața și unde începe moartea. Totul este atât de dinamic! Când ceva moare, din el apar imediat alte forme de viață. Spre deosebire de pădurile din zona temperată, unde arborii și animalele moarte se descompun încet, acolo, în junglă, din cauza diversității agenților de descompunere, a umezelii și a căldurii, totul este rapid integrat în marele ciclu al materiei. Și asta se întâmplă la vedere, deasupra solului, nu ca în pădurile temperate, unde totul se desfășoară mai lent și e ascuns de multe ori în sol.

Acesta e, în fapt, punctul sensibil al junglei și de aici vine fragilitatea ei. Când toate ciclurile vieții și morții au loc la suprafață, solul are doar rolul de a fixa arborii. Dacă tăiem jungla pentru a face agricultură, putem cultiva ceva maximum doi ani, căci, de vreme ce bogăția organică nu este în sol, ci deasupra lui, fertilitatea se pierde rapid. După ce este pustiit pământul, e aproape imposibil să refaci pădurea. De aceea sunt junglele atât de fragile, de ușor de distrus, și aproape imposibil de recuperat.

Dar, pe cât sunt de fragile, pe atât sunt de complexe, căci în dinamica diversității lor junglele ascund elemente și ființe despre care am crede că există doar în pădurea imaginației noastre. Așa se face că mi-am pus în gând, încă din prima zi în care am pășit în junglă, să caut pasărea de foc.

în căutarea păsării de foc

Nu doar părintele istoriei, Herodot, vorbește despre existența ei, ci și mari poeți, precum Ovidiu, ori mari natura-liști ai lumii, cum a fost Pliniu cel Bătrân. Pe lângă operele lor, ea este prezentă în mitologia unor popoare care nu s-au cunoscut niciodată, ca triburile din Amazon, cele de pe insulele Pacificului ori popoarele antice din jurul Medite-ranei. Este atât de veche

povestea, încât atunci când cineva o aude pentru prima oară are senzația că parcă știa de ea și acum doar își aduce aminte.

Este *reamintirea* de care vorbește Platon în dialogul despre suflet - și poate că vine din inconștientul colectiv despre care scria Jung. Pasărea asta de mai bine de două milenii a adus laolaltă mințile oamenilor din domenii diferite, din vremuri diferite și din locuri diferite. A dizolvat limitele spațiului și timpului în libertatea și magia zborului ei.

Trebuia să o găsesc, voiam să văd minunea! Știam că zboară și ziua, doar că ziua nu-i vezi strălucirea, căci în februarie soarele Braziliei licărește fulgerător printre frunzele junglei și lumina lui ascunde strălucirea păsării. Așa că am început s-o caut noaptea.

Păsărea asta trăiește în pădurile umede și se ascunde ziua în scorburile copacilor bătrâni care putrezesc. în serile în care mai aveam vlagă, după ce puneam cortul, plecam în jurul taberei și căutam arbori bătrâni și putreziți. Mulți dintre cei doborâți erau gigantici, ca niște mamuți. Urcam pe ei și din loc în loc le rupeam scoarța și o priveam atent, ca să văd dacă luminează.

în junglă, așa cum se întâmplă și în pădurile de la noi, deși mai rar, există niște ciuperci care cresc în lemnul mort.

Miceliile lor se răspândesc ca o rețea în trunchiul copacilor. Se înmulțesc prin spori, iar pentru că vântul nu prea adie în mijlocul desișului trebuie să existe cineva care să le răspândească sporii. La asta folosesc insectele: când ajung pe trunchiurile moarte, de corpul lor se lipesc sporii și aceștia sunt apoi transportați pe alt trunchi de copac, unde dau naștere unui nou miceliu. De-a lungul evoluției, aceste ciuperci au început să „cheme“ insectele producând lumină. Procesul prin care viul naște lumină se numește bio-luminiscență și este destul de des întâlnit în regnurile vieții. în multe dintre scorburile arborilor cresc asemenea ciuperci și ele ajung pe penele păsărilor care le locuiesc, făcându-le să strălucească în întuneric. Iată păsările de foc, pe ele le căutam!

Două săptămâni le-am căutat bezmetic. A fost greu, pentru că nu doar păsările și ciupercile se aflau în jurul arborilor morți, ci și furnicile de foc, atât de multe uneori, încât, atunci când le simțeam mușcăturile, pricepeam

ce înseamnă „să sari ca ars“ și să vrei să-ți dai jos nu numai hainele, ci și pielea. Când am ajuns pe cealaltă parte a insulei, nu le-am mai văzut. Dar, căutându-le, am găsit atâtea altele. Așa cum oamenii, de milenii întregi, căutând pasărea de foc, au descoperit istoria, filozofia, arta și știința.

Ce *nu ne spun oamenii mari*

Când suntem copii, adulții ne întreabă mereu ce vrem să devenim. Ne amenință indirect că inevitabil vine vremea să ne găsim rostul. Ca să facem față lumii, trebuie să luăm *o hotărâre,* să devenim *ceva.*

Ce nu ne spun însă oamenii mari este că „hotărâre" vine de la hotar, de la limită[1]. Când ne hotărâm, nu doar alegem ceva, ci renunțăm la mult mai multe pe care le-am fi putut alege; dar renunțăm la ele, le pierdem devenind ceva. Printre primele pe care le pierdem sunt jocul, aventura și magia. Devenind ornitolog, într-un fel straniu, eu nu le-am pierdut.

După mai bine de 30 de ani petrecuți în lume cu păsările, am înțeles că ornitologia nu îți pune hotare, ci, dimpotrivă, îți deschide un univers întreg. Căutând păsări, am descoperit multe altele. Noica spune despre filozofie că face spiritele să vadă altceva în știut, nu în neștiut. Cred că asta face și ornitologia. Dacă nu deveneam ornitolog, de pildă, aș fi fost convins că păsările de foc nu există.

îmi aduc aminte acum de o discuție avută cu Dan Mun-teanu, care s-a numărat printre cei ce au înființat Societatea Ornitologică Română. Era cu câteva luni înainte să se prăpădească și mi-a povestit despre linotipuri: un soi de mașini mari în care focul topea un aliaj din care se turnau litere așezate în cuvinte, iar cuvintele acelea erau ordonate în fraze și folosite ca tipar pentru cărți. După ce o carte era tipărită, slovele erau topite și turnate iar, pentru a zămisli o altă carte, cu altă poveste. îmi amintesc cum îl priveam fascinat și vedeam cu ochii minții cum se făceau toate aievea, în fața mea. Am înțeles mai târziu că povestea nu era despre linotipuri, ci despre Lume, Lumea ca un linotip în care ni se topesc viețile ca să se nască poveștile, pentru ca din aceste povești să se nască alte vieți. Pe lângă *Tinerețe fără bătrânețe și viațăfără de moarte ori* povestea Phoenixului, există alte sute de povești care mi-au determinat viața și, fără să știu - ori

fără să știm -, ne-au determinat felul de a tăia în stofa posibilului și a ne croi destinul.

Sunt un Caboclo

Ploaia se oprise, noi nu, ne căutam calea prin pădure. Pe rând, fiecare dintre noi mergea o bucată de vreme în frunte și tăia cu maceta lianele ca să deschidă cărarea. Unele porțiuni erau incredibil de dense și oboseam imediat, altele însă erau ușor de parcurs. Când s-a nimerit să fiu eu primul și ajunseserăm într-o zonă unde vegetația nu era foarte deasă, am auzit în jur sunete ascuțite și la câțiva metri de mine am văzut niște făpturi negre cu ochii roșii ascunzându-se asemenea stafiilor după frunzele din jur. Aproape de nivelul solului, nu mai sus de un metru. Mai întâi am recunoscut ochii, și apoi mi-am amintit sunetul. M-am întors spre camarazii mei și le-am spus dintr-o suflare, cu toată puterea:

— Trebuie să fugim! Haideți după mine!

Am început să alerg în salturi mari. Ei m-au urmat și am fugit așa vreo două sute de metri. în goana noastră am dat peste un trunchi căzut, învelit de o pâclă deasă, negricioasă, ca o baltă de petrol - și vie. Era o armată de furnici, chiar așa le și spune, „furnicile armată“ Ele cutreieră jungla în pete vii, enorme, uneori de sute de metri pătrați. Trec ascunse pe sub frunzele pădurii și mănâncă toate vietățile mai mici sau mai mari pe care le găsesc în calea lor.

Unele insecte încearcă să scape și ies din ascunzișul frunzelor, se urcă pe trunchiul arborilor sau încearcă să zboare ca să se salveze. în aceste momente de agonie, insectele sunt atacate deasupra frunzelor de ființele acelea negre cu ochii roșii pe care le văzusem mai devreme și care se numesc Papa-taoca-do-sul *(Pyriglena leucoptera).* Sunt păsări care urmăresc armatele de furnici și se hrănesc cu insectele care încearcă să scape din fața lor. Am prins câteva anul trecut, atunci când am fost în jungla de pe continent și am dormit pe jos în baraca despre care v-am povestit la începutul cărții. Am avut norocul să le prindem și să le punem inele speciale pentru că o armată de furnici a trecut pe sub plasa noastră ornitologică. Așa le-am recunoscut acum, țin minte că povestea și ochii lor m-au marcat.

Când le-am revăzut, mi-am dat seama că pe sub frunzele pe care păşim este o armată de foc şi dacă poposim prea mult sau mergem încet riscăm să se urce pe noi şi să ne muşte zdravăn. N-am fi murit, dar nici n-am fi trăit fericiţi. La urma urmei, nu totul este despre moarte, trebuie să lăsăm loc şi pentru calitatea vieţii, chiar şi în mijlocul junglei.

Departe de armata de furnici, pe când ne trăgeam sufletul, le-am spus camarazilor mei de ce am luat-o la fugă. Caio, colegul meu de nădejde, un tânăr de 23 de ani, puternic şi hotărât, al cărui bunic fusese vraci într-un sat din junglă, mi-a spus:

— Tu eşti un Caboclo!

Aşa a început expediţia mea, călăuzită de Caio, în lumea credinţelor unui sat din jungla Braziliei, o fereastră spre inconştientul colectiv al nostru, al tuturor.

— Caboclo sunt o parte din spiritele junglei, o categorie a lor, îmi povesteşte Caio. în junglă există patru forme de spirite. Caboclo sunt spiritele oamenilor care au trăit în

pădure, au fost vraci. Ei au căutat să cunoască şi să înţeleagă şi jungla, şi oamenii, ca astfel să-i poată proteja şi să-i reunească, să coexiste în pace. Caboclo protejează oamenii de junglă şi jungla de oameni, pentru că ei iubesc şi oamenii, şi jungla în egală măsură. După ce mor, spiritul lor rămâne în pădure şi se arată oamenilor, în momente de cumpănă, sub formă de animale. Eu cred, spuse Caio privindu-mă în ochi, că cel mai adesea iau înfăţişarea unor păsări colibri. Aşa credea şi bunicul meu, de la el ştiu. Aminteşte-ţi, în ziua aceea, când a încetat ploaia şi noi stăteam la soare, iar tu ţi-ai scos picioarele umflate din bocanci ca să se vindece, o pasăre colibri a venit şi a fremătat în jurul tău! Am ştiut că o să te faci bine, era un Caboclo. De când am ajuns în pădure, te-am tot privit şi am simţit, văzându-te cum comunici cu jungla, că este ceva în tine. Acum m-am convins: eşti un Caboclo.

— Dar tu, Caio, ce eşti?

— Eu sunt un Războinic! Spiritele războinice sunt cele care luptă, care intervin atunci când haosul tulbură echilibrul. Sunt spirite aflate de partea binelui, dar surprinzător la ele este că de multe ori se arată având înfățișarea spiritelor întunericului, ale răului. Asta pentru că Războinicii se luptă cu spiritele malefice ca să restabilească pacea, dar ca să se poată lupta și să le poată învinge trebuie să fie asemănători lor, să posede din trăsăturile, din atributele lor. Este aproape imposibil atunci când vezi un spirit războinic să-ți dai seama dacă este bun sau rău. Nu însușirile sau înfățișarea îi deosebesc de ceilalți, ci intenția, ce vor să facă.

Povestea lui mă hipnotiza, vedeam cum din ochii lui întunecați ieșea lumină. Caio era, într-adevăr, un războinic al binelui. Am căzut pe gânduri și mi-am zis că atunci când voi ajunge acasă, la cursul de bioetică, o să le spun această

poveste studenților, ca să înțeleagă că știința nu este în sine nici bună, nici rea: valoarea și calitatea actului ei sunt date de felul în care e folosită. Știința este aluatul spiritului, suma însușirilor lui, spiritul însă e bun sau rău nu în funcție de aceste atribute, ci de scopurile în care le folosește.

— Caboclo și Războinicii fac echipă bună împreună, de asta ne înțelegem noi așa bine. (Mă bate pe umăr și râde.)

— Dar ce alte spirite mai sunt pe lângă astea două? întreb eu, uluit de poveste și intrigat de faptul că scepticismul meu se pierduse pe undeva, în povestea lui Caio.

— Un alt spirit este Negrul înțelept, pe el îl invocă oamenii atunci când trebuie să caute soluții concrete la diferite situații care se iscă între cei dintr-un trib sau între triburi. Caboclo intervine în relația dintre om și natură, iar Negrul înțelept în relațiile dintre oameni și dintre comunități. Pe lângă aceste trei spirite, îmi spune el în șoaptă, de parcă n-ar vrea să fie auzit, mai este unul, Spiritul copilului! Pe el nu e bine să-l invoce adulții, căci își pierd mințile, înnebunesc. Spiritul acesta păzește copiii, le poartă de grijă în jocurile lor, le înțelege și le determină acțiunile, este spiritul invocat de ei atunci când au nevoie de ajutor și adulții fie nu știu ce să facă, fie nu sunt în preajmă.

Zile întregi mi-a povestit Caio despre credințele lui. Uneori, când ajungeam în situații mai dificile, când aveam de urcat câte o porțiune abruptă ori când unul dintre noi patru claca și începea să plângă, ne căutam privirea unul altuia, confirmându-ne astfel că o să fie bine, o să reușim s-o scoatem la capăt, căci un Caboclo face echipă bună cu un Războinic.

Gândirea magică este un element esențial care m-a făcut să mă îndrăgostesc de Brazilia, de oamenii ei, de natura și soarele acelui tărâm. Cred că este țara cu cel mai bogat și

divers tezaur cultural din câte există. Imaginați-vă acea enormă întindere din America de Sud, unde coexistau sute de mii de triburi și, fiecare în felul său, își cultiva credința. Peste ele au venit europenii care au încercat și încearcă încă să-i convertească la creștinism. în acest peisaj au ajuns și africanii, aduși ca sclavi, la rândul lor cu o aură fabuloasă de credințe și ritualuri. Iată amalgamul din care s-a născut Brazilia și nu cred că poate fi ceva mai divers și mai spectaculos pe lume.

Din păcate, astăzi multe din aceste credințe se pierd din cauza marii presiuni exercitate de creștinism. Caio mi-a povestit că ritualurile lor sunt interzise în orașe. Presiunea creștinismului a influențat puterea politică a țării și se dorește mutarea acestor religii încet, încet din prezentul cultural al țării în memoria ei. Mulți nu au renunțat și au găsit o soluție: au atribuit câte un nume de sfânt creștin fiecărei entități spirituale în care cred. Soluția, din păcate, nu este fericită, căci astfel, treptat, creștinismul o să asimileze și omogenizeze credințele și ritualurile, așa cum s-a întâmplat în Europa. Este nevoie poate de intervenția unui Negru înțelept care să ajute lumea să coexiste în diversitatea ei culturală.

Povestea lui Caio m-a adus într-o stare paradoxală. în forma ei era nouă și de o frumusețe tulburătoare pentru mine, de vreme ce era vorba despre Caboclo ca mediator între om și Natură; dar, în esența ei, îmi era perfect cunoscută, era veche, general valabilă, arhetipală.

Caboclo este o imagine arhetipală, adică reprezentarea unui arhetip. Dar ce sunt arhetipurile? C.G. Jung le definește astfel: „Arhetipurile sunt forme tipice de înțelegere și, pretutindeni unde e vorba de înțelegeri uniforme și regulat

repetitive, avem de-a face cu un arhetip, indiferent dacă i se recunoaște sau nu caracterul mitologic"[2]. Și confirmă, într-o scrisoare trimisă lui Henri Flournoy în 1949, suprapunerea conceptului cu unul familiar biologilor: „Bine-cu-noscuta idee de *behaviourpattern din* biologie este sinonimă cu cea a arhetipurilor în psihologie."[3]

în acest sens, arhetipul este forma primă, prototipul, care manifestat în lume se nuanțează, devine specific, se adaptează, devine imagine arhetipală; dar aceasta păstrează în ea esența arhetipului.

Richard Owen (1804-1892), fondatorul Muzeului de Istorie Naturală din Londra și cel care a dat numele dinozaurilor (de la *deinos*- îngrozitor și *sauros*-șopârlă), folosește ideea de arhetip pentru a explica asemănările anatomice dintre vietăți în sensul de plan comun, de formă generală care stă la baza arhitecturii tuturor organismelor și de la care *creatorul* a pornit atunci când și-a început opera. Owen rămâne însă fidel ipotezelor fixismului și creaționismului (care spun că toate speciile, câte există și au existat, au fost create de un demiurg și ele nu se modifică odată cu trecerea timpului, ci doar dispar) și combate cu înverșunare teoria evoluției speciilor formulată de contemporanii săi Darwin și Wallace.

Arhetipul își găsește însă locul și în viziunea biologiei evoluționiste, după care, pentru a se adapta, organismele suferă modificări mai mici sau mai mari, dar continuă să păstreze în ele schița unui plan comun. în biologie, această

formă de divergență, de diferențiere treptată și multiplicare a unei forme nu a fost observată doar la nivel anatomic, ci și la nivel comportamental. Așa cum și Jung vorbește despre un soi de evoluție, adaptare, modificare a arhetipurilor: „Arhetipurile sunt elemente de nezdruncinat ale inconștientului, dar ele își schimbă mereu forma”.[4]

Analizând modificările pe care le poarta imaginile arhetipale în diferite culturi am putea deslușI istoria, filoge-nia și modul în care aceste culturi au evoluat unele din altele ori s-au influențat. Ideea existenței, răspândirii, convertirii și modificării imaginilor arhetipale era cunoscută și acceptată în multe domenii ale cunoașterii (etnologie, mitologie, istorie etc.) din acea

vreme; în acest context, unul din elementele de noutate pe care le formulează Jung legat de arhetipuri este apariția spontană a imaginilor arhetipale la popoare sau culturi care nu s-au cunoscut. Jung scoate în evidență importanța acestei observații, spunând: „Arhetipurile nu cunosc o răspândire generală doar prin tradiție, prin limbă și prin migrare, ci pot să reapară spontan, oricând și oriunde. (...) Nu trebuie să subestimăm amploarea acestei constatări, căci ea nu înseamnă nici mai mult, nici mai puțin decât că în fiecare psihic sunt prezente predispoziții, forme, care, deși sunt inconștiente, sunt totuși active, adică vii”[5].

Este important să înțelegem distincția dintre arhetipul în sine, un factor abstract, și imaginea arhetipală, care e o reprezentare a celui dintâi. După cum spune Jung: „Nici un arhetip nu poate fi redus la o formă simplă. El este un

recipient care nu poate fi niciodată golit, nici umplut. El există în sine doar potențial, iar atunci când ia o formă în materie nu mai este ceea ce fusese înainte. El persistă de-a lungul mileniilor, și totuși cere mereu o nouă interpretare/*'

Astfel, Caboclo nu e decât imaginea unui arhetip, personificarea acestuia, a unui arhetip care, în multe alte culturi, s-a manifestat în imaginea Vrăjitorului. îl admir pe Jung pentru geniala și profunda lui viziune asupra ființei umane și, dincolo de asta, îl admir, în secret, pentru că el însuși se credea un vrăjitor...

Jung mărturisește că a vrut inițial să devină arheolog, dar studiile într-un asemenea domeniu erau foarte costisitoare în vremea aceea și, oricum, nu existau cursuri de arheologie la Universitatea din Basel. Așa că a ales să se îndrepte spre următoarea lui mare iubire, zoologia. A studiat științele naturii la facultatea de filozofie, care pe atunci îngloba acest domeniu. Orizontul de posibilități pe care l-ar fi putut avea în urma studierii științelor naturii nu se deschidea îndeajuns de amplu din perspectiva lui Jung, pentru el nefiind suficient să predea ca profesor de școală. Voia să caute și să cunoască, să exploreze biologicul și umanul, așa că și-a continuat studiile spre a deveni medic. Era, evident, profilul unui Caboclo, care cunoaște natura și omul în istoria devenirii lor. Chiar dacă nu a putut urma cursuri de arheologie, Jung

era nativ, se pare, un arheolog, căci a descoperit și a relevat elemente ascunse în ființa noastră - de pildă, arhetipurile.

Când eram mic, îmi doream să fiu vrăjitor. După ce am crescut și l-am descoperit pe Jung, psihologia lui analitică și bogăția interpretărilor pe care post-jungienii le-au adăugat

i. *Ibid.,* pp. 204-205.

arhetipurilor, am înțeles că vrăjitorii există într-adevăr, chiar în zilele noastre, așa că acum îmi doresc și mai mult să devin vrăjitor! Experiența din junglă m-a făcut să cred că sunt pe drumul cel bun atâta vreme cât Caio a văzut în mine un Caboclo. Dar este greu nu numai să devii vrăjitor, ci și să fii un vrăjitor bun.

0 să vă povestesc acum ce am aflat, de-a lungul căutărilor mele, despre calea pe care trebuie s-o parcurgi dacă vrei să ajungi vrăjitor și despre pericolele ce te pasc în aventura aceasta inițiatică.

Arhetipul Vrăjitorului

Probabil că arhetipurile sunt personificate, devin imagini arhetipale, prind viață în modul cel mai evident în miturile și basmele lumii. Astfel, personajele poveștilor îmbracă în ele, sub diferite nume, câteva arhetipuri care au nuanțele lor masculine sau feminine: Războinicul/Amazoana, Romanticul/Fecioara, Regele/Mama, Vrăjitorul/Vrăjitoarea. Le întâlnim nu doar în cele mai vechi legende și povești, ci și în filme, seriale, cărți SF și chiar în jurul nostru și în noi. Din această pricină ne plac poveștile, miturile și filmele, pentru că ne identificăm cu unul dintre arhetipurile personajelor, ne regăsim în ele.

în triburile și în societățile străvechi, arhetipul Vrăjitorului era reprezentat de vraci și șamani. Ei știau ceva neștiut celorlalți, cunoșteau fazele lunii, putea prezice felul în care se mișcă astrele pe cer. Puteau să prevestească vremea după mișcarea norilor ori după comportamentul animalelor, cunoșteau ierburile și știau să facă din ele leacuri. ' Erau vizionarii, cei care vedeau dincolo de problemele

directe, presante și care puteau în același timp să deducă un comportament particular ca efect al unei situații de fond, generale. înțelegeau legătura dintre cele văzute și cele nevăzute.

In Antichitate și la începuturile creștinismului, vracii, șamanii și vrăjitorii nu au dispărut, ci și-au păstrat esența și au devenit „gnostici". Numele lor vine de la *gnosis,* ceea ce înseamnă cunoaștere, o cunoaștere profundă, abisală. Gnosticii erau niște rafinați și profunzi cunoscători ai psihicului uman. Concentrându-se pe cunoașterea de sine, gnosticii îi ajutau pe adepți să-și descopere dinamicile inconștiente și să se conecteze cu centrul lor cel mai adânc, în terminologia jungiană, cu Șinele. Focalizat pe cunoașterea de sine, gnosticismul a fost respins și scos în afara legii de creștinii din acele vremuri, dar a renăscut după câteva secole ca știință secretă a „alchimiei".

Afinitatea lui Jung pentru gnosticism este dezvăluită de răspunsul „gnostic" pe care i l-a dat, într-un interviu filmat în 1959 în casa sa din Zürich, realizatorului BBC John Freeman. După ce a mărturisit că în perioada primei tinereți credea în Dumnezeu și mergea împreună cu familia la biserică, Jung e întrebat dacă acum mai crede. Cu seninătate, cu figura luminată de un zâmbet de mare finețe și cu prospețimea bucuriei în ochi, bătrânul gânditor spune:

— Știu! Nu mai este nevoie să cred. Acum știu!

Ramurile științei moderne legate de studiul animalelor și al ecosistemelor au venit pe linia șamanilor, a vracilor care cunoșteau ciclurile Naturii, a vrăjitorilor Egiptului care recunoșteau speciile de păsări și pe baza migrației lor stabileau vremea recoltelor, așa cum bunicul meu își orânduia munca la câmp după cântatul cucului, sosirea berzelor ori hăulitul lupilor.

Vrăjitorul are două atribute: știe lucruri pe care alții nu le știu și poate face lucruri pe care alții nu le pot face. *A ști* și *a face* sunt însușirile esențiale ale științei moderne: cunoașterea și tehnologia. Vrăjitorii din trecut nu sunt decât oamenii de știință de astăzi. Este vorba de același multiplu arhetip care ia o formă actuală.

Le spun adesea studenților mei că, paradoxal, facultatea de biologie, ca orice altă facultate de știință, este o școală de magie. încercăm împreună să

știm ceea ce alții nu știu, ne străduim încontinuu să cunoaștem ceea ce nimeni nu cunoaște încă, iar pentru asta punem la punct experimente, un fel de ritualuri magice, pe care le tot repetăm ca să le analizăm apoi statistic. Ce e statistica dacă nu un glob de cristal prin care, analizând trecutul, calculăm probabilitatea unui eveniment, adică ghicim viitorul? Uneori funcționează, alteori nu, și îmi amintesc acum de încercarea mea de a stabili viitorul pe seama incidenței penelor făcute cu mașina în Siberia. Tot statistica explică și eroarea, căci în ecuația viului probabilitatea nu este niciodată o sau i absolut!

Evident că nu toți cei care studiem știința ne asociem cu arhetipul Vrăjitorului, pentru că în aventura cunoașterii este nevoie și de Războinici, așa cum e Caio, dar și de Regi și Romantici. Chiar dacă uneori, în anumite situații, perioade, ori în fundalul vieții noastre, unul sau două arhetipuri ne domină, noi suntem animați, potrivit lui Jung, de nenumărate arhetipuri: „Este, ce-i drept, aproape imposibil de smuls un singur arhetip din țesătura de semnificații, atât de vie, a sufletului; dar, în ciuda întreteserii lor, ele alcătuiesc unități care pot fi sesizate intuitiv'*.[6] Astfel, toți avem în noi arhetipurile care animă toate personajele cu

care ne întâlnim. Dacă ne străduim, de cele mai multe ori putem să le recunoaștem intuitiv în noi înșine și în cei din jurul nostru.

Ca să conștientizăm cât de aproape și evidente sunt, ne putem imagina un exercițiu simplu: la finalul cursului, studenții află că trebuie să se împartă în două grupe egale, după preferințele lor, ca să poată merge ora viitoare la muzeu, fiecare grupă pe rând.

Cei care au arhetipul Regelui vor luat atitudine și vor vrea să facă o listă, să-i organizeze pe toți. Ca orice regi, au în sânge nevoia de organizare și bună rânduire. Până se gândesc care în ce grupă să meargă, Războinicii își pierd răbdarea. Războinicul este impulsiv, pentru el timpul trece repede și nu are răbdare să aștepte, totul se întâmplă acum și aici, iar viața este o luptă în care nu e dispus să facă prea multe compromisuri, așa că, dacă e pauză, de ce să piardă vremea în sala de curs?

Neliniștiți de ce fac Războinicii, Regii încearcă să restabilească liniștea cu diplomație și vin cu argumente. Le explică în ce măsură dacă nu se vor

organiza acum o să piardă mai multă vreme ora viitoare și n-o să reușească să meargă la muzeu. în acest moment, intervin Romanticii, cei care foarte rar își fac probleme pentru că ei cred că „totul o să fie bine la final!", iar când nu e bine au grijă să născocească o altă frază, fără a renunța la idealizarea lor: „Dacă nu este bine, atunci nu e finalul", de exemplu. în toată agitația, Vrăjitorii stau și analizează felul în care Regii încearcă să gestioneze problema, găsesc explicații psihologice pentru năravul Războinicilor și se minunează de naivitatea Romanticilor. Vrăjitorii sunt cei care văd lucrurile în ansamblu și pot oricând să facă diferența între „spirit" și „suflet" sau să țină un discurs despre importanța pătrunjelului în supă, în supa... primordială, firește.

Suntem, fără să ne dăm seama, personajele poveștilor și filmelor pe care le privim cu atâta admirație și, chiar dacă părem la prima vedere diferiți, în cadrul arhetipului nostru ne grupăm în câteva categorii definite de comportamentele și atitudinile noastre, de credințele, de valorile ce ne mișcă ființa, de lumea noastră interioară - pe care o numim *etos.*

Etosul este dinamica și însuflețirea, actul și motivația. Termenul provine din greacă, unde era asociat cu muzica lui Orfeu, care însuflețea nu doar oamenii, animalele și spiritele din lumea morților (Tartar), ci și pietrele. Aflat sub protecția zeului Soarelui, Apollo, Orfeu a primit de la acesta lira sa și a devenit imaginea arhetipală a artistului care, prin arta lui, „mișcă" lumea.

„Etosul" lumii antice avea să stea, peste secole, la baza denumirii unei științe apărute în modernitate și numită *etologie*- știința care studiază comportamentul animalelor. Dar etologia nu pune accentul pe comportamentul în sine, ca act particular al unui individ, ca manifestare biologică, ci studiază comportamentul ca fenomen al lumii vii, în istoria evoluției lui, în dinamica, cauzalitatea și diversitatea sa. Studiază „etosul", adică forțele și elementele din spatele comportamentului, principiile care îi generează dinamica.

în acest context, cred că există o strânsă legătură între etologie și sfera psihologiei analitice care studiază arhetipurile; astfel, văd ființele ca pe un interval: la un capăt al lui se află pulsiunea biologică, etosul, și la celalalt capăt -arhetipul, care cheamă, care atrage ca un ideal și determină direcția

de manifestare a comportamentului. însuși Jung identifică legătura dintre pulsiunea biologică și arhetip: „Arhetipul nu este doar imagine în sine, ci totodată și *dynamtf,* dar un *dynamis* diferit de pulsiunea biologică. Pulsiunea biologică, venită din etos, „are două aspecte: pe de-o parte, ea este

trăită ca un *dynamis* fiziologic, pe de alta, formele sale multiple intră în conștiință ca imagini. (...) Arhetipul însă, ca imagine a pulsiunii, este psihologic un țel spiritual spre care tinde natura omului.[4*7] Văd, în concluzie, arhetipurile ca pe un ideal inconștient spre care tinde comportamentul.

Umbra Vrăjitorului

In viziunea lui Jung, arhetipurile au o parte de lumină, aflată în slujba binelui, și o parte întunecată, de umbră, aflată în slujba răului.

Robert Moore, psihiatru american specializat în opera lui Jung, și Douglas Gillette, un post-jungian expert în mitologie, identifică două forme arhetipale întunecate ale Vrăjitorului, altfel spus două tipuri de manifestare care se folosesc de capacitățile lui asociate răului: sunt Vrăjitorii care au ratat sau ratează calea inițierii lor.

Imaginați-vă un triunghi așezat pe bază. Vârful triunghiului este arhetipul de lumină, iar cele două colțuri de la bază sunt arhetipurile de umbră, forme duse la extrem ale echilibrului. în cazul Războinicului, cele două ar fi Sadicul, care își folosește puterea ca să facă rău altora, și Masochistul, care își face rău lui însuși. Moore și Gillette numesc arhetipurile de umbră ale Vrăjitorului *Manipulatorul* și *Inocentul care se victimizează.*

Manipulatorul deține atributele Vrăjitorului, el știe și poate face lucruri, dar nu le folosește pentru a cunoaște mai mult și nici pentru a-i ajuta pe cei din jur să cunoască.

Idealul său nu este cunoașterea și înțelepciunea, ci nevoia de a-i controla pe alții, puterea. Folosește așadar ceea ce cunoaște pentru a conduce oamenii spre ideile și principiile pe care vrea să le impună. *Manipulatorul* este, de cele mai multe ori, atașat emoțional, visceral, de aceste idei și principii și

fie nu le poate judeca înțelept, critic, fie nu vrea s-o facă, amețit de gustul puterii. *Manipulatorul* este cel care ideo-logizează cunoașterea, adică folosește știința pentru a fundamenta o ideologie. Cunoaștem, din nefericire, multe situații în care știința a fost o unealtă ideologică și în consecință milioane de oameni au murit ori au avut de suferit. La scară mai mică, *Manipulatorul este* cel care dezinformează, care folosește jumătăți de adevăr pentru a argumenta idei și principii în sine neadevărate. Puterea distructivă și traumatizantă a științei folosite în fundamentarea ideologiilor este enormă, proporțională cu puterea creatoare și fertilă de care este capabilă aceeași știință atunci când este folosită pentru bine, adevăr și frumos.

Inocentul care se victimizează este Vrăjitorul capabil de cunoaștere, care vrea să cunoască tot mai mult, dar nu-și asumă și riscurile inițierii. Orice Vrăjitor este într-o evoluție continuă, trece prin diverse stadii de inițiere, și acestea implică riscuri, iar *Inocentul care se victimizează* le refuză; mai mult, nu vrea să-și asume riscurile expunerii și exprimării puterilor sale Un asemenea Vrăjitor evită asumarea riscurilor victimizându-se, găsind mereu un vinovat exterior lui, iresponsabilizându-se și făcând pe inocentul. Spre deosebire de *Manipulator, Inocentul care se victimizează* își face mult rău sieși, pentru că nu-și împlinește potențialul, dar face rău și celorlalți, pentru că este cuprins de invidie când îi vede că reușesc. Invidia este, poate, cea mai puternică formă de agresivitate umană, iar *Inocentul,* sabo-

tându-se pe sine, se străduiește din răsputeri să-i saboteze și pe cei din jur.

Inocentul care se victimizează este cel care-i critică mereu pe ceilalți, le inhibă creativitatea și nu îi lasă să se dezvolte. Vrea să le stingă flacăra celor ce strălucesc pentru ca doar a lui să licărească. Crede mereu că *el ar* trebui să fie în locul lor, că *lui* ar trebui să-i vină acele idei ori că e justificat ca numai *el* să primească diverse premii. Este convins că toate acestea se întâmplă din tot felul de cauze și nedreptăți ale sorții de care *nu el se* face responsabil.

Și mai este ceva despre care vreau să vă povestesc, legat de devenirea Vrăjitorului. în drumul lui inițiatic, are nevoie mereu de înțelepciune atunci când își folosește puterile, pentru că, știm cu toții, lucrurile pot scăpa ușor de sub control, mai ales atunci când Vrăjitorul este un novice. Știți acele

scene din desenele animate sau din filme unde, animat de intenții bune, un novice încearcă să facă vrăji ori prepară licori care se dovedesc ulterior a avea efecte total opuse celor dorite. De multe ori situațiile se rostogolesc catastrofal și este nevoie de intervenția Maestrului vrăjitor pentru a gestiona situația și a aduce lucrurile la normal.

Astfel de scene ilustrează minunat felul în care, uneori, oamenii de știință se folosesc cu bună intenție de cunoștințe și tehnologie, dar fără să cunoască prea bine repercusiunile. Asta se întâmplă pentru că de cele mai multe ori descoperirile - dar și dezastrele! - se nasc prin încercări și eșecuri.

Viața de Vrăjitor, ca și viața de om de știință, implică multe riscuri și enorme responsabilități. Să ne gândim numai la ce s-a întâmplat cu arderile de combustibil din epoca industrializării încoace, arderi ce au adus în atmosferă

cantități enorme de gaze cu efect de seră. Acestea au părut pentru o perioadă de neoprit, au dus la încălzirea atmosferei, la topirea ghețarilor și la creșterea nivelului oceanului planetar. Așa s-a întâmplat și cu descoperirea și producerea plasticului în cantități uriașe, drept care a năpădit planeta. înțelegem de aici că este esențial pentru vrăjitorii de ieri, ca și pentru oamenii de știință de astăzi să-și folosească puterea cumpătat și cu băgare de seamă, căci pe cât de binefăcătoare pot fi rezultatele, pe atât de devastatoare se pot dovedi. Din acest motiv este de dorit ca Vrăjitorii să facă echipă cu Războinicii, Regii și Romanticii: atunci povestea va decurge bine și aventura va fi frumoasă pentru toți.

Pentru un om de știință de astăzi, ca și pentru un vrăjitor de ieri, conștientizarea existenței arhetipurilor este tulburătoare. Cum se face oare că arhetipurile sunt universale și personajele ce le animă, care le pun pe scena lumii, se suprapun uneori până la identificarea totală, chiar dacă vin din culturi ce nu s-au cunoscut nicicând sau din locuri de lume total izolate?! Dincolo de universalitatea lor spațială, arhetipurile sunt universale și în timp. Se păstrează neschimbate în esența lor, reactualizându-se însă mereu.

Mă lupt de multă vreme cu această dihanie de întrebare și, ca să-i fac față, mă folosesc de un instrument care îmi e la îndemână: anatomia comparată.

Anatomia comparată a arhetipurilor

Totul începe de la strădania biologilor de a înțelege care sunt mecanismele ce determină modelele de pe pielea mamiferelor, cum sunt tigrii, zebrele, girafele, leoparzii, jaguarii, râșii și multe altele.

Straniu la aceste desene este faptul că seamănă între ele în cadrul speciei, dar sunt unice pentru fiecare individ. Dincolo de asta, spre deosebire de desenele unor fluturi, identice pe ambele aripi, la mamifere modelele diferă, la același individ, de o parte și de cealaltă a corpului. Modelele acestea par să fie determinate de ceva „epigenetic“, ceva ce nu ține direct de intervenția genelor, ci de alți factori de natură fizică sau chimică, veniți din organism sau din mediu. De-a lungul vremii au fost expuse și dezbătute multe ipoteze, dar soluția a venit, în final, de la un matematician - Alan Turing.

De numele lui Turing se leagă invenția calculatorului, dar și a mărului mușcat din logoul companiei Apple. Turing era homosexual. Deconspirat de poliția britanică, a fost pus să aleagă între castrarea chimică și închisoare. A ales prima variantă. Brutalul tratament hormonal i-a nenorocit și dezintegrat ființa, așa că s-a sinucis: a mușcat dintr-un măr în care pusese cianură...

Turing a fost cel care, spre detestabila nerecunoștință a britanicilor, a reușit să descifreze, in timpul războiului, codul Enigma, codul secret al germanilor. Performanța lui a dus la victoria Aliaților cu doi ani mai devreme decât se preconizase că se va întâmpla.

Priceput la dezlegat mistere, Turing a propus în 1952 o explicație matematică pentru modelele de pe pielea mamiferelor. A demonstrat că un sistem format din mai multe

elemente amestecate omogen ajunge în timp, sub acțiunea factorilor perturbatori aleatorii, să-și piardă omogenitatea și să genereze modele, tipare organizate. Astfel, celulele cu diferiți pigmenți din pielea animalelor își pierd omogenitatea și se distribuie după formele pe care le vedem. Cum mișcarea și organizarea lor este aleatorie la fiecare individ și pe fiecare parte a lui, modelele seamănă în cadrul speciei, dar nu sunt identice.

Pare incredibil, dar gândiți-vă la modelele pe care le formează norii: uneori seamănă cu dungile zebrei, alteori cu petele leopardului, se schimbă mereu și, deși sunt uneori asemănătoare, nu devin niciodată identice de la o zi la alta, de la un cer la altul. în organizarea lor este implicat principiul demonstrat de Turing. Dacă nu ați văzut niciodată un cer de leopard sau zebră, priviți-vă mâinile: amprentele de pe degete seamănă între ele, dar nu sunt la fel, conform aceluiași principiu.

îmi permit, fără să am alte argumente în afara celor povestite mai sus, să propun și pentru arhetipuri explicația lui Turing. Mintea noastră are la bază un model biologic, deci se supune principiilor ce guvernează biologicul, prin urmare și principiului lui Turing. Chiar Jung face referire la legătura dintre biologic (creier) și arhetipuri, dar și la caracterul ereditar sau filogenetic al acestora: „Arhetipurile sunt într-o anumită măsură fundamentele ascunse în adâncul sufletului conștient [...1, sunt sisteme de disponibilitate, care sunt în același timp imagine și emoție. Ele sunt moștenite odată cu structura creierului, fiind, de fapt, aspectul psihic al acestora."[8]

Astfel, pentru că facem parte din aceeași specie, indiferent de cultură, culoarea pielii și locul nașterii avem mintea plămădită din același aluat. La începutul ontogeniei noastre, a devenirii ca ființe, masa aceasta de „aluat" este omogenă; mișcată continuu și aleatoriu de elemente perturbatoare, în confruntarea cu lumea din noi și din afara noastră, mintea își pierde omogenitatea și formează „modele". Modelele sunt unice pentru fiecare dintre noi, căci nu găsești două minți identice; dar ele sunt asemănătoare, pot fi încadrate în câteva, foarte puține, categorii, care sunt arhetipurile - adică dungile zebrei sau petele leopardului.

Evident că totul este o speculație a mea și, pentru a fi demonstrată și validată, trebuie să treacă prin testele științei. Am îndrăznit să v-o povestesc nu ca să confise adevărul, ci de dragul împărtășirii.

Indiferent cum se formează și ce le determină, cert este că arhetipurile sunt elementele care leagă poveștile lumii, traversează orizontal granițele culturale și vin vertical din negura timpului, conectându-ne cu trecutul și viitorul nostru. Se poate ca arhetipurile să vină filogenetic, de dincolo de

limitele speciei noastre. Este, după mintea unui biolog, chiar firesc să vină evolutiv, prin speciile din care și noi venim, și nu numai noi. Un argument în acest sens e dat chiar de Jung, care deschide perspectiva arhetipurilor la alte specii: „Nimic nu ne împiedică să presupunem că anume arhetipuri apar deja la animale, prin urmare sunt întemeiate în genere în specificul sistemului viu”[9].

Oamenii de știință de astăzi sunt vrăjitorii de ieri, sunt vracii triburilor, și fascinant este că, indiferent ce nume vor

purta în viitor, arhetipal sunt cu toții unul. Acest lucru este valabil atât pentru formele de lumină - cei care sunt de partea binelui, cât și pentru formele de întuneric - cei care sunt de partea răului.

Cred că este înțelept să conștientizăm existența arhetipurilor, dat fiind că ele ne ajută să înțelegem lumea și viața ca pe o mare poveste care se scrie și se rescrie mereu. O poveste în care, fie că știm, fie că nu știm, oricare dintre noi este întruchiparea unui personaj. Prin noi sunt aduse la viață, sunt reactualizate miturile, basmele și legendele lumii.

Știind asta, e important să avem grijă ce poveste scrie viața noastră, să tindem spre forma noastră de lumină și să fim conștienți de alunecările ce ne pot duce în întuneric. Responsabilitatea este mare, însă frumusețea acestui fapt e tulburătoare: arhetipurile nu sunt decât dovada că, de milioane de ani, în fiecare dintre noi lumea se-ncearcă!

Nu doar imaginile arhetipale ale oamenilor au țesut de-a lungul timpului Lumea, legând prezentul cu trecutul și viitorul, ci și păsările. Păsările au fost liantul între lumi și culturi. Au zburat continuu, pe verticală și pe orizontală, prin văzduhul mentalului nostru colectiv.

[1]

Vezi Gabriel Liiceanu, *Despre limită,* Humanitas, 2007.

[2]

C.G. Jung, *Opere complete,* voi. 8, „Dinamica inconștientului**, Ed.Trei, 2013, p. 168.

3

Gerhard Adler si Aniela Jaffé (ed.), *Letters of C. G. Jung,* vol. I, 1906-1950, ed. I, Routledge, 1973 (trad. mea, A.S.).

4

C.G. Jung, *Opere complete,* vol.9/1, „Arhetipurile și inconștientul colectiv", Ed. Trei, 2014, p. 205.

5

Ibid.,p.g7.

6

Ibid., p. 205

7

C.G. Jung, *Opere complete,* voi. 8, „Dinamica inconștientului[0], Ed. Trei, pp. 253-254.

8

C.G. Jung, *Opere complete,* voi. io, „Civilizația în tranziție*[1], Ed. Trei, 2011, p. 41.

9

C.G. Jung, *Opere complete,* voi. 7, „Două scrieri despre psihologia analitică*', Ed. Trei, 2007, p. 80.

Păsările și oamenii dintre lumi

Pe lângă pasărea de foc am căutat și păsările dintre lumi, acele creaturi mitice care cuprind părți din mai multe vietăți ori adună în povestea lor elemente din mai multe culturi. Păsările care fac legătura între grupe de animale, care fac trecerea de la reptile la păsări; ori care leagă mitologia greacă de creștinism, Orientul de Occident.

Pe primele le-am căutat prin jungla din bazinul râului Orinoco, în Columbia, pe celelalte în templele din India și în bisericile Ravennei.

Columbia - țara dintre lumi

Mărginită de Oceanul Pacific, cu ieșire la Marea Caraibilor, spre Atlantic, aflată la cumpăna dintre America de Nord și America de Sud, Columbia este una din țările cu cea mai mare biodiversitate de pe Pământ. Diversitatea de ecosisteme întinse pe coasta oceanului și a mării, pe văile și crestele Anzilor, în savană ori mlaștini constituie unul din motivele principale ale acestei bogății de viață.

Am ajuns aici prin noiembrie 2019 cu inima strânsă, înfricoșat de poveștile legate de traficul de droguri și nesiguranța socială, despre care am tot citit și am aflat din presă. însă spre finalul călătoriei am constatat că n-au fost momente în care să mă îngrijorez. Oamenii sunt prietenoși și, chiar dacă nu vorbesc engleză deloc, te înțelegi cu ei. Doar suntem din aceeași specie, și comunicarea înseamnă mai mult decât limbaj! Chiar și soldații care, cu arme uriașe, stăteau din loc în loc pe marginea drumului, ne salutau zâmbind...

Am aterizat la Bogota, de unde am închiriat o mașină ca să trecem Anzii. în Bogota era un trafic infernal, asemănător cu cele din orașele supraaglomerate ale Asiei, unde mașini și scutere se înghesuie isteric, circulând parcă fără reguli.

Văile abrupte din vestul Anzilor găzduiesc o pădure tropicală cum greu îți poți imagina. Curenții aduc umezeala oceanului, care, oprită de munți, se transformă în ploaie, și ploaia-în viață. Este atât de multă viață aici, încât

nu-și mai găsește locul pe pământ, ci se înalță frenetic spre cer, pe crengile arborilor. Mii de specii de epifite, plante care trăiesc pe alte plante, transformă pădurea și coronamentul copacilor într-un labirint viu. Din loc în loc, pâlcuri de ferigi arborescente te fac să aștepți o întâlnire cu dinozaurii. Poate că dinozauri nu mai sunt, dar rudele lor cele mai apropiate, dinozaurii actuali - păsările, colorate și strălucitoare -, deși se lasă greu văzute între frunze, se aud de peste tot.

Jungla are mirosul unei ploi de vară, simți cum te mângâie cu umezeala ei caldă pe obraz, iar când calci glezna ți se afundă în covorul gros de frunze. Miroase a verde și a ceva ce nu poate fi mai viu de-atât! Simți cum fiecare pas pe care îl faci atinge nesigur, dar ferm pământul, de parcă

picioarele tale ar vrea să-și facă acolo rădăcini. Este arborele din noi, din fiecare, căci avem un strămoș comun cu toate plantele!

In jungla de-acolo n-ai cum să te stăpânești să intri, necunoscutul pădurii te cheamă, ca într-o transă. Hipnotizat de viu, îți faci loc printre liane, frunze și crengi și continui să mergi, cuprins de o emoție în care se amestecă teama și curiozitatea. Sentimentul se aseamănă cu starea în care, în momentele cele mai senine, îndrăznești să cobori în ființa ta - și te descoperi. E jungla din noi!

Urcușul prin pădure e destul de greu, dar nu simți efortul. Din loc în loc, pe crengile copacilor ori pe câte un perete de stâncă spre care îți înalți privirea, vezi flori sălbatic de colorate. Orhidee făcute din piele de jaguar ori cupe de flori roșii te lasă să le bei frumusețea așa cum lasă păsările colibri să le bea nectarul. Ultimele sunt în jurul tău, zum-zăie puternic, penajul lor strălucește, le vezi cum trec, ca niște scântei de lumină, de la o floare la alta. Acolo unde e viață este și moarte. Dacă te uiți atent în jur, sigur ai să găsești niște oase cu urme lăsate de colți. Privindu-le, înțelegi ferocitatea cu care prădătorul a mușcat prada. Simți forța mușcăturii și parcă o recunoști de ambele părți, a prăzii și a prădătorului. Este firesc, e animalul din noi!

Din loc în loc, se vede totuși cerul, pe care rar îl poți privi după ce te-ai cufundat în pădure. Acolo, deasupra ta, de cele mai multe ori se rotește câte un stol de vulturi, iar uliii se ivesc neașteptat, ca niște săgeți, printre copaci.

îți dai seama că peste tot e plin de prădători, te cuprinde frica. Este iarăși firesc, e viața din noi netrăită încă!

De la efort și căldură transpiri încontinuu. Când ți se face sete, te oprești și asculți, poate că se aude un pârâu. Din față vine deodată ropotul unei cascade. îți faci loc prin

cortina groasă de liane și ajungi lângă apă. Te apleci și bei. Când bei din apa aceea, știi că bei împreună cu jungla. E bună, e limpede, e ca apa vieții! Te așezi pe un bolovan și te uiți la cascadă. Are câțiva metri și cade frenetic. Jungla te învăluie ca o mantie în spate și parcă totul forfotește din ce în ce mai tare. Simți cum apa ți-a potolit dorința, de parcă n-are să-ți mai fie sete niciodată. Vezi copacii, lianele, păsările, florile și fluturii și știi că și ele simt ce simți tu. Este firesc, e viața din noi și din toate câte sunt!

Mi-a fost greu să plec din văile înguste ale Anzilor, însă în final am luat-o la vale spre marea întindere de savană inundată din partea de est a Anzilor, spre granița cu Venezuela. Acolo este o rezervație vastă prin care trece râul Ari-pori, unul din cele multe care formează bazinul fluviului Orinoco. în locurile acelea nu s-a mai vânat de peste 50 de ani. Cum era noiembrie și în America de Nord începuse iarna, multe păsări migratoare veniseră aici. împărțeau cerul cu gazdele lor, făcând astfel din colțul acesta de natură unul cu cea mai mare biodiversitate de pe Pământ.

Vreme de câteva zile am explorat mlaștinile întinse și junglele din jurul apelor. Eram fermecat de tot ce întâlneam. Dintr-un singur punct, de pe malul unei mlaștini, la marginea unei păduri, puteai vedea într-o zi 400 de specii de păsări, iar seara, la apus, de pe coline mai înalte, vedeam cum turme de capibara - cel mai mare rozător de pe Pământ - ies din mlaștinile cu caimani și se răspândesc pe pajiștile întinse. într-o zi am luat barca și am plecat pe râu să căutăm pasărea dintre lumi.

Hoazinul

I-am auzit strigătele. în copacii de pe marginea apei, printre liane, iguane și șerpi, s-a arătat hoazinul *(Opisthocomus hoazin),* una din puținele specii de pasăre care se hrănește aproape exclusiv cu frunze. Frunzele din junglă, multe dintre ele, sunt cerate și greu de rupt și digerat, iar puii care ies din ou

în cuiburile ce atârnă pe crengi, deasupra apei, se aruncă în apă și înoată deasupra ei ca să se hrănească cu plăntuțele de ferigi ce plutesc pe luciul bălții, mult mai fragede și ușor de digerat. După ce au mâncat, se cațără în copac ajutându-se de degetele și ghearele pe care le au nu doar la picioare, ci și la aripi.

Pasărea asta, cu caracterele ei ancestrale, este una dintre minunile lumii! Când o vezi ai impresia că te-ai întors în timp acum 150.000 de milioane de ani, pe vremea în care trăia pe Pământ *Archaeopteryx,* o vietate jumătate pasăre-ju-mătate reptilă. Avea cioc cu dinți, aripi cu pene, dar și degete cu gheare ca de șopârlă și o coadă lungă, cu vertebre, acoperită cu pene. Se ajuta de degetele și ghearele de la aripă ca să se cațere în copaci, din care zbura planând cu ajutorul aripilor, tot așa cum astăzi continuă să facă hoazinul. *Archaeopteryx,* care înseamnă în traducere „aripi vechi", e un soi de verigă de legătură între păsări și reptile.

Priveam hoazinul și vedeam simultan reptila și pasărea: viața din el este încă amestecată. Așa cum viața este amestecată și în noi, căci fiecare trecem, într-un moment al dezvoltării noastre în uterul matern, prin diversele forme pe care le-a luat viața în evoluția ei spre om.

Omul-hoazin

Una dintre „minunile cotidiene" cu care ne-am obișnuit este apariția noastră ca indivizi pe lume. Fiecare dintre noi, în-tr-un răstimp mediu de 32 de săptămâni, ajunge de la o simplă celulă-ou - un ovul fecundat de un spermatozoid -la un pui de om, asemănător tuturor celorlalți oameni, dar unic și irepetabil. Dincolo de șansa existenței noastre ca indivizi, o alta este apariția noastră ca specie, o poveste care începe acum sute de milioane de ani. Așa cum păsările au evoluat din reptile, pe o altă linie evolutivă am evoluat și noi tot din reptile. Păsările vin dintr-un grup de reptile cu pielea uscată și solzi, noi, din reptile cu pielea acoperită cu glande și fire de păr. Reptilele provin din amfibieni, și am-fibienii, din pești. Așa cum hoazinul păstrează în anatomia lui caractere de reptilă, în anatomia dezvoltării noastre embrionare noi păstrăm caractere din aproape toate grupele (pești, amfibieni și reptile).

La 25 de zile de la conceperea noastră, semănăm perfect cu un pește, la baza capului nostru abia format se pot observa cinci arcuri branhiale. Avem fante branhiale deschise, asemenea celor ale rechinilor de astăzi, un abdomen scurt și o coadă, similară unei cozi de pește. La 35 de zile, arcurile branhiale se păstrează încă și încep să se vadă membrele, cele patru picioare, care cresc, pentru ca la 40 de zile să avem arcuri branhiale, patru picioare și o coadă, asemenea unui animal care posedă picioare, dar și branhii: avem acum forma unui amfibian. După 45 de zile, arcurile branhiale încep să nu mai fie vizibile, primele trei devin structuri ale scheletului capului și faringelui, iar ultimele două se resorb. Avem acum un corp cu patru picioare și o coadă, se poate ușor recunoaște o reptilă în noi. Pe la 50 de

zile, coada se retrage și începem să semănăm încet, încet cu un om.

Pe baza acestor observații, încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, biologii și embriologii care studiau viul au ajuns la o concluzie care s-a numit „legea biogenetică fun-damentală“ - formulată astfel: „Ontogenia repetă pe scurt filogenia“. Altfel spus, dezvoltarea individului repetă pe scurt evoluția speciilor. Reformulată ulterior, legea aceasta spune că dezvoltarea embriologică a fiecărui individ sintetizează forme din evoluția speciei.

Ea se aplică nu doar la mamifere, ci și Ia amfibieni, reptile și păsări. Toate păsările provin din reptile cu dinți; astăzi păsările nu mai au dinți, i-au pierdut în cursul evoluției, pe când se specializau în diferite forme de zbor, dar la anumite specii de păsări actuale embrionilor le apar muguri de dinte pe cioc, elemente ce se resorb înainte de eclozarea puilor. La unele specii, cum este hoazinul, caracterele ancestrale se păstrează la toți indivizii, la altele, cum sunt și oamenii, unele caractere ancestrale rămân doar la unii indivizi. Așa sunt oamenii care se nasc cu o fantă branhială deschisă - ei dezvăluie trecerea dintre formele de viață în evoluția lor.

Atavismele

Aceste caractere ancestrale care se păstrează și în faza adultă poartă numele de atavisme, de la *atavus,* care înseamnă stră-străbunic sau strămoș. Printre ele se numără ușurința unor oameni de a-și mișca urechile, capacitate pe

care mulți am pierdut-o din cauza atrofierii musculaturii din jurul urechilor, dar care e încă dezvoltată la multe mamifere rude

cu noi. Un alt atavism este „tuberculul lui Darwin", o ridi-cătură pe pavilionul urechii, pe helix - marginea superioară a pâlniei urechii -, care reprezenta vârful urechii la unele tipuri de maimuțe cu urechi ascuțite și la alte mamifere.

Un atavism este și prezența unui coccis prelungit, sub forma unei cozi ce poate ajunge la 20 de centimetri, care nu s-a retras în timpul dezvoltării embrionare. Altul este prezența unui mic orificiu la baza superioară a pavilionului urechii, aproape de zona în care urechea se prinde de cap. Acesta reprezintă prima fantă branhială, fanta hioidiană, care nu s-a închis la unele persoane. Ea este prezentă la rechinii din neamul pisicilor de mare ca un spiracul, un orificiu prin care intră apa în faringele branhiat și care, pe linie evolutivă, începând cu amfibienii, începe să se închidă, în interiorul ei formându-se urechea. Fanta hioidiană este astfel unul dintre cele mai vechi caractere pe care le aducem cu noi din perioada în care „eram pești".

Să amintim și de hipertricoză, creșterea excesivă a părului pe toată suprafața corpului, un alt atavism.

Unele atavisme sunt destul de rare, altele sunt mai des întâlnite, iar altele sunt prezente la toți oamenii și ca atare ies din categoria atavismelor și intră într-o categorie mai largă, fiind numite „caractere ancestrale sau vestigiale": așa sunt mușchii care, fixați de firele de păr, provoacă erecția acestora atunci când ne e frig sau ne emoționăm. La noi procesul este relativ lipsit de funcție fiziologică sau comportamentală, dar, la mamiferele din care provenim și care aveau o blană dezvoltată, ridicarea firelor de păr dubla sau tripla stratul de aer din blană, protejând animalul de frig ori facându-1 să pară mai mare în confruntările cu alte animale.

Atavismele au născut în cultura umană diferite povești cu strigoi, pricolici ori vârcolaci. Acesta a fost modul în

care, într-un univers restrâns al unor comunități izolate ori mai puțin izolate, oamenii au încercat să explice și să dea o semnificație unor fenomene pe care nu le înțelegeau - și nici nu aveau cum să le înțeleagă în lipsa științei.

Interpretările atavismelor au fost diferite de la o cultură la alta sau de la un trib la altul; oamenii cu atavisme erau considerați fie trimiși ai zeilor, fie întrupări ale răului. Dincolo de spațiul imaginar, atavismele nu sunt decât urme, rămase neșlefuite, din procesul evoluției și devenirii noastre ca specie și ca individ.

Așa cum hoazinul sau caracterele atavice umane ilustrează anatomic trecerea vieții prin evoluție, multe păsări fac trecerea între culturile și religiile lumii, păstrând în ele *atavisme culturale* sub formă de simboluri și povești. Ca să le descopăr, am plecat să caut păsări prin temple și biserici.

Povestea păunului prin arta și religiile Lumii

Când studiezi păsările, nu ai nevoie numai de bocanci, binoclu și curaj ca să te aventurezi în tot felul de locuri. Sunt momente în care trebuie să te descalți, să-ți pui șalvari (acei pantaloni largi, tradiționali în unele părți din Asia) și să cauți cu sfială într-un templu budist; ori să pășești într-o bazilică bizantină; ori să-ți găsești răgaz să răsfoiești în bibliotecă albume de artă sau tratate de istoria religiilor și mitologie.

Pentru că toate poveștile au cel puțin un personaj principal, personajul poveștii mele este păunul. Imensitatea cozii, culorile penelor, strigătul puternic și cu rezonanță îl fac una dintre cele mai cunoscute păsări. îmi amintesc

perfect ziua în care l-am văzut pentru prima dată la grădina zoologică din Sibiu. Următoarea întâlnire marcantă cu această pasăre am avut-o la Ravenna, în urmă cu câțiva ani. Nu l-am găsit într-un parc ornitologic, ci reprezentat fidel în unele dintre cele mai de valoare creații artistice din istoria omenirii: mozaicurile din bisericile bizantine ale orașului.

DIN DELTA POULUI ÎN MOZAICURILE BAZILICILOR

Totul a început în anul 395, după divizarea Imperiului Roman, când Honorius devine împărat al Imperiului de Vest, cu capitala la Mediolanum. în 402, după asedierea acesteia de către vizigoți, Honorius strămută capitala la Ravenna. împreună cu soția sa, Galla Placidia, transformă Ravenna într-un important centru economic, politic și cultural, de-semnându-1 reședința

lor permanentă. Din acest moment, cu sprijinul și implicarea curții împărătești, se construiesc aici primele biserici creștine, adevărate capodopere ale artei bizantine. Monumentele paleocreștine ale Ravennei sunt prezente din 1996 pe lista patrimoniului cultural mondial UNESCO.

Când pășești înăuntru, îți inundă ochii lumina caldă reflectată de mozaicuri tulburător de frumoase. Am găsit în mozaicurile ce împodobeau zidurile bisericilor din Ravenna peste 25 de feluri de păsări. Majoritatea erau reprezentate atât de fidel, încât puteai cu ușurință să spui din ce specie fac parte.

Prezența atâtor păsări în mozaicurile de aici poate fi explicată, mai întâi, prin așezarea și poziția geografică a orașului. Acesta a fost inițial construit pe malul mării, pe insule formate de aluviunile aduse de râul Po. Astăzi,

datorită extinderii și contopirii acestor insule, orașul se află la câțiva kilometri de mare. Este de înțeles ca într-o zonă umedă atât de întinsă, cu o variabilitate a habitatelor atât de mare, să fi existat un număr impresionant de specii de păsări, nu doar cuibăritoare, ci și migratoare, dacă ținem cont de faptul că Peninsula Italică face parte din principalele rute de migrație ale păsărilor. Exceptând câteva specii, majoritatea păsărilor ce zboară de veacuri în mozaicurile bisericilor sunt specii asociate zonelor umede.

Păunul nu este una dintre speciile caracteristice deltei, dar l-am găsit aici, Ia Ravenna, reprezentat fie cu coada închisă, la picioarele tronului lui Cristos, fie cu coada deschisă, la baza Arborelui Vieții. Ca să înțeleg simbolistica din spatele asocierilor, m-am gândit că trebuie să ajung la originea poveștii, în locul în care s-a născut tot acest spațiu simbolic din spatele păunului. Unde altundeva ar fi acest loc dacă nu în punctul de origine și dispersie al speciei, adică acolo unde aceasta a apărut și de unde s-a extins, ocu-pându-și arealul actual?

Acest punct este India. Pe pământul vechiului subcontinent a apărut pentru prima dată specia și tot aici au apărut și primele legende despre păun. Ajuns în Mumbai, desculț și cu șalvari, am pornit prin temple să caut păunul. L-am găsit, era reprezentat ducând câte un zeu în spate. Din discuțiile avute cu călugării din temple, am aflat că, în cultura lor, păunul este o pasăre care duce zeii călare și, din acest motiv, e o pasăre sacră.

în templele Indiei, păunul era asociat cu zeități precum Lakshmi (zeița fertilității), Brahma, Kama, Kartik și Saravati - zeița poeziei și înțelepciunii. De asemenea, este reprezentată călare pe un păun Skanda, zeitatea energiei

solare[1]. Energia care trece din Soare în viață printr-un fel de transmutație, lumina care poate să ardă, dar care e și sursa vieții. Legătura dintre energia Soarelui si păun stă în credințele conform cărora frumusețea penelor păunului ar fi dată de transmutarea veninului pe care pasărea îl înghite odată cu șerpii. Păunul ar avea, așadar, capacitatea de a transforma veninul în frumusețe.

Povestea din spatele acestui mit poate fi astăzi argumentată științific dacă ne gândim că plantele folosesc radiația luminoasă în fotosinteză pentru a crește - radiație care, pentru oameni și alte viețuitoare, devine fatală în cantități mari -, sau dacă ne gândim la păsările ce își iau culorile penelor din pigmenții fructelor. Multe fructe însă sunt extrem de toxice pentru mamifere și chiar pentru anumite păsări. Ca să supraviețuiască, unele aripate care mănâncă fructe bogate în alcaloizi toxici îngurgitează și argilă de pe malurile râurilor, căci argila anihilează otrava. La altele au apărut, prin evoluție, adaptări fiziologice care le fac rezistente la otravă.

Din India, prin Babilon, Persia și Asia Mică, păunul a ajuns în secolul al V-lea î.Cr., adus de oameni, în Samos (o insulă din nord-estul Mării Egee). După majoritatea cercetătorilor, nu ar fi fost adus în Grecia cu un secol mai târziu de Alexandru cel Mare, cum s-a crezut inițial. S-a răspândit repede în curțile și menajeriile din jurul Mediteranei, și nu numai.

Fascinându-i și pe greci cu frumusețea lui, devine pasărea sacră din sanctuarul Herei și cea care trage carele zeilor în Olimp. Grecii au convertit astfel simbolistica primordială a păunului la cultura lor: de la cel ce duce zeii Indiei în

spate, a devenit cel ce duce carele zeilor în Olimp... Iar pentru că tot ceea ce înseamnă cultura creștină a primelor secole a fost influențat de cultura Greciei, creștinii au început să reprezinte păunul în operele lor de artă, folosindu-1 ca simbol al împărăției Cerurilor. Știau că vine din Muntele Olimp, Muntele Zeilor, iar Olimpul zeilor greci este, simbolic, Raiul sfinților creștini. Acesta e motivul pentru care păunul e reprezentat cu coada

închisă la baza tronului lui Isus, în scena Predicii de pe Munte sau în mozaicul ce înfățișează Judecata de Apoi - unde, prin prezența lui, marchează împărăția Cerurilor.

în bazilica San Vitale, păunul este reprezentat la baza Arborelui Vieții și la baza Pomului Cunoașterii cu coada deschisă. Ies foarte bine în evidență ocelii de pe pene, simboluri ale atotcunoașterii divine și ale atotprezenței lui Dumnezeu. Fiecare ocel este considerat a fi un ochi al lui Dumnezeu. Simbolul își are originea tot în mitologia greacă, unde Zeus, îndrăgostit de Io, a încercat s-o cucerească și au fost surprinși de Hera. Ca să nu bănuiască soția lui nimic, marele zeu a transformat-o pe Io în vacă, sub pretextul că vrea s-o dăruiască Herei. Aceasta primește vaca și i-o dă în grijă lui Argus, un gigant cu o sută de ochi. Tatăl lui Io se transformă în văcar, cântă la liră până ce Argus adoarme -și îl ucide. După acest episod, Hera ia ochii lui Argus și îi pune pe penele păsărilor sale preferate, păunii. Calitatea de atotvăzător a lui Argus din mitologia greacă a devenit o însușire a lui Dumnezeu în creștinism, reprezentată prin ocelii de pe coada deschisă a păunului.

Păunul este prezent în scena învierii lui Lazăr ca pasăre a nemuririi, simbol venit pe filiera asocierii prime din India cu Skanda, cea care transformă moartea în viață. Păunul apare și în scena în care Isus este dus la judecată în fața

lui Caiafa, o trimitere la însușirea sa de a-și regenera penajul. într-adevăr, năpârlirea păunului este surprinzătoare: el își pierde penele colorate și coada impresionantă, rămânând acoperit de un penaj tern, astfel că e greu de recunoscut. După o vreme, penele îi cresc și pasărea strălucește iar în toată frumusețea sa tulburătoare. Așa cum păunului i se regenerează penajul și devine și mai frumos, la fel Isus va învia din morți și, odată cu el, vor învia toate trupurile credincioșilor, transfigurate și „pline de slavă“.

BESTIARELE MEDIEVALE Șl ARTA

Povestea păunului nu s-a oprit aici. Cu trecerea timpului, bestiarele medievale i-au dat acestei păsări și o interpretare negativă. Totul a plecat de la paradele nupțiale ale masculilor, în cadrul cărora aceștia își deschid coada, etalându-și penele, pentru a atrage femelele. Comportamentul a fost

interpretat ca un act de mândrie și îngâmfare, păunul devenind astfel un simbol al trufiei și aroganței. Legenda spune că, atunci când își vede picioarele - mari, negre și solzoase-, el se întristează. Este surprinsă astfel dualitatea oricărei personalități, compusă din calități și defecte. Morala poveștii din aceste bestiare este aceea că omul, oricât de multe și minunate calități ar avea, are defectele, umbrele și penumbrele lui și e important să fie conștient de ele ca să nu cadă în păcatul mândriei.

în artă, păunul înglobează în simbolistica lui mai multe elemente: ca pasăre este simbol al aerului, element guvernat de lunona (vezi *Alegoria aerului,* de Giorgio Anselmi, 1760, Mantua, Palatul Ducal), sau simbol al renașterii spirituale și învierii (vezi *Hristos, grădinarul de suflete* de Jan Brueghel cel Bătrân, 1610, Paris, Muzeul de Arte Decorative).

Povestea păunului este povestea unei singure specii de pasăre din cele peste 25 reprezentate în mozaicurile de la Ravenna și din cele peste câteva mii reprezentate în alte opere artistice din întreaga Lume.

Pentru un ornitolog, păsările sunt astfel instrumente prin care se poate sonda evoluția vieții și evoluția culturilor, așa cum sunt personajele poveștilor și miturilor pentru psihanaliști, antropologi ori istorici ai religiilor. Toate demonstrează în esență adânca noastră legătură biologică și culturală cu Natura.

Povestind cu Caio despre toate astea, mi-a venit un gând: ce-ar fi să caut arhetipul Caboclo în creștinism? Doar eram izolați pe o insulă, în mijlocul junglei, aveam destul timp de povești și ar fi fost, pe deasupra, un prilej de conectare, în imaginație măcar, cu lumea de-acasă, aflată acum tare departe...

Caboclo în creștinism

Explorarea mea a început de la sărbătorile creștine. Am plecat de la Crăciun, sărbătoare care marchează în creștinism nașterea lui Cristos, dar care, la origine, era o sărbătoare laică, venită din vremuri vechi, cu mult premergătoare creștinismului, și care celebra în fapt solstițiul de iarnă. Unii lingviști susțin că numele de *Crăciun* vine de la sărbătoarea solstițiului în

lumea precreștină a slavilor, care se numea Korociun sau Kraciun în rusă, respectiv slavonă. Crăciunul este legat etimologic și de numele unui zeu al iernii și al morții, fapt ce explică expresia „l-a lovit korociunul“, adică „a murit"[2]. într-o analiză mai nouă, Dan Alexe susține, dimpotrivă, că sârbii, bulgarii, rușii și chiar maghiarii au împrumutat cuvântul de la români.[3] Cert este însă că sărbătoarea Crăciunului e legată de solstițiul de iarnă, de pe 21 ori 22 decembrie, momentul în care începe să crească ziua în raport cu noaptea, ceea ce vestește venirea primăverii.

Solstițiul de iarnă anunță, altfel spus, depășirea sezonului rece și era celebrat în culturile vechi din jurul Medite-ranei cu serbări fastuoase și mese îmbelșugate. în unele cazuri, de pildă al Saturnaliilor din Roma antică, sărbătoare omoloagă Crăciunului de azi, se organizau petreceri cu desfătări erotice. în perioada premergătoare sărbătorii, în plin sezon rece, comunitățile își drămuiau agoniseala de peste an, resursele de hrană strânse peste vară, ca să fie sigure că le ajung și că supraviețuiesc sezonului rece. Acest obicei stă la baza postului, practicat nu numai în creștinism, ci și în alte religii.

O asemenea semnificație dată de ciclul sezonier al vieții are și Paștele, sărbătoare a primăverii care în religiile precreștine era celebrată în jurul echinocțiului de primăvară și marca reînvierea Naturii, fertilitatea și sexualitatea.

în lumea latină, denumirea sărbătorii își are originea în termenul ebraic *Pesah,* care înseamnă „trecere" și trimite la eliberarea poporului evreu de sub robia egiptenilor și trecerea lui prin Marea Roșie. în germană și în engleză, Paștele e denumit *Ostem,* respectiv *Easterși* evocă originea precreștină a acestei sărbători, dedicată Zeiței-Mamă, simbol al fertilității (Ostare, Ostara), omoloagă lui Eos la greci și Aurorei la romani, divinități ale dimineții și renașterii.

Astăzi, la creștini, există obiceiul, similar cu cele din credințele precreștine, ca această sărbătoare să fie precedată de post - abținerea de la a consuma produse animale. Postul are la bază o motivație ce ține de ciclul biologic al celorlalte animale de care depinde omul. în perioada premergătoare Paștelui, comunitățile au interdicție de a mânca lapte, ouă, came etc. pentru

că majoritatea animalelor se reproduc, fac ouă sau fată pui și asigură astfel resursele de hrană în perioadele ce urmează. Când trece această perioadă, oamenii

sacrifică din ce au primit prin fertilitatea Naturii - animale tinere, simbolizate în creștinism de miei.

„Toate sunt legate de toate" e o concluzie la care omul a ajuns de-a lungul vremii pe multe dintre planurile existenței sale. Din perspectivă biologică, interacțiunile între diversele forme ale viului și mediul de viață în care acestea trăiesc reprezintă un sistem dinamic, în care toate se influențează continuu și formele viului se adaptează pentru a-și crește șansele de supraviețuire.

Viața oricărui organism nu are un curs monoton, ci urmărește niște etape unice, structurate în cicluri. în cazul omului și al altor animale, nonumane, principalele etape ale vieții sunt nașterea, creșterea, maturizarea, îmbătrânirea și moartea. Fiecare etapă are rolul ei în viața individului, a speciei și în existența complexului pe care individul îl formează cu mediul de viață. Printre ciclurile din viața unui individ se numără alternanța între zi și noapte și ritmul sezonier (ploios-secetos în zonele calde ale globului, primăvară-vară-toamnă-iarnă în cele temperate, ori iarnă și vară în zonele reci).

Toate aceste cicluri ale mediului extern controlează mediul intern al organismului, schimbându-i metabolismul și necesitățile. Astfel, ca prin magie, mediate de spiritul unui Caboclo, organismele sunt în continuă conexiune cu mediul din jur și „știu" când e vremea să se împerecheze, să plece în migrație, să mănânce mai mult, să se pregătească de hibernat, să se organizeze în grupuri ori să-și ducă viața solitar.

Mecanismele care controlează ciclurile biologice

Majoritatea ceasurilor biologice ale organismelor sunt controlate de unul din doi factori externi: temperatura sau lumina. Temperatura mediului controlează ciclul animalelor aflate mai jos pe scara evolutivă, cum sunt unele nevertebrate, printre care și insectele. Când temperatura scade,

insectele se pregătesc de dispauză, un fel de hibernare, care încetează atunci când vremea se încălzește, ele se trezesc la viață și încep să se reproducă.

Alte animale sunt controlate de cantitatea de lumină. Pe măsură ce ziua scade, păsările din emisfera nordică se pregătesc de migrație și în cele din urmă pornesc spre sud, unde zilele sunt lungi. Când, în țările calde, ziua începe să scadă, ele se-ntorc și ajung la noi primăvara. Ciclul lor re-productiv este activat de creșterea fotoperioadei - a perioadei de lumină dintr-o zi. Ajunse la noi, se împerechează și își cresc puii. Fotoperioada este cea care, la unele păsări, dictează schimbări în structura creierului: la speciile cân-tătoare, se activează acea parte responsabilă de emiterea cântecelor, și păsările încep să cânte; iar la femele și masculi tot fotoperioada declanșează cascada de hormoni implicați în reproducere și duce la producerea ovulelor și a spermatozoizilor.

Ciclul vieții majorității mamiferelor este controlat și el de cantitatea de lumină. Aceasta schimbă, de exemplu, metabolismul celor care hibernează: când lumina începe să scadă, animalele încep să mănânce mai mult și metabolismul lor se concentrează pe acumularea de grăsimi necesare hibernării.

Tot lumina este cea care controlează și ciclul de reproducere. Majoritatea mamiferelor mari, sălbatice, au un

singur ciclu de reproducere pe an. Printre mamiferele mari se numără și unele cu mai multe cicluri de reproducere, dar acestea sunt în principal mamifere domestice, care prin domesticire și selecție artificială au început să se reproducă mai mult ca celelalte. Mai există și unele mamifere, cum suntem noi, oamenii, care nu au o perioadă specifică în care sunt fertile, ci se pot reproduce pe tot parcursul anului. Motivele adoptării unei astfel de strategii evolutive are diverse cauze, printre care colaborarea și traiul în grup.

Este foarte important ca aceste cicluri interne ale unui organism să fie controlate de factori externi, căci astfel se asigură supraviețuirea speciei și a indivizilor. De pildă, dacă depun ouă primăvara și scot puii la începutul verii, păsările vor avea suficientă hrană pentru a-și crește urmașii, lucru valabil și în cazul mamiferelor care nasc pui primăvara.

Evident că sunt și excepții, pentru care există explicații biologice. Astfel, în sudul Spaniei trăiește o specie de șoim care depune ouă spre sfârșitul verii, iar puii eclozează toamna. E un caz aparte în comparație cu toate celelalte specii, dar asta se întâmplă din cauza resurselor de hrană, care sunt toamna semnificativ mai mari decât vara, dat fiind că în acea perioadă multe păsări insectivore din Europa își încep migrația și traversează în Africa prin strâmtoarea Gibraltar. Resursele mai mari asigură hrana puilor de șoim, care cresc repede și ajung să zboare spre finalul toamnei, când se termină și migrația. La această specie, ciclul reproductiv este activat de scăderea fotoperioadei, și nu de creșterea ei.

Al treilea ochi - Caboclo-ul din noi toți

La vertebratele superioare, lungimea unei zile este „înregistrată și calculată" de o structură căreia, pe bună dreptate, îi putem spune „al treilea ochi". Este vorba de glanda epi-fiză, localizată aproximativ în centrul cutiei craniene, pe axa care pleacă din frunte și ajunge în partea superioară a cefei. Nu întâmplător în India, în unele zone, femeile, în altele și bărbații își marchează punctul dintre sprâncene, considerându-1 ochiul lui Shiva. Structura epifizei este asemănătoare cu a retinei ochiului. Similaritatea nu este întâmplătoare: unele reptile arhaice se pare că aveau acest al treilea ochi pe creștetul capului, așa cum este cazul tuata-rei, o specie de reptilă care mai trăiește și astăzi în Noua Zeelandă și care posedă un al treilea ochi.

Epifiza noastră primește semnale de la nervul optic și percepe astfel variațiile fotoperioadei, intervenind în ciclurile vieții noastre. Ea influențează lungimea copilăriei, declanșarea maturizării sexuale și a senescenței. în același timp, intervine în bioritmul zi-noapte și în cel sezonier.

în ceea ce privește ritmul sezonier, epifiza este cea care, cu mult timp în urmă, pe vremea în care nu existau creștinismul sau alte forme de religie implicate în organizarea vieții sociale și a obiceiurilor comunităților umane, ne conecta cu mediul și cu resursele, contribuind la organizarea ritualurilor și comportamentelor noastre.

în felul acesta, astăzi, chiar dacă locuim departe de Natură și suntem, conștient, înstrăinați de ea și de ciclurile viului, epifiza, spiritul Caboclo-

ului din noi, continuă să măsoare cantitatea de lumină și să ne coordoneze ceasul biologic, menținându-ne în hora dinamică a Naturii pe care

cel mai bine o observăm primăvara, când „Au înnebunit salcâmii / Și cu boala lor odată / S-a-ntâmplat ceva, îmi pare / Și cu lumea asta toată“. Tot prin intermediul epifizei au fost modelate obiceiurile și cultura noastră, sărbătorile și ritualurile, pentru a ne păstra, în mod inconștient, dar în siguranță, în acest ciclu al viului din care venim și de care depindem.

Ne place să considerăm tot universul de obiceiuri, mituri și creații umane o caracteristică specifică doar nouă, oamenilor, și să o desemnăm ca limită de separare a noastră de celelalte animale. Dacă am sta să ne gândim însă, am putea să conștientizăm că o bună parte a culturii noastre nu-i decât o formă de comportament care ne ajută să ne integrăm și să rămânem în ciclul Naturii, un comportament identic ca valoare și funcție cu diferitele comportamente ale celorlalte forme de viu. Din punct de vedere biologic, orice organism viu, pentru a supraviețui și a perpetua specia, trebuie să aibă resurse și să se reproducă. Hrana și reproducerea sunt pilonii centrali ai existenței sale. în această cheie, cele două mari sărbători creștine nu fac decât să marcheze celebrarea resurselor (prin Crăciun) și a reproducerii (prin Paște).

Conștientizând asta, sunt sigur că există și în creștinism elemente care ne pot aduce mai aproape de Natură, așa cum face Caboclo-ul din religia Umbanda, pentru că această reîntâlnire cu lumea vie din jurul nostru este necesară și esențială pentru noi toți.

Creștinismul - „o credința acosmică și radical antropocentrică"

Intr-o analiză făcută modului în care religia creștină integrează elementele cosmosului în cultural, teologul italian Enzo Bianchi[4] ajunge la concluzia conform căreia creștinismul „din mileniul al doilea a cultivat o credință acosmică, radical antropocentrică**, în care „natura, adică animalele și plantele, au fost marginalizate, devenind doar context pentru afirmarea omului-rege și stăpân, omul ca vârf solitar și absolut al creației**.

întregul demers al creștinismului este văzut și de Scho-penhauer ca o greșeală: „O eroare fundamentală și inexplicabilă a creștinismului a fost să

despartă omul de lumea animalelor căreia îi aparține, dând valoare exclusivă omului, până la a considera animalele numai niște obiecte**.

Totul pare că a început în Geneză (i, 28). După ce i-a făcut pe Adam și Eva, aflăm că „Dumnezeu i-a binecuvântat, zicând: «Creșteți și vă înmulțiți și umpleți pământul și-l supuneți; și stăpâniți peste peștii mării, peste păsările cerului, peste toate animalele, peste toate vietățile ce se mișcă pe pământ și peste tot pământul!»**. în această formă a traducerii Genezei, destinul omului este să „umple**, „su-pună“ și „stăpânească** tot Pământul și, implicit, Natura. Faptul că a fost creat ultimul, ca încununare a creației, l-a pus deasupra tuturor. Esențial este că, față de celelalte animale, peste om Demiurgul a suflat „suflare de viață**, ceea ce îl instituie ca ființă superioară de la început.

Chiar dacă omul a fost plămădit din pământ, din esența Naturii, teologii spun că acesta nu-i este mamă pentru că

Dumnezeu l-a creat pe om fără consimțământul Pământului. Ca să-i fie mamă trebuia să existe un „acord de zămi-slire“, așa cum Maria și-a dat consimțământul la primirea veștii că îl va naște pe Isus.

Deci sintagma „mama Natură**, în creștinism, nu poate fi privită decât ca o metaforă și duce spre un soi de erezie. Gândiți-vă ce reacție a născut acum mai bine de 150 de ani apariția *Originii speciilor* a lui Darwin, urmată de o altă lucrare intitulată *Descendența omului și selecția sexuală**. în acea vreme, creștinismul se opunea promovării acestor idei în societate, așa cum se întâmplă în România chiar și astăzi...

în ultima sută de ani s-a demonstrat, cu ajutorul geneticii, paleontologiei, biochimici și altor domenii ale cunoașterii, originea noastră comună cu toate formele de viață pe care le cunoaștem. Aventura cunoașterii nu a fost însă lipsită de confruntarea cu creștinismul.

Când Galileo Galilei a venit cu ideea după care nu noi suntem centrul universului, nu Soarele se învârte în jurul Pământului, ci Pământul în jurul Soarelui, a fost amenințat cu moartea de către Inchiziția creștină și obligat să-și nege teoria.

Creștinismul a pus omul deasupra animalelor și în ceea ce privește veșnicia. Pentru că au fost plămădite din cuvânt și nu s-a suflat peste ele „suflarea de viață**, ca peste om, animalele nu intră în veșnicia Raiului. Potrivit creștinismului, putem să iubim oamenii, pentru că după moarte ne vom întâlni cu ei în ceruri, dar nu trebuie să ne atașăm de animale, căci vom suferi la pierderea lor pentru totdeauna.

în cultura noastră profund creștină, apartenența omului la Natură și evoluția sa evidentă din alte forme de viață de pe planeta pe care o populăm sunt discutate numai în

mediile elitiste și facultățile de profil. Ideologia religioasă și politică îngreunează diseminarea acestor informații în spațiul public și educațional general. De aceea este clar că niciodată nu o să putem înțelege și însuși, integrat și constructiv, fundamentele unei educații ecologice care să ne modeleze mentalitatea și comportamentul și care să construiască baza și motivația atitudinilor noastre menite să diminueze efectele modificărilor globale prin care trece planeta.

Există oare în creștinism o fantă prin care să putem deschide un orizont al apropierii noastre de Natură? Poate că o analiză mai atentă a textelor biblice, o integrare în cult a unor învățături propovăduite de creștini cu o viziune cosmologică mai apropiată de Natură și o diminuare a mândriei noastre cronice, prin conștientizarea apartenenței la Natură ca privilegiu, ne va ajuta încet-încet să schimbăm fundamentul paradigmei curente.

Exercițiu teologic de restaurare a unei relații naturale

Tot Enzo Bianchi dezvăluie într-o analiză hermeneutică a textelor vechi din Geneză (i, 28), că verbele *a supune* și *a stăpâni* au pierdut prin traducere nuanțele și semnificația pe care Ie aveau în forma lor primă. Astfel, verbul *kavasah* (tradus „a supune“), conform lui Bianchi, însemna inițial mai curând o posesie în termenii unei relații de dragoste, de fecunditate; o relație ce conduce spre cultivarea pământului în direcția atingerii unei armonii în care omul are și menirea protejării lui nu ca stăpân, ci ca ocrotitor.

în ceea ce privește verbul *radah* (tradus „a stăpâni**), el semnifică mai cu seamă păstorirea, conducerea spre buna

rânduire, spre *shalom,* adică spre ziua a șaptea, când toate s-au împlinit în pace.

Continuând să parcurgem textul Genezei în mod obiectiv, vom observa că nu omul este încununarea creației, dat fiind că sărbătorirea actului creator se manifestă deplin în ziua a șaptea, în ziua *Shalomului,* când Dumnezeu, prin odihnă, celebrează comuniunea dintre toate creaturile, momentul spre care a tins întregul act creator de la inițierea lui. în Geneză, așadar, Dumnezeu nu a sărbătorit facerea omului în ziua a șasea, ci a sărbătorit comuniunea întregii creații în ziua a șaptea.

Din perspectiva biblică a lui Dumnezeu, omul nu are putere de decizie asupra vieții animalelor. Intenția Lui a fost ca la început omul să se hrănească cu hrană vegetală, pentru că animalele, având sânge, aveau viață, și omul nu avea putere de decizie asupra ei.

După căderea în păcat, într-o lume pervertită, Dumnezeu oferă, ca o concesie, animale cu sânge pentru hrana oamenilor (Geneza 9,3-4). Dar, ca să-Și păstreze autoritatea asupra vieții și să nu o permită oamenilor, le spune: „Tot ce se mișcă și are viață să vă slujească ca hrană: toate acestea vi le dau, ca și iarba verde! Numai carne cu viața ei, adică sânge, să nu mâncați". Prin urmare, Dumnezeu oprește consumul de sânge, care simboliza viața, spre a o proteja.

De aici a plecat argumentul tabuului de sânge la evrei, pe care creștinii l-au „uitat" și l-au scos din cult, cu toate că rămâne o regulă acceptată, conform deciziei Sinodului apostolic de la Ierusalim ce a avut loc în jurul anului 50 d.Cr. și este prezentată în Faptele Apostolilor (15,20). Excluzând această regulă din cult, creștinul capătă putere asupra vieții animalului și pierde respectul cuvenit ei, care era prezent în iudaism, dar și în curentele filozofice (stoicismul și

neoplatonismul) care au contribuit la constituirea creștinismului.

Anne-Laetitia Michon, călugăriță licențiată în medicină veterinară, ne ajută să descoperim argumentele biblice în ceea ce privește participarea animalelor și a întregii creații, nu doar a omului, la viața veșnică. Aflăm astfel despre „legământul cel veșnic dintre Dumnezeu și toate viețuitoarele de orice trup de pe pământ** din Geneza (9,16; 9,12-17), dar și despre reconcilierea animalelor între ele și cu oamenii din multe alte pasaje ale Vechiului Testament (Lev. 26, 6; Ez. 34, 25; Os. 2; 20; Is. 11,6-8).

După ce a venit cu geniala idee a originii speciilor și ulterior cu ideea descendenței omului, Darwin a fost batjocorit și reprezentat în tot felul de caricaturi care, asociindu-1 cu originea noastră în maimuță, urmăreau să-l desconsidere și să-l umilească. Se credea că prin ideea lui a jignit întreaga umanitate, coborând-o în rândul animalelor, în plămada tuturor viețuitoarelor. Poate că din motive similare s-a încercat - și se încearcă și acum - interzicerea predării evoluționismului în multe societăți, inclusiv în România. Știința a demonstrat că omul nu provine din specii actuale de cimpanzei sau gorile, nu asta a vrut să afirme Darwin. Deci opozanții acestei teorii aveau dreptate, oamenii, după cum v-am povestit mai sus, se trag din pești!

Să nu ezităm să aruncăm însă o privire peste întreg tabloul credinței și mitologiei creștine din perspectiva moralei creștine, un ax esențial al acestei religii. Nouă, oamenilor, ne este rușine să ne asemănăm cu animalele pentru că e înjositor, în schimb tindem să ne asemănăm cu Dumnezeu! Nu doar îngerul căzut a vrut asta, ci și primii oameni, Adam și Eva, care au mușcat din măr și au fost izgoniți din Rai. După această cădere, restaurarea relației dintre om și Dumnezeu a venit, prin chenoză, în sărbătoarea Crăciunului.

„Chenoză“ înseamnă golire: Dumnezeu s-a golit de slava Sa și s-a întrupat în om. Prin chenoză, Creatorul intră în creație, Dumnezeu se face și se naște om ca să restaureze păcatul produs de mândria acestuia. Dincolo de asta, în sărbătoarea ce urmează Crăciunului, la Botezul lui Isus, o altă persoană a Dumnezeirii, Duhul Sfânt, se arată oamenilor sub formă de porumbel.

E paradoxal cum, în credința creștină, Marele Demiurg a putut să coboare din slava Sa și să se întrupeze în om ori porumbel, dar omului îi este rușine, nu vrea să coboare printre cele cocreate. Repetă inconștient păcatul originar mirându-se de ce Pământul, locul în care a fost alungat din Rai, începe

acum să-l alunge! în mândria lui nu vede cum repetă istoria și cum, a doua oară, nu mai are alt loc unde să fie alungat și s-ar putea să dispară, așa cum au dispărut pentru totdeauna, din cauza lui, milioane de alte specii, toate plămădite din pământul din care a fost plămădit și el și cu aceeași energie a vieții pe care o poartă și el.

Dumnezeu este iubire, iar iubirea este ceva ce se petrece în cadrul unei relații: cu noi, cu celălalt, cu lumea. în creștinism, iubirea lui Dumnezeu este reprezentată, manifestată, pusă în act de relația Lui cu creația Sa, cu noi și cu Natura. Nu putem să spunem că îl iubim pe Dumnezeu ignorându-I și distrugându-I creația. Teologic, creația e o formă de manifestare a iubirii. Legătura dintre creația de orice fel și iubire este la fel de tulburătoare pentru mine ca legătura dintre iubire și moarte - și acolo, în mijlocul junglei, am început să pricep câte ceva din toate acestea.

Dragostea din mijlocul junglei

In zilele teribil de ploioase de după episodul cu mușcătura de păianjen, urmărit de gândul confruntării cu moartea, am descoperit în mine o energie care, în spiritul sceptic al unui om de știință, a făcut posibilă creativitatea lirică: așa că, în mijlocul junglei, am scris o poezie de dragoste. Era dincolo de toate prilejul manifestării, materializării energiei erotice pe care începeam s-o simt, care mă amețea și mă anima, în contrapunct cu epuizarea în urma efortului pe care-l făceam traversând jungla. Cred că această erupție a instinctului meu creator și erotic era în legătură directă cu recenta mea întâlnire cu moartea iminentă.

Acum, în vreme ce vă povestesc, îmi dau seama câtă dreptate avea Freud când scria, prin 1920, în *Dincolo de principiul plăcerii,* că în adâncul ființei noastre există două mari forțe care în confruntarea lor ne dau vitalitatea. Acestea două sunt *Erosul,* incluzând sexualitatea, iubirea, nevoia de conexiune, de integrare, de dinamică, și *Thanatosul,* ce vizează moartea, echilibrul, finitudinea, ruperea, dezintegrarea. Când intensitatea uneia crește, se activează puternic cealaltă. Astfel, toată viața, în adâncul ființei, are loc această continuă confruntare dinamică dintre Eros și Thanatos.

Bănuiesc că în confruntarea mea cu moartea s-a activat Erosul. Dar ce este Erosul?

La vreo 15 ani de la publicarea lucrării lui Freud, Jung, în analiza arhetipurilor, pune pe seama Erosului creativitatea. Erosul generează în noi nevoia de frumos, este izvorul a ceea ce numim artă, filozofie, literatură și implicit cultură.

Octavio Paz, laureat Nobel pentru literatură, în lucrarea sa *Dubla flacără* din 1993, dezvăluie legăturile dintre sexualitate și cultură. Creionează felul în care sexualitatea a dus la erotism, și erotismul a dus la apariția culturii. „Legătura dintre erotism și poezie, scrie Paz, este în așa fel încât se poate spune, fără prețiozitate, că primul este o poetică trupească, iar cea de-a doua este o erotică verbală.** Noi, oamenii, am construit pe sexualitate ceva aparte -erotismul.

Din erotism își trag substanța nenumărate elemente ale culturii umane. Ca să înțelegem mai bine, erotismul este pentru sexualitate asemenea metaforei pentru cuvânt. Aproape că nu există poezie fără erotism. Chiar și mare parte din filozofie își găsește originea și fundamentul în erotism. Am să mă folosesc de cuvintele lui Andrei Pleșu ca să fiu cât se poate de explicit și să nuanțez perspectiva: „Prin urmare - așa se încheie demonstrația mea - dacă se îndrăgostește, Mitică, între două halbe de bere, devine Platon...**[5] Acest univers construit pe erotismul izvorât din sexualitate reprezintă o mare parte din cultura și existența umană.

Erosul nu este doar energia care creează ceva fizic, biologic, comportamental și cultural, el are capacitatea de a institui un cadru în care să se creeze, prefigurează spațiul

capabil să susțină și să includă ceva ce urmează a fi creat, sugerează posibilitatea unei creații, cum poate fi, de exemplu, un destin. Erosul este deci creație, dar și ceva premergător ei, este încredințarea că ceva poate fi creat. Gabriel Liiceanu exprimă, în *Despre seducție,* această capacitate a Ero-sului atunci când vorbește despre relația dintre Heidegger și Hannah Arendt: „Pătrunzând, cu iubirea care înseamnă credință și încredere în celălalt, pe teritoriul posibilităților existențiale ale Hannei, Heidegger se

instalează în viitorul ei și îi dă acesteia, în măsura în care el crede în ea și o face, la rândul ei, să aibă încredere în ea, autenticitatea unui destin?*[6]

După o logică similară, următorul pas după sexualitate și erotism este iubirea. Iubirea nu este decât erotism personificat.

Din ce spun filozofii, psihanaliștii și artiștii lumii, un biolog trage o concluzie simplă: cultura, generată de creativitate, este rezultatul sexualității. Chiar și fără prea multe cunoștințe de psihologie abisală este simplu de înțeles.

Dacă trecem dincolo de limitele speciei noastre și explorăm fenomenul Erosului în lumea viului, vom observa că 90% din toate spectacolele Naturii sunt legate de reproducere. Păsările dansează! Masculii sunt cei care, sub influența hormonilor, inițiază ciclul de reproducere: încep reprezentații spectaculoase în fața femelelor pe care vor să le cucerească. De cele mai multe ori, ei dansează solitar sau în apropierea altora, cu care se află în competiție; dar sunt și specii, cum este manakinul albastru, pe care l-am găsit în junglă, unde masculii nu mai dansează în cadrul unei competiții, ci organizează dansuri sincrone, de echipă, care

hipnotizează nu doar femelele, ci și pe orice privitor. în fața dansului lor, recunoști frumosul și perfecțiunea platonică...

La păsările cântătoare, hormonii implicați în reproducere duc la dezvoltarea părții din creier răspunzătoare de tril, care se atrofiază după perioada de reproducere pentru a se regenera în următorul an, tot sub influența hormonilor. Impresionant de creative sunt, în timpul perioadei de reproducere, păsările-grădinar din Papua-Noua Guinee, care, pentru a atrage femelele, construiesc uluitoare instalații artistice, pline de culori meticulos așezate pe nuanțe, sau de pietre ori crengi organizate pe mărimi.

Sunt, de asemenea, păsări, mamifere ori alte grupe de animale care își fac ofrande în timpul curtării. Ofrandele sunt reprezentate de flori colorate, gustări rafinate ori crengi sau pietre cu forme ciudate. Este evident pentru un biolog că tot ce înseamnă creativitate și cultură pornește de la instinctul de reproducere, din Erosul Naturii.

Dar, dincolo de asta, un biolog vede în sex și caracterul său transcendent. Dacă aproape toate sistemele din corp (cel digestiv, circulator, locomotor etc.) sunt implicate în supraviețuirea individului, sistemul sexual este implicat în supraviețuirea speciei, așadar transcende nivelul individului.

Acest aspect esențial a fost meticulos semnalat și de Freud în 1915, în lucrarea *Pulsiuni și destine ale pulsiunilor*: „Biologii ne învață că sexualitatea nu este echivalentă cu celelalte funcții ale individului, căci tendințele ei depășesc individul și au drept conținut producerea unor noi indivizi, așadar conservarea speciei*'[7]. Cu un dram de curaj, pot să

duc gândul mai departe și să propun o analogie între sex -care face trecerea de la individ la specie - și cultură - care face trecerea de la individul uman la întreaga umanitate. Dacă așa stau lucrurile, de ce ne este greu oare să vedem în sexualitate mai mult decât actul sexual în sine? Ne lipsește oare o „educație sexuală“?

Freud și educația sexuală

In 1910, Freud povestește într-un studiu cazul unei paciente care se plângea de stări anxioase. Avea în jur de 45 de ani și se separase recent de soțul ei. Ajunge la renumitul psihanalist după ce consultase un mai tânăr medic din cartierul în care locuia. Bazându-se pe felul în care înțelegea el psihanaliza, tânărul medic identifică drept cauză a stărilor ei anxioase lipsa activității sexuale. Pentru a-și vindeca anxietatea, o sfătuiește pe pacientă să-și satisfacă în mod direct nevoile sexuale.

Freud se arată indignat de tratamentul propus și, asertiv, dar elocvent, continuă studiul analizând situația: „Sfaturile medicului lasă clar să se înțeleagă în ce sens privește el «viața sexuală». Anume în sensul popular, în care prin trebuințe sexuale nu se înțelege decât trebuința de coit sau, analog, de acte care să aibă drept efect orgasmul și emisia de fluide sexuale. [...] Conceptul de sexual cuprinde în psihanaliză mult mai multe; el merge în jos, ca și în sus în raport cu sensul popular. Această lărgire se justifică genetic; considerăm viață sexuală toate activitățile în care sunt implicate sentimentele tandre care pornesc din sursa impulsurilor sexuale primitive. [...] Folosim cuvântul sexualitate în același sens cuprinzător pe care îl are cuvântul german *Liebe* (dragoste)”.

Freud numește, în studiul său, actul prin care sexualitatea este văzută doar ca un proces al acuplării „un exercițiu de psihanaliză sălbatică** și afirmă că „astfel de analiști sălbatici dăunează mai mult cauzei decât fiecărui bolnav în parte, [...] el [tânărul medic] și-a făcut rău lui însuși și a ajutat la răspândirea prejudecăților**.

Pentru a se evita asemenea situații, în 1910 Sigmund Freud a înființat o asociație psihanalitică internațională care să promoveze, să recunoască valorile psihanalizei și să corecteze proastele interpretări.

Acum mai bine de o sută de ani, Freud era împotriva interpretării vulgare a sexualității și reducerii ei la simplul act al acuplării, numind această viziune „sălbatică**. El lega sexualitatea de iubire și aducea la lumină sensul ei vast. De atunci a trecut destulă vreme ca unele lucruri să se schimbe, dar se pare că nu destulă, pentru că unele lucruri rămân „încremenite în proiect**, din moment ce mai există și astăzi minți „sălbatice** care văd în sexualitate, și deci în educația sexuală, un act odios, ignobil, menit - prin stricta abordare a acuplării - să distrugă inocența copiilor. La fel de grav este că văd în sexualitate un act vulgar, o manifestare a instinctului animalic din noi, a naturii noastre sălbatice, lipsită de legătură cu latura noastră spirituală, și care trebuie deci subminată. Fără a înțelege că tocmai manifestările noastre culturale, spirituale pornesc din sexualitate...

în această cheie, pot înțelege perspectiva lui Freud asupra sexualității și pot pricepe felul în care experiența sexuală este mult mai mult decât actul pur fizic al împreunării, așa cum sărutul este mult mai mult decât imaginea ciora-niană a „întâlnirii dintre două salive**. Pe de altă parte, ca biolog, mă simt revoltat și îmi este greu să accept semnificația termenului de „sălbatic** dată unui punct de vedere

îngust, rudimentar și infam. După mintea mea, tocmai din sălbăticie ne-a fost revelată dimensiunea vastă și chiar transcendentă a sexualității!

Basmele

îmi aduc aminte că, prin 2011, când am ajuns în jungla din India, cea în care a crescut Mowgli, băiețelul din *Cartea junglei,* am găsit câteva temple săpate într-un munte de gresie, într-unul am descoperit, sculptată, o formă

masivă, cilindrică, ce îl reprezenta pe Shiva. Ceva similar aveam să găsesc și pe Insula Elefanților, în templele din cavernele ce l-au făcut celebru pe Indiana Jones, și acolo am aflat că este vorba de Marele Penis. Sute de mii de pelerini, adulți și copii, vin anual să i se închine.

Pentru ei penisul înseamnă vitalitatea și forța vieții, iar reprezentarea lui în erecție simbolizează prezența spiritului în carne. în inconștientul colectiv despre care vorbește Jung, ca în mai toate culturile lumii, imagini ale penisului ori ale corpului feminin gol cu sânii hiperbolizați, cum este Venus din Willendorf, au fost reprezentate din zorii istoriei. Dacă în multe zone din lume aceste simboluri se mai păstrează și astăzi (în India, America de Sud și Africa), în Europa și alte părți ale continentelor au dispărut odată cu apariția creștinismului. Despre confruntarea creștinismului cu penisul și sânii n-am să vă povestesc, însă puteți să vă faceți o idee citind Michel Onfray, *Prigoana plăcerilor* și Catherine Nixey, *Epoca întunecării.*

Ce vreau să spun însă este că, în alte culturi, accesul la acest tip de educație, care descoperă infinita semnificație

a sexualității, este dat tuturor prin religie, mitologie și poveștile comunității. în alte părți de lume, nu trebuie să citești Freud sau Scruton ca să înțelegi dimensiunea socială și culturală a sexului. Aceste povești și ritualuri îi ajută pe tineri să creeze, să cultive și să întrețină relațiile de iubire romantică, integrând în ele și sexualitatea.

în spațiul european însă, toate poveștile și miturile care au avut un caracter erotic au fost scoase încet-încet din mentalul colectiv. Copiii află din basme și povești cum eroul se luptă ani întregi, cu vitejie, ca să ajungă la prințesa pe care s-o salveze din turn după ce omoară balaurul, sau s-o elibereze din pădurea fermecată, după ce, vag, o sărută. Toate luptele și strategiile sunt descrise detaliat în poveste... până e salvată prințesa. După care aflăm, fără detalii, că au trăit fericiți până la adânci bătrâneți. însă povestea nu ne mai spune și *cum* au trăit fericiți, cum se certau și se împăcau, cum își exprimau și își arătau dragostea, cum o simțeau, cum sentimentele pe care le cultivau le organizau prioritățile vieții, căci bănuiesc că nu era așa de simplu să rămână fericiți, nu-i așa?

Nu se știe nimic despre iubirea romantică dintre personajele principale ale basmelor și poveștilor, cu toate că, la prima vedere, sunt povești de dragoste. Analizate însă, sunt mai cu seamă povești de eroism și de strategie!

Poate că este de datoria noastră să educăm și să ne educăm. Tot Freud spunea că „educația poate fi descrisă, fără a sta prea mult pe gânduri, ca incitarea la depășirea principiului plăcerii [...], ea vrea, așadar, să ofere un ajutor procesului de dezvoltare a Eului". Educația se folosește astfel de energiile generate de sexualitate (incitare, seducție) ca să ne ducă dincolo de ele și să ne ajute să creștem, să ne dezvoltăm. Asta nu este valabil numai pentru copii, ci și pen-

tru adulți, căci dinamica sexualității noastre se schimbă pe parcursul întregii vieți.

Ați observat, poate, că întreaga poveste legată de Eros se împletește cu gânduri din lucrările lui Freud. M-am străduit să fac asta pentru a mai risipi din ceața mitului care a făcut din Freud un exacerbat apologet al sexului. Am vrut să înțelegeți că eu nu-l consider „un psihanalist sălbatic**, ci unul care, probabil, a înțeles mai mult ca oricine nu doar felul în care sexualitatea modelează specia și cultura noastră, dar și abisurile minții noastre. Am impresia că am făcut din Freud ceea ce am făcut din instinctul natural al sexualității - am redus și am simplificat totul la sexul brut. Știm însă că povestea Erosului este de cele mai multe ori ascunsă în spatele cuvintelor și gesturilor noastre. Am înțeles asta în mijlocul junglei, când stăteam sub o piatră mare și mă uitam cum plouă.

Trecuseră doar două zile de la mușcătura de păianjen. Vedeam cum cad stropi mari prin fața mea și simțeam setea cu care pământul îi absoarbe. Am priceput atunci, văzând întâlnirea ploii cu pământul, ce simțim când ne contopim în actul dionisiac al iubirii. în fața mea, Natura trăia momentul ei cel mai erotic, și eu odată cu ea.

Apa cădea peste pământul care o aștepta, se amestecau profund și, din întâlnirea lor, miraculos și sacru, își lua energie viața. Ca mai apoi, din fierbințeala întâlnirii, cu respirația grea a pământului și prin sudoarea frunzelor, apa să se despartă de el în duh de ceață; să se ridice spre cer, după

ce au fost mai amestecați ca nicicând, ori să ajungă în râuri, și de acolo în ocean, iar din ocean în nori, ca mai apoi, după un timp de dor, să cadă iar, să ude pământul, să se întâlnească, să se contopească.

Murdar de lut, istovit, ghemuit sub stâncă, cu bărbia așezată pe genunchii pe care-i strângeam la piept, eram,

cuminte, martorul celei mai vechi și parcă eterne povești de dragoste din univers - ploaia.

M-am însuflețit atunci și am înțeles că dorul pe care-1 simt e vechi, ca universul, că iubirea, acest joc al apropierii și contopirii, urmat uneori de respingere și separare, este cel care însuflețește Lumea cu toate ale ei, vii ori nevii. îmi doream nespus să treacă zilele, să ne întâlnim, să ne amestecăm, să plouă.

Mă întorsesem deja de câteva zile din junglă. Era o dimineață târzie, am dormit mult, a fost o noapte lungă, așa cum sunt nopțile de carnaval; trebuia să ne odihnim, căci mai urmau câteva. Am să vă spun și povestea carnavalului, dar să rămânem acum, pentru un minut, împreună, în intimitatea acelui moment. Pregăteam una din rețetele mele preferate, pe care o inventasem acolo, în Brazilia: în ulei de cocos încins am pus câteva bucăți de banană și ouă - iese o omletă cu parfum tropical. Am împărțit-o în două farfurii și am venit cu ele în dormitor.

Dormea, eram gelos pe razele soarelui care se strecurau pe geam și care știam că o să continue să-i atingă pielea și după ce eu am să plec. Lumina soarelui din Rio are ceva diferit de lumina de la noi, e o lumină care nu cade, ci mângâie. Mă gândisem în timp ce pregăteam masa, așa, fără motiv, la felul în care au evoluat limbile și cum s-au rupt graiurile unele din altele, ca speciile. S-a trezit, mi-a zâmbit, s-a așezat la masă și înainte să guste omleta, fără să mai fi discutat cu mine despre asta, mi-a spus:

— Știi că limba în care vorbești îți influențează felul în care gândești? Ar trebui făcut un studiu asupra evoluției limbilor și a gândirii...

Am știut atunci că pământul junglei va rămâne mereu impregnat cu apă, iar apa va purta mereu cu ea particulele

din sol, fără să se poată despărți complet după ce s-au amestecat în ploaie.

Sexualitatea a fost, de-a lungul istoriei culturii noastre, asociată cu instinctul, iar instinctul - cu Natura. Blamarea sexualității a atras după sine reprobarea Naturii. Pentru a exista, iubirea platonică trebuia să lupte cu tensiunile materiei din care este făcut trupul în care a căzut spiritul. în creștinism este promovată necesitatea de a imita trupul angelic al lui Isus ori al Fecioarei Maria și astfel se ajunge la actul extrem al lui Origen, care în secolul al IlI-lea își mutilează organele sexuale pentru a-și elibera spiritul de materia ce-i punea în pericol mântuirea. Lupta spiritului cu pulsi-unile materiei a culminat în secolele XVIII și XIX, când s-a ajuns la demonizarea întregii Naturi. Lucrările lui Caspar David Friedrich dezvăluie perfect starea și ideologia acestui moment. în multe lucrări pictorul reprezintă ruinele mânăstirii Eldena de pe malul Mării Baltice. Zidurile bisericii sunt distruse de arborii care cresc în mijlocul și împrejurul ei, simbolizând astfel Natura care vrea să distrugă spiritul. Dar dacă am înțelege că sexualitatea stă la originea manifestărilor noastre culturale, așadar că Natura e sursa spiritului, am înțelege și că intrând în relație cu Natura și protejând-o ne vom proteja și cultiva de fapt spiritul.

După acel moment erotic din mijlocul junglei, de câte ori văd o ploaie mi se face teribil de dor, și de câte ori îmi este dor îmi imaginez o ploaie. Uneori îmi e tare greu și chiar imposibil să înțeleg toate aceste conexiuni din capul meu, dar imaginația mă ajută mereu să le explorez. Am ajuns așa să cred că înainte de a fi inteligenți suntem niște făpturi care imaginează, concluzie ce naște iar în capul meu întrebarea la care de nenumărate ori m-am străduit să răspund - ce este imaginația?

[1]

Mark Cocker, *Birds and People,* Jonathan Cape, 2013, p. 74-

[2]

Christian lonescu, *Mică enciclopedie onomastică,* Editura Enciclopedică Română, 1975.

[3]

Dan *Alexe, Dacopatia și alte rătăciri românești,* Humanitas, 2015, pp. 225-226.

4

E. Bianchi, A.-L Michon, P. Chiaranz, *Oameni și animale: O perspectivă teologică,* Ratio et Revelatio, 2013.

5

Gabriel Liiceanu, Andrei Pleșu, *Dialoguri de duminică: O introducere în categoriile vieții,* Humanitas, 2015, p. 205.

6

Gabriel Liiceanu, *Despre seducție,* Humanitas, 2007, pp. 132—133.

7

Sursa tuturor citatelor din opera lui Freud este Sigmund Freud, *Opere esențiale,* vol. I-XI, trad. de Roxana Melnicu și Vasile Dem. Zam-firescu, Ed. Trei, 2017.

Imaginația și Carnavalul de la Rio

Fantezia a stârnit mereu curiozitatea minții noastre, de când e lumea. Aristotel, în *De anima,* disecă structurile spiritului pentru a-i înțelege mecanismele. El intuiește două structuri fundamentale, două facultăți ale sistemului nostru cognitiv: facultatea senzorială, care percepe lumea din jur prin simțuri, analizatori, și facultatea intelectuală, sau intelectul, superioară celei dintâi, de natură cosmică, de-miurgică.

Aceste doua facultăți de natură diferită, una materială, cealaltă divină, nu pot interacționa direct. De aceea, între ele există o a treia facultate, „imaginația" sau „fantezia". Fantezia pune în act intelectul, materializează ideile generate de el, și intelectualizează materia, adică ia informațiile senzoriale și le integrează în intelect. Cu acest exercițiu de cunoaștere și definire a imaginației, datorat minții geniale a lui Aristotel, s-a născut un întreg curent al cunoașterii care a curs prin secole, a „înrâurit" într-un domeniu al „filozofiei intermediarului"-o cunoaștere ce caută mecanismele prin care spiritul interacționează cu trupul, mintea cu creierul.

Aristotel spune că, pentru a putea vorbi, generăm la nivelul intelectului un gând, o idee abstractă; imaginația

traduce acest gând în imagine, un hibrid jumătate rațional, jumătate material care poate acționa asupra aparatului nostru fonator, iar acesta îl traduce în semnale perceptibile de aparatele senzoriale ale celor din jur. Gândul astfel rostit poate fi perceput de facultatea senzorială a celor din jur și tradus de imaginație pentru a reverbera în intelectul lor și a genera cunoaștere, adică o idee de natură demiurgică.

Descoperirile din neurologie și neurobiologie ale ultimului secol au confirmat ipoteza lui Aristotel. Cortexul stâng (pentru dreptaci) sau cel drept (pentru stângaci) este poarta prin care iese din creierul nostru informația. Atunci când gândim, scriem sau vorbim, informațiile trec prin filtrul cortexului stâng, cortex care se străduiește să lege toate informațiile după o schemă logică. Dar de unde vin toate aceste elemente, pe care uneori

le legăm cu creativitatea? Ele vin din „magazia noastră*’ de imagini, din „lada” cu imaginație, adică din hipocamp.

Hipocampul este o structură aflată în partea de jos a lobului temporal. Ca să înțelegem activitatea sa, o să vă povestesc despre Henry, un tânăr de 15 ani căruia, din cauza crizelor puternice de epilepsie, i-a fost extirpată o parte din creier, inclusiv din hipocamp. După intervenție, Henry nu putea să-și mai formeze amintiri noi, dar nici să-și imagineze lucruri. Când părinții l-au întrebat ce ar vrea să facă dacă vor merge împreună pe plajă, Henry a spus că singurul lucru care îi vine în minte este culoarea albastră. Nu a fost în stare să-și imagineze peisaje, stări sau activități. Cortexul lui stâng funcționa, pentru că vorbea coerent și logic, însă nu avea elemente cu care să imagineze, cufărul său cu elementele unui puzzle de fantezie lipsea. Hipocampul împreună cu alte structuri, plus conexiunile cu cortexul stâng sunt, poate, „intermediarul” de care vorbea Aristotel. Cu

toate că se cunosc foarte multe despre anatomia și funcționarea creierului, căci din Antichitate până astăzi tehnica și aparatele care să-l investigheze au evoluat enorm, suntem abia la începutul drumului spre înțelegerea acestui complex fenomen numit imaginație.

Chiar dacă ne e greu să descifrăm mecanismele imaginației din microcosmosul creierului nostru, putem să conștientizăm complexitatea și, asemenea lui Aristotel, să deducem arhitectura imaginației privind în jurul nostru efectele sale. Iar una dintre cele mai semnificative manifestări ale imaginarului în lume este Carnavalul de Ia Rio, de vreme ce, dincolo de spectacolul din stradă, show-ul de pe sambodrom a fost de multe ori declarat cel mai mare spectacol de coregrafie, costum, dans și alegorie din istoria cunoscută a umanității.

Carnavalul de la Rio, povestea unei lumi întregi

Carnavalul pe care îl cunoaștem astăzi vine din lumea catolică, el delimitează o perioadă ce precedă postul Paștelui (Lăsata Secului), anume perioada renunțării la carne, de unde și numele din italiană - *camevale.* Obârșia carnavalului e însă cu mult mai veche decât creștinismul: grecii și romanii celebrau prin petreceri fastuoase și măști începutul primăverii, iar triburile vechi, din care s-au născut culturile de azi ale lumii, organizau

dansuri rituale cu muzică și măști, prin care marcau diferite cicluri ale naturii, așa cum se mai întâmplă și acum la triburile lumii sau în unele comunități din Europa (dansul ursului din vremea Crăciunului, de exemplu).

Carnavalul de la Rio este celebru în lumea întreagă; durează teoretic zece zile, dar petrecerile încep cu câteva zile înaintea datei oficiale și se prelungesc uneori încă cinci după finalul oficial. în fapt, carnavalul nu se oprește niciodată, se mută doar din stradă în ființa noastră, așteptând următorul an pentru a izbucni iar afară din noi.

Față de celelalte sărbători de carnaval din lume, Carnavalul de la Rio este aparte pentru că integrează, parcă, în el ființa întregii lumi: a fost adus prin secolul al XIX-lea de portughezi, are deci fibra culturii europene; este animat de ritmuri de samba, o muzică având spirit african, născută din pulsul vieții sclavilor aduși din Africa - locul de obârșie a ființei umane; și a crescut sub soarele și pe pământul Americii de Sud, înglobând în el imagini din gândirea magică a triburilor ascunse în jungla imensului continent. Carnavalul de la Rio este astfel punctul în care se întâlnesc trei lumi, Europa, Africa și America de Sud, pentru a celebra viața cu tot miracolul și spectacolul ei!

Aventura carnavalului

Energia carnavalului începe să cuprindă orașul odată cu primele petreceri din stradă, numite *bloco,* și se deschide oficial cu parada de pe sambodrom, unde, în fața spectatorilor, defilează școlile de samba. în cele zece zile de carnaval au loc sute de petreceri de stradă, unele ziua, altele noaptea, cu diferite tematici - de la petreceri dedicate luminițelor, unde fiecare costum are musai un beculeț aprins sau o țesătură de leduri, la petreceri dedicate culturii egiptene, travestiului ori salatei de fructe. Și toate acestea se petrec într-o abundență de sclipici...

Ce m-a surprins a fost atitudinea cu care oamenii locului intră în povestea carnavalului încă din momentul costumării. Ca să ne pregătim de petrecere, ne întâlneam mereu la cineva acasă. Acolo deschideam lăzile imense, folosite pe post de mobilier, sau dulapurile pline cu piese de costum. Când le deschideam și începeam să scotocim prin ele, costumele păreau atât de

multe, încât mă miram mereu cum de încap toate acolo. Lăzile alea imense, doldora de lucruri, erau parcă reprezentarea hipocampului în lume, erau cufărul de imaginație al lumii. Pentru o secundă mi se părea că văd cum fiecare casă din oraș ascunde sute de piese de costum și cum toate piesele, din întreg orașul, însumează întreaga fantezie a Lumii, care se schimbă mereu, se reorganizează și crește în fiecare an. Nu întâmplător costumul de carnaval, compus din elemente alese, purta în final numele de *fantasia!*

Multe piese aveau povestea lor și erau trecute din generație în generație. La petrecerea egipteană, eu am avut privilegiul să port costumul de faraon al tatălui unei prietene. Indiferent că ne costumam în faraon, în măr, strugure, mireasă, soare, sirenă, înger ori personaje din filme recente, totul era foarte serios. în timp ce ne puneam piesele pe noi ca să definim costumul, ceream părerea tuturor din grup, și fiecare, cu argumente și băgare de seamă, spunea dacă piesele se potrivesc sau nu. Costumul era sumar, căci trebuia să rămână loc pentru sclipiciul pe care-1 turnam în palmă și ni-1 suflam unul altuia pe piele. De cele mai multe ori, purtam la gât sticluțe cu sclipici pe care-1 pulverizam peste lume sau peste cei care-1 pierduseră în zăduful petrecerii. Tot ritualul costumării, sclipiciul și elementele de costum te antrenau, fără să-ți dai seama, în magia Lumii și a minții tale.

După ce coboram în stradă pe ritmuri de samba, în petrecere, mergeam pe străzi până dimineața. De carnaval toată lumea e fericită! Fiecare e îmbrăcat într-un costum pe care de multe ori îl poți recunoaște, pentru că înfățișează un personaj; alteori însă, privind costumul în eclectismul lui, nu prea pricepi ce reprezintă, dar îi simți starea, sentimentul, vibrația, simți că recunoști ceva din tine, din noi toți, din arhetipurile noastre. E straniu, toate costumele sunt pe cât de noi, pe atât de vechi. Am simțit starea pe care ți-o dă întâlnirea cu ceva ce nu are încă nume, dar care trezește în tine o emoție stranie de recunoaștere a lui. în muzica de samba, pe străzile din Rio, îi priveam pe cei din jur și mă minunam de ceea ce au putut să creeze: făpturi noi, încă fără nume, dar cărora, într-un act adamic, le asociam stări. în costumele acelea nu mai eram oameni, eram altceva, eram noi recreați, într-un act démiurgie, de imaginația noastră; sau, mai bine spus, eram ceva ce scosesem din noi și ne lăsasem să devenim.

Parada de pe sambodrom

în ultima seară oficială a carnavalului, pe sambodrom, începe parada campionilor. în timpul carnavalului, școlile de samba defilează în văzul lumii și al juriului. Fiecare școală are o oră la dispoziție să treacă pe sambodrom. Dacă defilează mai repede sau mai încet, pierde puncte, e descalificată. Dincolo de încadrarea în timp, juriul punctează coregrafia, sincronizarea, dinamica alegoriei și costumele. Ultima seară însă este cea a premierii, iar școlile care au câștigat defilează fără a mai fi jurizate. Pentru că nu mai

trebuia să iasă coregrafia perfect, căci zarurile erau deja aruncate, am avut privilegiul să intru în parada școlii care a câștigat competiția. într-un costum de prinț, împreună cu alți 2000 de oameni integrați în poveste și cinci care alegorice, o oră, în muzică de samba, în fața a peste 70.000 de oameni, ne-am luptat cu dragonii pe care i-am îmblânzit, am atras de partea noastră zeii și pe aborigenii junglei, ca spre final, după o nuntă la care au venit regi și tot felul de alte făpturi, să eliberăm sclavii osândiți de sute de ani. Nu poate exista o aventură mai inițiatică!

Treceam în paradă și aveam în piept o energie dată de muzică, de costume, de culori, de lumină și de urletele celor care ne priveau. Priveam în jur oamenii ce fremătau în tribune și, atunci când întâlneam privirea cuiva, energia mea trecea în privirea lui și totul exploda ca într-un big bang; pe urmă, în fracțiuni de secundă, mă încărcăm iar și la următoarea ciocnire de priviri se mai făcea o lume, și asta simțeam eu, cei peste 2000 de colegi ai mei și cei peste 70.000 de oameni. Nu cred să fie în lumea asta un loc unde să poți simți mai mult pulsiunea, conexiunea și exuberanța vieții ca la Carnavalul de la Rio!

îmi amintesc perfect cum, după ultima seară de carnaval, veneam spre casă. Stăteam în capătul unei străzi ce urca destul de abrupt. La Ecuator, soarele nu zăbovește prea mult la orizont, ci apune și răsare brusc. Urcam spre casă și din spatele meu, neașteptat, a răsărit soarele, iar strada a început dintr-odată să strălucească, plină de sclipiciul căzut de pe oamenii care petrecuseră toată noaptea acolo. In prima dimineață a carnavalului nu strălucea deloc; acum, la finalul lui, părea că arde în lumina dimineții. Am înțeles atunci că până la următorul carnaval ploaia o să spele strada, dar câteva scântei de sclipici o să rămână, și din ele

o să răsară următorul carnaval, căci pulberea de sclipici nu-i altceva decât sămânța carnavalului.

Cred că sfârșitul Lumii are să vină când n-o să mai fie carnaval pe Pământ! Sfârșitul acesta pe care mi-1 imaginez nu e unul fără viață, ci unul în care, dacă vor mai exista oameni care să nu mai danseze în nici un carnaval, vor trebui să-și schimbe numele, căci vor fi devenit „altă spe-cie“... Omul are în definiția lui carnavalul ca fantezie în act, iar puterea și dramatismul din spatele lui nu sunt decât energia pe care o emană lupta dintre Eros și Thanatos, dintre dragoste și moarte.

Cu gândul tot mai aproape de carnavalul care avea să urmeze după finalul expediției, am ajuns la cealaltă margine a junglei, pe o plajă sălbatică. Izbutisem! Era cald. M-am dezbrăcat și am fugit gol în ocean. Apa sărată mi-a domolit arsura picioarelor și mi-a liniștit milioanele de urme roșii pe care le aveam, ca un pojar, pe piele, de la căpușele și ploșnițele care mă mușcaseră până îmi dăduse sângele. Și tot ea, apa, a limpezit în mine experiențele pe care le-am avut la întâlnirea cu păsările, păianjenii, maimuțele urlătoare, liliecii, oposumii, arborii, orhideele, fructele, ploaia, arhetipurile și viața ori moartea din pădure.

Ritualul re-pințarii

Am rămas vreme de trei zile acolo, la marginea junglei, pe malul oceanului, într-o stație de cercetare. A venit și Maria Alice, profesorul coordonator al expediției. Am continuat să facem observații în jurul stației și toată ziua povesteam

impresii din aventura noastră, de parcă n-am fi trecut împreună prin ea.

De când merg în Brazilia și sunt într-un grup cu prieteni ori colegi, dacă apar în discuții rareori îmi este pomenit numele, pentru ei sunt *gringo.* Așa spun ei celor *străini.* în general, în America de Sud, apelativul de *gringo* este dat tuturor celor care nu sunt latino-americani. în statul Rio de Janeiro, deci și în orașul cu același nume, *gringo* înseamnă ceva mai specific: li se spune așa aproape tuturor celor care nu sunt *carioca,* adică nu s-au născut în stat.

Carioca înseamnă om al locului, om născut în Rio de Janeiro. Pentru un *carioca* deci, poți fi *gringo* chiar dacă te-ai născut în Brazilia. Când îmi spuneau *gringo* nu suna deloc peiorativ, ba din contră, se simțea căldura prieteniei lor. Nu mă simțeam discriminat, dimpotrivă, uneori chiar mă simțeam favorizat.

Cu o zi înainte să ajungem la centrul de cercetare de la marginea insulei, cât încă eram în junglă, identitatea mi-a fost schimbată. Am făcut ceva și în ochii lor am încetat să mai fiu *gringo.* Trebuia să gătesc pentru prânz, era rândul meu. Trebuia să topesc brânză într-o tigaie și s-o pun pe felii de pâine. Am pus brânza pe foc și pe când se topea mi-am dat seama că nu mai avem pâine. Eram flămânzi și nici foarte multă răbdare nu mai aveam, de vreme ce în ziua următoare aveam să ajungem la tabără. Știți cum e când tragi tare ca să izbutești ceva și ești pe ultima sută de metri: sentimentul acela paradoxal de epuizare și fericire îți scade total nivelul de toleranță la orice impediment cu care te-ai putea confrunta.

M-am uitat la ei si le-am spus:

— Am o veste bună și una proastă. Pe care s-o spun prima?

— Pe cea proastă!

— Ei bine, nu mai avem pâine! O să trebuiască să întindem brânza asta pe frunze și s-o mâncăm așa.

— Și vestea bună care-i?

— Că sunt frunze peste tot și sigur n-o să apucăm să le terminăm!

Am râs împreună cu poftă. O să ziceți că, evident, când râzi flămând în mijlocul junglei, numai cu poftă poți râde, căci îți e poftă de orice. însă am înțeles atunci că există o diferență între foame și poftă. Pofta e ceva ce te duce spre viață. Când îți e poftă, te simți trezit la viață. în foame însă, paradoxal, uiți de poftă, foamea te depărtează de viață, te duce spre moarte sau, mai bine spus, la hotarul dintre viață și moarte, unde începi să le simți pe amândouă adânc și puternic. Cu alte cuvinte, pofta te duce spre înălțimile vieții, unde uiți de moarte, foamea - spre adâncurile ei, la hotarul

cu moartea. Fără să-mi dau seama, folosind această capacitate magică, acest ceva căruia îi spunem umor, am transformat foamea în poftă. Atunci Caio a ieșit din rolul Războinicului, a devenit Rege și mi-a spus:

— De mâine o să te facem *carioca!* Pentru că tu ești ca noi!

în prima seară, ajunși la stație, Maria Alice împreună cu Caio au pus la calea ritualul transformării mele într-un *carioca.* Mai întâi a fost nevoie să aleg un tricou din cele două pe care erau numele unor echipe de fotbal rivale din Rio de Janeiro. între CR Flamengo și Botafogo FR, am ales, evident, fără să stau să mă gândesc, CR Flamengo, pentru că semăna cu flamingo... Am avut noroc, Caio făcea parte dintre suporterii echipei, și deci am trecut la următorul pas. Se făcuse noapte deja, am îmbrăcat tricoul și toți trei am intrat în ocean. Am mers destul de mult. Nivelul apei creștea încet și ne-am îndepărtat de insulă. Cum era întuneric,

aproape că n-o mai vedeam, iar apa devenea tot mai agitată. Când ne-a ajuns până la brâu, ne-am oprit.

în jurul meu se afla doar apă, valurile își modificau forma, când păreau să devină ceva erau absorbite în marele Tot. Nimic nu avea formă, limită sau hotar. Eram în lumea pre-ființei, în lumea din care vin toate înainte să fie. Poate că era lumea despre care vorbește Gabriel Liiceanu în *Despre limită:* „0 lume a indistincției, a informului sau inconstanței, o lume în care totul se preschimbă înainte de a apuca să fie. Despre o asemenea lume a neașezării s-ar putea spune că este, fără ca propriu-zis ea să fie. O lume de magme, de lichide, de aburi, de substanțe moi, de curgeri - pe scurt o lume indecisă [...], fără să fie o lume a neființei, nu este încă una a ființei*[11].

Eram în lumea în care fusese Făt-Frumos înainte să se nască, în lumea în care am fost toți înainte să ni se dea limitele, determinările, și să venim pe lume, *săfim.* Acolo, în mijlocul oceanului, fiecare am spus câte ceva. Caio s-a scufundat în apă și a adus o mână de nisip, mi-a pus-o pe cap și a spus:

— De-acum înainte ești un *cariocal*

Nisipul ud îmi curgea pe cap, îmi cădea pe umeri. Amândoi m-au luat de brațe și m-au scufundat de trei ori în apă, nu ca să se spele de pe creștetul

meu nisipul, ci ca el, simbol al limitei și al hotarului, să-mi curgă pe conturul corpului și să-mi instituie această nouă limită.

Am revenit apoi spre mal, spre lume, noi, trei oameni de știință care făcuserăm o vrajă! De atunci sunt un *carioca.* Dacă stau bine să mă gândesc, mereu am fost, căci din prima zi m-am simțit acasă în Brazilia. Poate că în destinul

meu a apărut o mică eroare și m-am născut la Viștea în loc să mă nasc în Rio, dar această scăpare demiurgică a fost corectată. Uneori, ca să ne rescriem destinul, avem nevoie de cei din jurul nostru. Poate că, dacă viața noastră are un sens, atunci o parte din orizontul acestui sens este să ne căutăm casa - ori a doua casă. Cu câțiva ani în urmă, când fusesem plecat cu o bursă de doctorat în Germania, am crezut că Berlinul este casa mea. După ce am descoperit Brazilia, am înțeles că nu, Berlinul este și va rămâne mereu „Grădina mea secretă**, iar Rio de Janeiro - „a doua mea casă**.

Biolog fiind, am înțeles, fără să-i întreb, de ce au ales oceanul ca loc al redeterminării mele. Așa cum spuneam în *Călătorie în jurul omului,* am ajuns pe tot Pământul și dincolo de el, în univers, după ce am plecat din junglă; însă de fapt n-am plecat, ci am picat, am căzut din ea, căci jungla este paradisul prim al existenței noastre. Dar, înainte să ajungem în paradis, ne-am luat ființa din acea lume a non-for-melor, a preexistenței: ne-am plămădit ca formă de viață într-un ocean.

Oceanul ca lume a pre-ființei

Știm că viața a apărut în apă sau, mai exact, toate formele de viață de pe Pământ provin dintr-o monadă care a apărut în apă. Putem supraviețui o lună fără hrană, dar nu mai mult de trei zile fără apă. Suntem peste 70% apă, dacă pierdem în jur de 15% din apa corpului - murim. Apa ne este esențială, ca și tuturor formelor de viață, pentru că este solventul, mediul în care au loc reacțiile care întrețin viața și au dus la apariția ei. Apa nu doar că întreține viața chimic,

ci și fizic - determină forma celulelor și a organismelor. Apa este implicată direct în formarea membranelor care dau hotarul celulei și care, astfel, izolează de mediul în care există viață un alt mediu, mediul înconjurător.

Fără apă, aceste membrane n-ar putea exista. Apa este implicată fundamental în formarea și organizarea proteinelor (fără ea, proteinele, elemente esențiale din corpul și din celulele noastre, nu ar avea forma specifică și nu ar putea funcționa). Deci fără apă nu ne-am putea mișca, nu am putea digera, nu am putea supraviețui. Tot apa este fundamentală în organizarea și funcționarea materialului nostru genetic, purtătorul informației pe care se organizează viața. Apa este implicată direct în organizarea ADN-ului ca spirală. Fără această formă, ADN-ul n-ar putea fi citit de celule și n-ar putea fi multiplicat, iar celulele nu s-ar putea înmulți.

Astfel, toate mecanismele implicate în caracteristicile ce definesc viața (metabolismul și autoreproducerea) sunt direct dependente de apă, fapt ce dovedește apariția vieții în apă. Cele mai elementare forme de viață existau pe planeta noastră acum 3,8 milioane de ani (după unele date recente - acum 4,2 miliarde de ani). Complexitatea și organizarea lor s-au amplificat și s-au diversificat enorm în acest ocean primordial. Evolutiv, noi, oamenii, venim din animale cu coloană vertebrală, care au evoluat la rândul lor în paralel cu cele fără coloană vertebrală, dar cu care îm-părțim un strămoș comun. Nici măcar din pești nu ne tragem, ci din râme!

în toată această epopee, acum aproximativ 400 de milioane de ani apar peștii osoși: diverși, răspândiți atât în mediul marin, cât și dulcicol (de apă dulce). Dintre formele de pești, spre sfârșitul Devonianului, acum aproape 350 de milioane de ani, apar forme adaptate din ce în ce mai mult

la mediul terestru, capabile să se deplaseze pe substrat cu ajutorul unor membre rudimentare și, lucru important, capabile să respire aer atmosferic prin plămâni. Aceste forme de vertebrate sunt primele care cuceresc mediul terestru în Carbonifer și ajung astfel să formeze o nouă clasă, amfibienii (de la *amphibious* - două/ambele moduri de viață/viețuire).

Amfibienii sunt, în general, animale cu pielea subțire, puternic vascularizată, implicată în respirație. Chiar dacă pot să supraviețuiască în mediul terestru, aceste animale depind de mediul acvatic pentru reproducere. La fel ca peștii, majoritatea amfibienilor își depun ponta în mediul acvatic - asta pentru că, dacă viața, în forma ei primă, a apărut în apă, atunci fiecare ființă trebuie să-și înceapă aventura vieții tot în apă. Pentru pești nu este o problemă, apa fiind mediul în care trăiesc.Pentru

mulți amfibieni însă, care nu trăiesc în apă, reproducerea poate fi o problemă de vreme ce necesită căutarea unui ochi de apă în care să-și depună ouăle. Iată de ce, în perioada de reproducere, multe broaște și tritoni ies din pădure și invadează bălțile.

Unele specii de amfibieni și-au dezvoltat tot mai mult respirația pulmonară și au format plăci osoase și solzi care le protejează corpul de pierderea apei, devenind din ce în ce mai adaptate la mediul terestru și, într-un final, chiar independente de acesta în ceea ce privește reproducerea. Printr-un apanaj evolutiv, își face apariția oul învelit în coajă. Este momentul în care viața vertebratelor câștigă independența față de apă. S-a petrecut acum aproximativ 300 de milioane de ani, când au apărut reptilele. Reptilele pot depune ouăle oriunde, pentru că au închis apa în ou. La fel ca ouăle de pasăre, ouăle de reptilă au albuș și gălbenuș. Albușul este format din proteine care, asemenea unui burete extrem de eficient, înmagazinează apă. Dacă luăm

un albuș și-l punem pe o farfurie la soare, o să vedem, după un timp, că în farfurie nu mai rămâne decât o peliculă extrem de subțire, translucidă și dură. Aceasta e matricea de proteine din care s-a evaporat apa. Apa din albuș ajunge în timpul incubației să învelească embrionul, să-l inunde, să-l scalde. îi creează mediul ideal în care să se poate dezvolta.

Numim această apă primordială „lichid amniotic". Lichidul amniotic nu este decât apa închisă în ou de către reptile. Din grupul reptilelor, înainte de dispariția dinozaurilor, acum aproximativ 150 de milioane de ani, apar forme asemănătoare cu păsările de astăzi, forme care, după dispariția marilor reptile, acum circa 65 de milioane de ani, cuceresc cerul și vor forma impresionanta clasă a păsărilor. Păsările sunt și ele independente de apă, pentru că au moștenit de la reptile oul. Deci la întrebarea: ce a fost mai întâi, oul sau găina? răspunsul este, evident, *oul.*

Din reptilele arhaice, acum mai bine de 200 de milioane de ani, apar primele forme de mamifere, animalele acoperite cu păr, din care, după 100 de milioane de ani, aveau să apară mamiferele cu placentă, grup din care facem parte și noi. Adică animalele care au păstrat oul în interiorul corpului - o să vă povestesc mai târziu cum. Acest ou se fixează de peretele uterului și embrionul crește asemenea embrionului reptilelor și păsărilor, învelit în

membrana amnio-tică și scăldat în lichidul primordial, în *amnios.* în debutul nașterii, membrana amniosului se rupe și lichidul amniotic erupe; e momentul în care spunem „s-a rupt apa". Este vorba tocmai de această apă primordială, închisă în oul de reptilă, apa în care s-a format viața și s-a plămădit ființa. Mediul pre-ființei.

în momentul în care pruncul se naște, în determinarea ființei lui se instituie locul nașterii sale. Pentru ca această

limită să-mi fie schimbată, a fost nevoie să mă întorc înaintea acestui timp, în apă, ca să mă nasc iar în acel loc încadrat spațial în limitele statului Rio de Janeiro: să fiu un *carioca.* Am început de atunci să mă simt acolo, pe insulă, acasă!

In ultima zi a expediției, cu câteva ceasuri înainte să părăsim insula, m-am așezat pe plajă. în spatele meu era jungla prin care trecusem. Avea aproape 250 de specii de păsări. Mult, dacă te gândești că noi avem în toată țara în jur de 350. în fața mea era oceanul, care mi-a spălat toate neajunsurile și umbrele, mi-a redéfinit hotarele ființei, iar dincolo de el era Lumea în care am crescut. Am luat jurnalul și am început să scriu: „Jungla e tărâmul în care Viața și Moartea se joacă împreună. în jocul lor firesc, ele fac și desfac ființele, ca pe niște gheme de ață colorată din care poți să faci ciucuri! Dincolo de Junglă e Lumea, unde Viața și Moartea nu se mai joacă, ci își împlinesc datoria. încet! în strădania lor fac timpul, ca pe ceva din care am uitat cum să facem ciucuri".

întâlnirea cu jungla mi-a răscolit și restructurat ființa, m-a pus față în față cu viața și moartea, începutul și sfârșitul. Dar tot ea a trezit în mine animalul ancestral, ascuns bine, uitat aproape de tot, care m-a ajutat să supraviețuiesc. Animalul acesta nu e bruta pe care lumea mă făcea să mi-o imaginez. Puterea îi este dată de claritatea lui de a vedea lucrurile din jur nu doar în alb și negru, în bine sau rău, ci într-o multitudine de nuanțe. Animalul acesta mi-a arătat responsabilitatea pe care frica o naște în interiorul meu, o responsabilitate nu doar egoistă, centrată pe sine, ci una deschisă spre ceilalți, o responsabilitate față de un *noi,* nu doar față de un *mine.* Dar, dincolo de toate, mi-a descoperit acel simț aparte de *a mirosi viața,* nu doar pe cea din mine, ci din toate câte sunt, ca la final să am subtilitatea înțelegerii

faptului că aceeași viață e în toate, miroase la fel, doar că are forme diferite. Avem aceeași viață, dar și aceeași moarte, pentru că ne dizolvăm cu toții în marele amalgam al anorganicului din care venim.

Mă simțeam puternic și viu, dar și nostalgic, dat fiind că știam că am să vin acasă și s-ar putea să pierd iar toate aceste instincte descoperite, de vreme ce n-o să fie nevoie să le folosesc. Habar n-aveam cât mă înșelasem. Izolat pe insulă, nu știam cu ce se confruntă cetatea.

întoarcerea în jungla urbană

Din mijlocul junglei și al carnavalului, am venit acasă. Pentru un explorator, nu doar tărâmurile îndepărtate și locurile sălbatice deschid un orizont căutărilor sale; spațiul cotidianului creează de asemenea prilejul unui exercițiu în care încearcă să înțeleagă lumea și omul. Un explorator caută oriunde. Exploratorii, când dorm, nu visează, ei explorează!

Ajuns în jungla urbană, mă aștepta altă poveste, tot despre viață și moarte, cu un personaj principal mult mai mărunt decât păianjenul. Regula acum era alta, total diferită de cea pe care am încălcat-o în junglă. Dacă în expediție era imperativ să rămânem împreună sau câte doi, acum trebuia să stăm izolați, să nu ne apropiem. Din acest moment, începe o altă aventură, într-o altă lume, lumea construită de oameni.

Noi suntem și virusuri

Titlurile din presă personificau „virusul meschin, nemilos și ucigaș" cu care omenirea intrase în război. Parcă virusul acela mic, foarte mic, care nici măcar nu este considerat o

entitate vie, ci doar o entitate biologică, avea intenții malefice și voința de a distruge specia umană...

Unul dintre avantajele pe care le capătă mintea unui biolog în cursul formării ei este faptul că nu vede lumea în alb și negru, în bine și rău, ci o descoperă ca paletă de nuanțe. Dincolo de asta, e capabilă, uneori, să nu analizeze totul din perspectiva individului, ci mai cu seamă a grupului, a populației și a întregului sistem viu.

Dacă stau să mă gândesc acum la păianjenul care m-a mușcat, îmi dau seama că a făcut-o ca să se apere, nu din plăcerea de a mă chinui. Instinctiv, păienjenii, asemenea șerpilor și altor animale cu venin, „știu“ că nu pot să le fiu pradă și nu mă pot consuma, deci nu mă atacă aiurea, pentru că secreția veninului necesită un efort metabolic mare, pe o perioadă lungă de timp, timp în care nu pot să mai atace, deci nu se mai pot hrăni. M-a mușcat ca să se apere, pentru că eu am fost neatent și am pus mâna pe el.

„Neatent*' este puțin spus; cred, de fapt, că nu mi-a fost teamă, am pierdut undeva în mine acel instinct ancestral al fricii naturale pe care, dacă îl aveam, aș fi fost mult mai precaut. Poate că așa cum făcusem eu cu păianjenul în junglă, tindeam să facem acum cu virusul.

Mai toate știrile legate de interacțiunea noastră cu virusurile, de-a lungul istoriei, se referă la pandemiile cu care ne-am confruntat și peste care, cu prețul a sute de milioane de morți, am reușit să trecem. însă, încercând să mergem mult mai departe de istoria recentă, să ne adâncim în istoria devenirii noastre, o să vedem că am ajuns ceea ce suntem acum nu numai din cauza virusurilor, ci și *datorită lor.*

După cum v-am mai povestit, noi suntem mamifere placentare. Adică ne dezvoltăm, ca embrioni, în amnios, la adăpostul uterului matern, de care ne leagă o placentă prin

care primim tot ce ne trebuie ca să creștem. Placenta a fost pentru multă vreme neînțeleasă în știință și, în multe privințe, așa a rămas și astăzi. Este bizar cum un alt individ uman, cu un ADN diferit de al mamei, este acceptat de organismul ei pe parcursul sarcinii. Atunci când un corp străin ajunge în organismul nostru, el este identificat de sistemul nostru imunitar și începe lupta. Nu se întâmplă asta, la un asemenea nivel de război, cu embrionul, pentru că el este protejat de placentă. S-a constatat recent că apariția placentei este datorată unei pandemii, provocată de un virus care a afectat strămoșii mamiferelor placentare, care erau mamifere ovipare, adică depuneau ouă, asemenea ornitorincului de astăzi și echidnei, pentru că proveneau din reptile.

Ca să poată pătrunde în organismul nostru, virusurile au niște mecanisme moleculare care le ajută să se fixeze de celulele gazdei fără a fi percepute ca

entități străine. Un astfel de virus a afectat acele mamifere ovipare, la unele dintre ele virusul a infectat ovulul, și astfel materialul său genetic a rămas în embrion. în acest material genetic se aflau și genele răspunzătoare de mecanismele ce opresc detecția corpurilor străine. Astfel, embrionul s-a legat de oviduct fără a fi rejectat. Legarea era importantă, pentru că oviductul avea, de la început, glande care oricum produceau substanțe hrănitoare ce ajungeau în gălbenuș și hrăneau embrionul, dar și calciu, care ajungea în coaja oului și de acolo în oasele puiului. După ce nidarea a avut loc, hră-nirea embrionului a continuat firesc.

Așa am apărut noi, mamiferele placentare, și asta a fost o șansă colosală a evoluției noastre. Am putut să ne protejăm mai bine embrionii în pântece, să avem un succes re-productiv enorm în comparație cu celelalte specii - și astfel

am ajuns să cucerim planeta. Nu degeaba există acum cinci specii de mamifere ovipare și peste 4.000 de mamifere pla-centare (cele mai multe, rozătoare și lilieci).

Suntem ceea ce suntem datorită virusurilor, iar povestea placentei este doar un amănunt, pentru că s-a descoperit că o bună parte din ADN-ul nostru este ADN viral. Virusurile nu doar că au intervenit în evoluția noastră ca specie, ci în evoluția întregului viu. Dacă de la Darwin știm că schema evoluției se aseamănă unui arbore și că ADN-ul se transmite pe filiera ramurilor, de la ramurile mai vechi la cele mai noi, care le continuă, recent această schemă a fost nuanțată de descoperiri care arată că ADN-ul poate trece de la o ramură la alta, de la o specie la alta, prin intermediul virusurilor. Astfel, un virus care a infectat un leu, să spunem, poate trece la un cimpanzeu și poate aduce cu el o parte din materialul genetic al leului, în felul acesta fiind posibil schimbul de gene interspecific. E un fapt cu o semnificație fascinantă și esențială pentru procesul evoluției. Astfel, virusurile au făcut din „arborele evoluției” o „rețea” și contribuie fundamental la diversitatea vieții pe Terra.

V-am povestit toate acestea ca să înțelegeți că virusurile nu sunt bune sau rele, ele doar *sunt.* Sunt părți ale Naturii din care venim toți. Iar, dacă deschidem ochii și încercăm să descoperim Natura în noi și în jurul nostru, o să găsim nu doar explicații, ci și soluții.

Animalele și carantina lor

Evolutiv vorbind, știm că avem un strămoș comun cu toate vietățile de pe Pământ. Toate au bolile și neajunsurile lor, dar, dacă noi suntem acum aici, după milioane de ani de

evoluție, înseamnă că am găsit mereu o cale de supraviețuire. Noi suntem urmașii celor care au supraviețuit - și avem în ADN-ul nostru aceste căi și resurse. Dacă ne e greu să le descifrăm în acest microunivers, le putem afla privind în jur.

Jane Goodall, care toată viața a studiat cimpanzeii, a descoperit că atunci când au fost infectați de poliomielită, o boală virală, care a trecut de la om la ei, cimpanzeii au izolat de grup indivizii bolnavi; și a mai observat că, atunci când starea de sănătate a unora dintre ei se ameliora, erau primiți iar în grup.

Asta nu se întâmplă numai în lumea primatelor, pe care le considerăm atât de inteligente, ci și în lumea broaștelor. Unele broaște *(Lithobates catesbeianus)* percep semnalele chimice pe care broaștele infectate cu boli mortale le produc, și astfel păstrează o anumită distanță pentru a nu se contamina. La fel fac și peștii guppy pe care îi creștem în acvari-ile noastre.

Lucrurile se petrec așa nu doar în lumea vertebratelor, ci și în a nevertebratelor. S-a observat la anumiți homari *(Panulirus argus)* că uneori se infectează cu un virus mortal și devin contagioși după opt săptămâni de la contactul cu virusul, dar, de-a lungul evoluției, au dezvoltat niște mecanisme moleculare de semnalizare, astfel că membrii grupului percep infecția încă de la patru săptămâni și se distanțează de cei infectați.

Poate că cel mai semnificativ caz este al albinelor. Uneori o bacterie infectează larvele din stup și apare o pestă letală. Unele larve semnalizează faptul că sunt infectate, anunțându-le pe celelalte din stup. Acestea, ca să protejeze grupul, izolează larvele de restul stupului. De-a lungul evoluției, prin selecție, au supraviețuit tot mai mult roiurile care aveau larve apte să semnalizeze infecția. La cele care

infecția nu era semnalizată, aceasta se răspândea în tot stupul și toate larvele mureau. Așadar, specia a supraviețuit datorită larvelor care, infectate fiind, semnalizau asta stupului și contribuiau la supraviețuirea lui. Albinele supraviețuiesc, ca toate celelalte specii sociale, nu doar pro-tejându-se pe ele ca indivizi, ci și protejând întregul grup.

Soluția este clară și, după cum am spus, se află în ADN-ul nostru, vechi de milioane de ani. Putem supraviețui gândindu-ne nu doar la noi ca indivizi, ci la întreaga comunitate. Speciile depind nu numai de ce face grupul pentru individ, ci și de ce face individul pentru grup.

Despre frica

Poate că izolarea în care ne-am aflat cu toții în timpul pan-demiei ne-a ajutat să ne adâncim în noi, să trecem dincolo de limitele sinelui nostru uman, să coborâm în istoria evoluției noastre și să descoperim firescul și naturalul acestui comportament și, odată cu el, și resursele care ne ajută să-l integrăm în viața noastră.

Dar înțeleg că, pentru a ajunge la această stare a calmului natural în fața acestei situații naturale, trebuie să depășim ceva: frica. Frica este și ea o emoție venită din Natură, întors din junglă după experiența cu păianjenul și confruntat cu lumea de aici, mi-am dat seama că noi nu am uitat numai de unele comportamente naturale din noi, dar și de unele emoții. Am pervertit frica naturală într-un soi de panică și frică artificială, toxică. Am păstrat din frică doar părțile ei negative, malefice, și i-am uitat părțile bune. Pentru că, la fel ca virusurile, nici frica nu este numai bună sau numai rea, ea are o multitudine de nuanțe.

Frica nu este o emoție ușor de suportat pentru mulți, și atunci încercăm prin mijloace diferite să ne dezicem cu totul de ea. Eu, ca să mă simt puternic și liber în junglă, mi-am anihilat anxietatea firească ajutându-mă de tot felul de mecanisme raționale: ba că nu sunt animale mari în junglă, ba că nu respect regulile pentru că știu eu mai bine, ba că fac numai doi pași până la izvor și n-are ce să se întâmple. Asta facem uneori și acasă, în oraș, ca să ne eliberăm de anxietate; iar când ceva se întâmplă, cum nu avem exercițiul fricii, ori ne blocăm și nu mai știm să gândim, ori trecem în cealaltă extremă a fricii, în panică. Poate că din pricina asta sună așa de terifiant

toate titlurile de ziar, pentru că numai ele ne mai pot atrage atenția. S-a adaptat și presa, nu există evoluție numai în lumea viului, ci și în spațiul culturii...

Ce vreau să spun este că teama reprezintă o parte esențială din natura noastră, este instinctul nostru de conservare și deci este esențial pentru noi. în lumea de astăzi, departe de Natură, ori l-am pierdut, ori l-am hiperbolizat, dar nu-1 mai trăim natural. Teama de confruntarea cu moartea din mijlocul junglei a adus în prim-planul conștiinței mele lucrurile esențiale din viața mea, oamenii pe care-i iubesc. Am conștientizat atunci că teama naturală are în ea părți bune, nu este o teamă care îmi contractă șinele într-un egoism, ci este una care îmi deschide șinele și mă conectează cu ceilalți. Nu-mi pasă doar de mine, ci și de ei. Poate că, metaforic, asta simt și albinele infectate care semnalizează boala: le este teamă pentru viața lor, dar și pentru viața celorlalte.

Intuitiv, simt ceva ce nu pot prinde acum în cuvinte - că în teama naturală există un soi de iubire, că poate undeva aceste două sentimente se suprapun. Nu degeaba oamenii

care mă iubesc îmi spun uneori că se tem pentru mine. Adică le pasă de mine și, implicit, simt sentimentul fricii în ei, proiectând eventuala mea pierdere. Când conștientizăm că există iubire în teamă, parcă aceasta din urmă nu ne mai sperie atât de mult, ci ne și responsabilizează. Responsabilizându-ne, teama își atinge scopul natural.

Nu doar teama are în ea iubire, ci și iubirea are în ea teamă. Teama pentru mine și pentru celălalt m-a făcut să înțeleg că poți să iubești pe cineva de la distanță și că, uneori, distanța te apropie mai mult decât orice atingere. Despărțirea are voluptatea ei, surprinsă bine de Cesare Pavese: „Când plecam unul de lângă celălalt nu ni se părea că ne despărțim, ci că mergem să ne așteptăm altundeva**.

Recunosc că de foarte puține ori mediul și Lumea au fost amabile cu noi. Provocările sunt însă o parte din motorul evoluției. Având în noi resurse ori descoperind altele, ne-am schimbat, ne-am adaptat la mediu. Așa cum noi ne adaptăm, se adaptează toate, chiar și virusurile. Suntem făcuți cu toții din același aluat. Important este că, împreună, făpturi familiare ori bizare,

continuăm să existăm pe Pământ, în miracolul vieții! Dacă dorim să rămânem în această aventură, trebuie să facem ce am făcut de milioane de ani, anume ce i-a spus Regina Roșie lui Alice, în Țara Minunilor: „Ca să rămâi pe loc, trebuie să alergi continuu!**

Ies pe balcon să iau o gură de aer. Deasupra mea e cerul, se vede Luceafărul (Lucifer). Nu înțeleg de ce am făcut din el stăpânul diavolilor și regele întunericului, deși e cea mai luminoasă stea de pe cerul nopții.

Sub cer se așterne pădurea de la marginea orașului. In ea fiecare copac se înalță în felul său. Dacă cel mai semeț dintre ei ar crește undeva singur, rădăcinile nu l-ar ajuta să facă față unei furtuni puternice și s-ar prăbuși, dar îm-

preună sunt puternici, se susțin unul pe celălalt și nu pot fi doborâți, căci pădurea este mult mai mult decât suma copacilor. Ce bine că avem un strămoș comun cu pădurea, asta înseamnă că undeva în noi avem și instinctele ei și o să trecem, împreună, peste furtuna asta, izolați fiecare pe bucățica lui de sol și de cer, dar conectați prin rădăcini și mângâiați unul de crengile celuilalt!

Mă liniștesc și merg la culcare. închid ochii și văd în palma mea o frunză măruntă, cât o frunză de cireș. Pot ușor discerne pe ea jungla - cu viața, moartea și înțelepciunea ei - și pot auzi vocile calde ale oamenilor pe care-i iubesc. E frunza mea!

După câteva luni de la debutul pandemiei la noi în țară și de la întoarcerea mea din junglă, mă trezesc dimineața și aflu vestea cea mare: vrăjitorii de ieri, oamenii de știință de astăzi, au găsit un leac ce poate domoli brutalitatea cu care se rostogolește pandemia peste noi. Avem vaccin!

Pandemia, prilejul înțelegerii unui paradox - libertatea

A început prima campanie de vaccinare din Cluj. E piatra de hotar, începutul sfârșitului acestei pandemii. Se apropie ca un vuiet sentimentul eliberării în contrapunct cu lunile de pandemie prin care am trecut și care ne apasă conștiința. Căci, nu-i așa, privind în urmă ne întrebăm: ce s-a întâmplat cu noi în toată povestea asta? Ce am stricat? Ce putem repara și

ce nu? Ce am pierdut pentru totdeauna? Ce putem regăsi? Ce am construit? Ce vrem să luăm cu noi? Ce nu vrem să luăm cu noi, dar nu putem abandona? Cine am fost, cine suntem și cine am vrea să fim?

De multe ori ne întristăm tare când cineva pleacă la un drum lung, chiar dacă știm că o să vină înapoi, pentru că, în adâncul sufletului, știm că cei care pornesc într-o călătorie nu mai sunt cei care se vor întoarce; oamenii se schimbă, iar toată pandemia asta n-a fost decât un drum pe care n-am mai mers și de pe care ne întoarcem acum.

E peste puterea mea să scriu un text sapiențial, care să cuprindă în țesătura lui firele de înțelepciune la care am ajuns toți sau, măcar, mai mulți dintre noi, o parte statistic semnificativă, așa cum e obiceiul oamenilor de știință să spună, oameni care se străduiesc să găsească cele câteva legi care mișcă enorma diversitate a Lumii. Am însă două argumente care îmi vor îngădui să vă povestesc, subiectiv, desigur, despre întâlnirea mea cu pandemia.

Primul vine din spațiul expertizei mele, din biologie, unde în anii studenției eram neodarwinist, pentru că, printre altele, înțelegeam că selecția naturală acționează asupra populației și prin intermediul ei asupra speciei; însă m-am trezit la un moment dat darwinist, și acum consider că selecția naturală acționează asupra individului și, prin el, asupra speciei. Când am momente în care încerc să-mi duc gândul mai departe, mă trezesc oscilând între aceste două capete de interval tot așa cum o să fac în acest text, pendulând între mine și lume.

Dincolo de știință, în spațiul cultural, am fost mereu atras de experiența *subiectului modem,* adusă inițial pe lume de eseurile lui Montaigne, dar cu care eu mai întâi m-am întâlnit în scrierile lui Cioran. Subiectul modern este cel care își descrie trăirile și experiențele personale analizate prin prisma conștiinței lui și ulterior reflectate în universal. Emoțiile și experiențele extreme, de bucurie, frică, exaltare ori lipsă de sens, chiar dacă sunt trăite de grupuri de

oameni, își găsesc sensul și forma în individ. Iar acest an 2020, al pandemiei, nu a fost, poate, chiar extrem (în comparație cu nenorocirile prin care a mai trecut umanitatea), dar a fost unul de excepție, iar nuanțele trăirii lui cred că pot fi cel mai bine descrise la nivel subiectiv.

Trauma și creșterea posttraumaticâ

Este limpede că pandemia a fost un factor major de stres, cu toate elementele ce au caracterizat-o: moarte, pierdere, suferință, confruntarea cu iminența morții și schimbări majore, toate pe fondul unei incertitudini generalizate. Cercetările din ultimii 50 de ani au demonstrat clar că toate aceste contexte au efecte nocive, ne năpădesc fricile care duc la tulburări de anxietate și paranoia, ne apasă suferințele date de pierderi și cădem în depresie, odată cu creșterea incidenței bolilor cardiovasculare.

Dincolo de acest cadru general, trebuie să acceptăm că efectele vor fi diferite în funcție de vârsta fiecăruia și de contextul social particular. Unii dintre noi vor gestiona și vor avea capacitatea să închidă acest capitol fără prea multe repercusiuni, pe când alții se vor simți bântuiți de efectele acestei perioade toată viața lor. Sociologul Glen Elder a analizat evoluția celor care au trecut prin crizele majore ale secolului XX, precum Marea Criză Economică și cel de-al Doilea Război Mondial. A observat că cei de vârstă mică și tinerii care aveau până în 30 de ani, după ce au traversat crizele, au reușit să-și revină și să se mobilizeze în construirea unui destin, în timp ce, pentru majoritatea celor tre-cuți de 30 de ani, unele efecte negative s-au putut identifica pe tot parcursul vieții lor.

Dacă majoritatea studiilor vorbesc despre efectele negative ale acestor traume, după anii 1990 tot mai multe analize amintesc și despre o „creștere posttraumatică“— despre beneficiile pe care le poate aduce experimentarea unei traume. Un prim beneficiu este că, prin simplul fapt că am supraviețuit, ne simțim mai puternici - evenimentul nu a putut să ne distrugă, am trecut prin el și continuăm să existăm. Un al doilea tip de beneficiu este legat de relațiile pe care le avem cu lumea și cu societatea în care trăim: s-a constatat că dorința noastră de autopromovare și de rivalitate scade și devenim mult mai îngăduitori și iertători cu cei din jur. Un al treilea beneficiu privește reorganizarea priorităților în viața noastră, reconsiderarea valorilor și credințelor noastre existențiale.

Evident că această „creștere posttraumatică“ este condiționată de factorii interni (personalitatea noastră, temperamentul) și de factorii externi (durata traumei, intensitatea ei, contextul social). Ce au observat cercetătorii este că, pentru a avea loc o schimbare în bine, pentru ca ceva să se cristalizeze

pe toate cele trei planuri ale creșterii posttrau-matice, este nevoie de *o fereastră de timp.* Această fereastră de timp este reprezentată de durata traumei și de perioada peste care se răsfrâng efectele și prelucrarea ei. Dacă fereastra de timp este prea scurtă, creșterea s-ar putea să nu apară.

Despre libertate

Primul meu șoc a fost când, în martie 2020, la începutul stării de urgență, am constatat, citind prin legi, că ne este limitat dreptul la viață privată, un drept fundamental. Apoi, încet, încet, limitarea dreptului de deplasare a dus la

anularea tuturor planurilor mele de călătorie. Urma să merg pe o insulă în Marea Baltică cu colegii de la Institutul de Ornitologie din Greifswald, în iunie aveam programat un schimb academic la universitatea din Casablanca, Maroc, în iulie - un program de practică de zece zile cu studenții mei în Delta Dunării, iar în august trebuia să plec în Indonezia, să caut urangutani. Am pierdut libertatea vieții private și libertatea de a fugi în Lume, eram închis între patru pereți, îmi rămâneau doar relațiile pe care le aveam cu câțiva oameni apropiați.

Constrângerile creșteau în fiecare zi, la fel ca incertitudinile și fricile legate de o eventuală îmbolnăvire. După primele luni de frământări, perioadă în care m-am străduit să respect programul unei discipline care avea să diversifice universul îngust în care trăiam, am luat una dintre cele mai grele decizii din viața mea de până atunci, decizie care, până să înceapă pandemia, părea imposibil de luat: am părăsit tărâmul unei relații! Paradoxal, într-o vreme în care nu aveam voie să plec niciunde, am găsit contextul și libertatea să fac asta. Sunt unele feluri de a pleca în care nimeni și nimic nu poate să te oprească, avem în noi acea facultate a ființei pe care spațiul și timpul nu o pot constrânge. Până atunci, de o bucată lungă de vreme, trăiam într-o amânare continuă, aveam destule argumente și sentimente ca să rămân în relație și multe și esențiale argumente ca s-o părăsesc. încercam, în dependența mea de acel mediu relativ stabil, în frica mea de abandon și de singurătate, să păstrez un oarecare echilibru și să respir în el. Pandemia a venit și a tras cortina, am început să văd dincolo de echilibrul meu, am realizat că oricând poți să mori, că totul poate să se

sfârșească într-o clipă, că totul se poate schimba radical de la o zi la alta - și când spun *totul* mă gândesc la viața mea și

la Lumea întreagă. Viața e acum și aici! Această lărgire a perspectivei, dată, paradoxal, de îngustarea și limitarea spațiului existenței mele fizice, mi-a dat curajul, m-a făcut să-mi regăsesc puterea, să-mi accept vulnerabilitatea, să iau o decizie.

Mulți credem că libertatea vine din exterior: cineva ne dă libertatea. Dar dacă libertatea e dată, ea nu este libertate. Contextul pandemiei m-a făcut să conștientizez asta, m-a ajutat să înțeleg că libertatea vine din noi, pentru că forma cea mai evidentă de libertate este luarea unei decizii. Cât stăm și ne măcinăm, cântărim, negociem și amânăm, nu suntem liberi, ci ne aflăm într-o colivie construită de noi din frici, dependențe și false certitudini.

Am avut în această pandemie multă vreme pentru cursuri și ateliere online. La atât de multe am participat, cu personalități din întreaga lume, încât am impresia că am mai terminat o facultate. Paradoxal, deși pandemia mi-a luat posibilitatea de a călători fizic, am fost prezent în săli de curs virtuale în nenumărate țări și universități, am călătorit cu mintea mai mult ca oricând. Astfel am aflat, urmărind un atelier cu Esther Perei, psihoterapeut de renume mondial, specializat în relații, că pandemia a dat multora contextul asumării libertății interioare. Apropierea morții și conștientizarea finitudinii au schimbat relațiile și dinamica lor. Mulți dintre cei care trăiau în relații abuzive, moarte sau care le limitau potențialul au găsit acum puterea să le părăsească. Frica de moarte este mai mare decât frica de singurătate, de abandon și uneori depășește chiar și dependențele, materiale, sexuale, emoționale sau de care or fi ele. Pe de altă parte, cei care se îndrăgostiseră de curând s-au mutat mult mai repede împreună, cei care plă-nuiau să facă un copil, dar amânau din diferite motive, au

încercat acum să-l facă; pentru că au conștientizat cu toții că viața este acum și aici, au luat decizia, s-au eliberat de frica responsabilității, de angoasa incertitudinii, și-au dat dreptul să trăiască așa cum vor.

Energia pe care o simți când îți asumi libertatea, imaginea pe care începi s-o ai în raport cu tine, cel liber, îți dă puterea să suporți și repercusiunile, care nu sunt ușoare, dar care, cu penumbrele lor, dau complexitatea și estetica

tabloului unei vieți libere și asumate. Paradoxal, știm că am luat decizia cea bună și cu toate astea suferim enorm: este firesc și e important să ne dăm libertatea să trăim durerea. în latinește *paradoxum* înseamnă „aparent absurd, dar de fapt adevărat", iar libertatea este unul dintre conceptele supuse paradoxului. în pandemie am ajuns să pricep o parte din adevărul acestei absurdități.

Libertatea se naște într-un paradox

La adulți, cortexul prefrontal medial se activează atunci când ne gândim la noi și la actele de voință pe care vrem să le punem în practică. La copii, zona aceasta a cortexului nu este deplin dezvoltată, iar cei mici, până la o anumită vârstă, mimează în mare parte acțiunile celor din jur pentru că, neavând acest sistem al sinelui maturizat, nu știu întotdeauna ce vor și ce își doresc dincolo, evident, de nevoile primare. Când știi ce îți dorești, ce vrei, începi să știi cine ești, iar această stare de percepție a sinelui vine de cele mai multe ori cu un sentiment plăcut, sentimentul identității.

Copiii trăiesc și ei într-o oarecare măsură acest sentiment, dar, cum de multe ori voința nu poate să vină dinăuntrul

lor, ei încep să știe ce vor, să cunoască sentimentul voinței, atunci când le sunt impuse limite. Când cineva îi spune să nu facă ceva, în mintea copilului se naște dorința de a face acel lucru, iar dorința de a face ceva îi dă sentimentul de sine, de identitate. Limitele puse celor mici le creează, prin dorința de a le depăși, sentimentul identității.

Pe măsură ce se dezvoltă centrul din creier care răspunde de sine, legat de nucleul accumbens, răspunzător de plăcere, ne implicăm în felurite activități prin care ne satisfacem dorințele, dar ne și riscăm viața. Asta se întâmplă în adolescență, când dăm dovadă de o libertate anarhică, ce ne pune de multe ori în pericol. Până de curând se credea că pe măsură ce creștem, până pe la 20 de ani, cortexul pre-frontal dorsolateral, implicat în controlul impulsurilor, ajunge la maturitate, și astfel trecem de la libertatea anarhică la una asumată. Recent s-a descoperit că această capacitate de control al impulsurilor nu se datorează maturizării cortexului prefrontal dorsolateral, ci scăderii intensității activităților din nucleul accumbens legate de plăcere.

Starea de identitate, de percepție a sinelui pe care limitele o dau copiilor o avem și noi, adulții: de cele mai multe ori, când ne impunem noi ceva sau ne este impusă o limită, apare acel gând ascuns prin care parcă am vrea s-o depășim, s-o încălcăm, iar asta ne face să ne simțim vii, ne face să simțim că existăm. Paradoxal, simțim libertatea într-o lume a limitelor.

Durkheim, un celebru sociolog, a definit termenul de „anomie“ ca stare a unei societăți în care nu există norme și valori clare pe care oamenii să le respecte. în aceste societăți, chiar dacă au libertatea să facă ce vor, oamenilor le este greu să găsească ceva ce își doresc să facă. Cercetările sociologice și psihologice de astăzi susțin perspectiva lui

Durkheim. La nivel individual, dar și de comunitate, libertatea poate să se nască din voință, iar voința pare că se naște într-un context al limitei, al normelor, al interdicției. în felul acesta, probabil că mulți dintre noi simțim că în pandemie am descoperit cine suntem (identitatea, șinele) și ce vrem (voința) - și aceste două elemente sunt factorii esențiali în ecuația libertății.

Libertatea care mi-a fost luată la începutul acestei pan-demii prin limitele, constrângerile și normele care inițial s-au răsfrânt și asupra vieții mele private, iar apoi, pe o perioadă mai lungă, asupra activităților legate de slujba și de pasiunile mele, n-a făcut decât să nască un context în care să-mi dau seama cine sunt, ce vreau și cât de vastă și diversă poate fi libertatea mea, pe care și înainte o aveam teoretic, dar care, pentru că nu eram conștient de ea, nu exista în realitatea mea. Asta e una din minunile lumii, nașterea a ceva din opusul său. Cum spunea Blaga despre lumina raiului izvorâtă din flăcările iadului sau despre frumusețea nuferilor venită din nămolul bălților; ori cum spune mitologia lumii despre bine și rău, despre yin și yang.

Mesajul meu pentru mine, cel de la începutul pandemiei

Sunt un om care trăiește din mirare și curiozitate. îmi găsesc, de aceea, sensul în descoperirea acestei lumi și în împărtășirea pasiunii pentru viu cu ceilalți. Pandemia m-a blocat în casă și mi-a închis toate drumurile pentru o anumită perioadă, însă această constrângere, dincolo de frustrările ei, sunt sigur că va avea și beneficii. Cred asta pentru că noi, oamenii, și

majoritatea primatelor, rudele noastre, nu avem un creier capabil să se orienteze în

lume, să memoreze hărți și să facă trasee, așa cum au animalele care migrează pe distanțe foarte lungi, an de an, de la fluturi și păsări la multe mamifere. Noi ne pierdem imediat, ne rătăcim ușor, ne e foarte greu, în comparație cu alte specii, să plecăm din punctul A în C prin B și să ne întoarcem înapoi pe aceeași rută; dar acest handicap, această limitare evolutivă a fost norocul nostru. Fiind rătăcitori, am plecat într-un loc și am ajuns în altul, am descoperit teritorii noi și încet, încet, buimaci, stând prost cu orientarea, am ajuns pe tot Pământul, și chiar pe Lună. Partea rea a acestei pandemii se vede cu ochiul liber; dacă cea bună nu mi s-a dezvăluit, poate că n-am căutat destul ori poate m-am rătăcit, cum efiresc, dar important este să nu mă opresc din căutare - am libertatea asta și nimeni, în afară de mine, nu mi-o poate lua.

Giulio Bonasone, un artist italian, reprezintă într-o lucrare libertatea ca pe un personaj ce evadează, împreună cu multe altele, din cutia Pandorei - acel cufăr misterios pe care l-a adus mireasa lui Epimeteu din Olimp și în care Zeus a ascuns toate relele lumii. Care să fie motivul pentru care Bonasone a pus libertatea printre aceste rele? Poate faptul că libertatea implică nevoia unei decizii, iar decizia înseamnă responsabilitate, și pe noi, oamenii, acest carusel al deciziilor și responsabilităților ne frământă și ne sperie. Am simțit asta în momentul în care ne-am trezit liberi de a lua decizia vaccinării și a ne asuma responsabilitatea acestui act. Cu acest prilej am mai învățat ceva despre noi și despre cum funcționează mintea noastră.

Decizia vaccinării

începutul pandemiei a venit, oricum, pe fondul unor reticențe tot mai crescute la orice tip de vaccin. în primele două luni ale anului 2019, în Europa mureau deja 34.000 de copii din cauza rujeolei, situație provocată de scăderea ratei de vaccinare. Mai mult de 70% din cazuri erau în Ucraina, urmată de Albania și România.

După apariția vaccinului împotriva COVID-19, apele, în loc să se limpezească, s-au tulburat. Oamenii de știință explicau beneficiile

vaccinului, iar din tabăra celor care se opuneau vaccinării veneau contraargumente. Pe fondul unor cunoștințe fragile și superficiale pe care le avea populația generală privind principiile de la baza virusologiei și imunologiei, confuzia s-a creat cu ușurință. în mintea noastră, atunci când trebuie să luăm o decizie legată de un lucru despre care nu știm prea multe și în raport cu care vin din diferite părți și argumente pro, și argumente contra, se întâmplă ceva straniu - evităm decizia, ne eschivăm, căci credem că este mult mai puțin periculos și mai moral așa decât dacă am hotărî să facem ceva concret. Este una dintre multele scheme inconștiente după care funcționează economia minții noastre.

Schemele inconștiente din mintea noastra

Să luăm un exemplu: dacă ne uităm pe statisticile privind dorința oamenilor de a dona organe, o să vedem că în Danemarca, Olanda și Germania doar un procent de 4-17% din populație dorește să doneze, pe când în Austria, Polonia și Franța se pare că... 100% dintre respondenții unui chestionar sunt dispuși să o facă. Explicația nu stă în zona culturii și a valorilor religioase, pentru că diverse țări similare cultural au procente foarte diferite, ci se află, surprinzător, în felul în care a fost pusă întrebarea dintr-un formular. în țările cu procente mici, respondenții au fost întrebați dacă doresc să facă parte din programe de donare de organe și, în caz afirmativ, să bifeze o căsuță; după cum arată cifrele, foarte puțini au bifat acea căsuță.

în țările unde procentele au fost maxime, respondenții au fost rugați să bifeze căsuța care atesta că *nu* vor să participe. Neștiind dacă să bifeze sau nu, oamenii au ales să evite răspunsul și nu au bifat. Această tendință a noastră a fost numită de cercetători *omission bias.* Nu pentru că nu ne pasă, ci din contră: pentru că este atât de important pentru noi, dar atât de complex de înțeles, alegem să nu facem nimic și să ne lăsăm în voia sorții. Fie ce-o fi, să decidă destinul, dacă e să ne îmbolnăvim vedem noi ce facem, așa ne este scris!

De exemplu, majoritatea părinților care nu-și vaccinează copiii (nu neapărat contra COVID) fac asta pentru că vina pe care ar simți-o dacă copilul pățește ceva din cauza acțiunii lor, adică a vaccinării, este mai mare decât vina pe care ar simți-o atunci când copilul ar păți ceva în urma îmbolnăvirii cauzate de lipsa lor de acțiune. Aceasta e o altă schemă inconștientă după

care funcționează mintea noastră, numită *naturalness bias.* Altfel spus, răul produs de ceva

natural, ceva ce vine din natură, dintr-un domeniu pe care nu-1 putem controla, este mai mic și mai tolerabil moral, deci mai puțin rău decât răul pe care l-am provoca noi, cu ceva inventat de noi. Adică mai bine să te lași în voia sorții și să pățești ceva rău decât să încerci să iei atitudine și să-ți asumi responsabilitatea... Implicarea acestor două principii în decizia oamenilor de a se vaccina sau de a-și vaccina copiii a fost dovedită într-un studiu din 2008, publicat în revista *Medical Decision Making.*

Ca să putem trece dincolo de aceste scheme inconștiente și să luam decizia corectă, putem începe prin a ne informa mai bine. Când căutăm însă informații pe internet, ne confruntăm, fără să ne dăm seama, cu o altă schemă inconștientă - *confirmation bias,* prin care tindem să dăm valoare informațiilor care ne confirmă credințele și ideile. Astfel, din ceea ce citim, reținem în mare parte și mult mai ușor informația care se leagă de ceea ce cunoaștem și înțelegem. Dacă suntem înclinați să credem că e mai bine să nu ne vaccinăm și să ne lăsăm în voia sorții, atunci, inconștient, o să ni se pară mai relevante argumentele care susțin asta.

în acest labirint inconștient al minții noastre, în procesul căutărilor mai apare o schemă: *negativity bias.* Dacă o să vă rog să *nu* vă gândiți la un elefant verde, vă veți gândi la un elefant verde mult mai intens decât dacă v-aș ruga să vă gândiți la el. Tot așa cum eu, aflându-mă într-o pădure cu mașina, am rătăcit drumul și m-am trezit printre arbori; mă uitam în jur și realizam că nu am șanse să mai ies din pădure pentru că arborii erau prea deși și nu aveam loc. Analizam situația în schema inconștientă a creierului. Am reușit să ies din ea atunci când nu m-am mai uitat la arbori, ci la spațiul dintre ei, la calea pe care trebuia s-o urmez.

Aceasta e explicația care stă în spatele aforismului motiva-țional: „Nu te uita la obstacole, ci la oportunități!"

După această schemă, dacă ne sperie vaccinul și o să aflăm că o persoană vaccinată a murit, ni se confirmă faptul că vaccinul nu este bun și, dacă este să te îmbolnăvești, tot te îmbolnăvești - fatalitatea destinului. Mintea noastră percepe greu rezultatele fericite ale campaniilor de vaccinare, mai

ales dacă ele sunt de succes, cum s-a întâmplat, de exemplu, cu poliomielita, care până în 1980 înregistra 3 50.000-400.000 de cazuri pe an, pentru ca după administrarea vaccinului rata să scadă, în 2017, la 22 de cazuri! Organizația Mondială a Sănătății susține că administrarea vaccinurilor pentru diferite boli (tétanos, difterie, poliomielită etc.) previne în fiecare an moartea a două-trei milioane de oameni.

Dacă vă gândiți acum la ce ați citit mai sus legat de cazurile de poliomielită și la povestea mea cu pădurea, o să vă dați seama că deja ați uitat cifrele poliomielitei, pe care poate nici nu le-ați conștientizat prea bine, dar ați înțeles și integrat povestea rătăcirii mele prin pădure: asta pentru că mintea noastră a evoluat sute de mii de ani într-un mediu în care se spuneau povești, nu cifre ori rezultate ale calculelor. Numai că la baza științei moderne stau numerele, și mai puțin poveștile.

Știința moderna, statistici și probabilități

O să spuneți că este rolul comunicatorilor de știință să lămurească lucrurile, să explice, dincolo de procente și calcule, noțiunile de virusologie și imunologie ținând cont de schemele iraționale din capul nostru; să facă fel de fel de

dezbateri organizate între cei pro și cei contra, pentru a aduce la lumină adevărul ascuns de numere și umbrit de poveștile pseudoștiințifice. Poate că așa este, dar dezbaterile ascund alt risc, activarea unei alte scheme din mintea noastră, cea prin care, atunci când cineva încearcă să te convingă că ideea ta nu este bună, tinzi tot mai mult să crezi în ea. Astfel, de cele mai multe ori, dezbaterile pro și contra pe subiecte sensibile, care vizează sănătatea sau religia, îi fac pe oameni partizani acerbi ai propriei lor tabere!

De multe ori, în timpul dezbaterilor, oamenii de știință pot ajunge să discute despre studii care, făcute pe teme similare, dau rezultate oarecum diferite și prezintă concluzii uneori contradictorii. Iată un exemplu: la începutul confruntării cu pandemia provocată de SARS-C0V-2, unele analize arătau că purtarea măștii nu este eficientă, iar altele argumentau contrariul. Asemenea situații îi nedumeresc și îi derutează pe cei care nu înțeleg prea bine ce este știința modernă.

în dimineața istoriei culturii noastre, s-au diferențiat două sisteme de cunoaștere oarecum antagonice. Unul religios, în care există dogme acceptate unanim de comunitate și considerate adevăruri absolute. Un alt sistem, cel filozofic, chestionează tot, se îndoiește de tot și în cadrul său se afirmă că tot ce se știe este că nu se știe nimic.

Aceste două sisteme au caracterizat, dacă vreți, cultura noastră dihotomică pentru multă vreme, până la apariția științei moderne, domeniu al cunoașterii care spune că într-un anumit context, cu anumite variabile și condiții, putem să calculăm și să cunoaștem realitatea, să atribuim niște procente probabilității unui fel oarecare de manifestare a ei. Astfel, în anumite condiții, un anumit set de date ne pot da probabilitatea unei realități; deci știm, cu o

anumită probabilitate, ceva. O minte cultivată într-ale științei poate interpreta probabilitățile și vedea în ele o soluție care asigură o mai bună cunoaștere a realității decât extremele după care ori știm tot, ori nu știm nimic. Pentru o minte care nu are exercițiul probabilităților, acestea stârnesc nesiguranță, incertitudine și confuzii, astfel că mintea, pentru a-și găsi confortul, le respinge.

Știința modernă nu pretinde că știe tot, dar ne dă posibilitatea să înțelegem câte puțin din lumea ce ne înconjoară; nu ne elimină anxietatea incertitudinii, așa cum face religia, nici nu ne abandonează în necunoscutul universului și al existenței, precum filozofia. Știința modernă, înțeleasă bine, ne dă încredere, acel tip de încredere pe care Rachel Botsman, profesoară la Universitatea din Oxford specializată în studiul sentimentului de încredere, o definește minunat: *încrederea este o relație de siguranță cu necunoscutul.* Am dus la extrem explicațiile legate de cunoașterea filozofică și cea religioasă nu pentru a formula definiții, ci pentru a produce un contrast care să ne ajute să înțelegem ideea; însă, evident, lucrurile sunt de fapt mai nuanțate.

Vedem astfel cum mintea noastră, despre care ne place să credem că e cel mai complex sistem informațional din univers, nu-i decât o aglomerare de scheme inconștiente pe care cu greu le putem depăși. Nu spun că nu le putem depăși, spun doar că nu este atât de ușor. în acest sens, rolul

comunicatorilor de știință este esențial, însă impactul pe care-1 pot avea asupra societății depinde de timp.

Știința modernă, în toată arhitectura ei dată de observații, măsurători, colectări de date, experimente și predicții, a contribuit semnificativ la apariția modernității și la colosala dezvoltare a societății pe atât de multe planuri, încât nu le putem aminti aici. Acumularea cunoștințelor dato-

rită oamenilor de știință și materializarea lor în tehnologie a dus la creșterea calității vieții Ia nivelul grupului și totodată al individului.

In ultimul secol, în țările bogate, speranța de viață a crescut cu 20-30 de ani peste medie. Dacă în 1800 speranța de viață se plasa între 30 și 35 de ani, în 1900 a ajuns, datorită științei moderne, la 45-50, iar de atunci crește cu câte trei luni în fiecare an. Se crede că o fetiță din două născute acum are șanse mari să ajungă la vârsta de 100 de ani. în două sute de ani, știința modernă ne-a triplat speranța de viață. Suntem astăzi, datorită ei, niște feți-frumoși, trăim într-o viață cât alții în trei.

Toate astea se petreceau însă până mai ieri, căci de la o vreme peste lume vin nenorociri și neliniști legate de foamete, distribuirea inechitabilă și deficitară a resurselor, încălzirea globală și, recent, pandemia de COVID-19. Pare că știința modernă nu mai poate răspunde provocărilor și își pierde eficiența, ratând împlinirea promisiunilor sale și satisfacerea speranțelor lumii. Unde, oare, să fie problema?

Știința și omul de știința de azi

Până nu demult, omul de știință se izola de lume în spațiul explorării sale și căuta răspunsuri și soluții. Cum este firesc în universul cunoașterii, o descoperire atrage după sine alte nuanțe la întrebări și alte provocări. Astfel, omul de știință a săpat tot mai mult și a creat o fantă în orizontul său, devenind expert pe un anumit domeniu. Problemele complexe cer soluții și interpretări complexe, așa că în ultima vreme mintea unui expert, cu toate cunoștințele și

experiența sa, nu poate soluționa unele situații hipercom-plexe. De aceea ultimul secol a dus la apariția echipelor de cercetare mai mult sau mai puțin

interdisciplinare, care au găsit soluții tehnice la problemele cu care se confruntă lumea. Cu toate acestea, pare că nici așa nu este suficient.

Noi, oamenii de știință, credeam că dacă venim cu soluția tehnică rezolvăm problema. Echipele de cercetare au descoperit numeroase soluții pentru foametea ce afectează o parte semnificativă din omenire. Au fost create organisme modificate genetic care fie dau o producție mult mai mare la hectar, fie rezistă la patogeni ori la medii aride și soluri sărăturate. Dincolo de asta, s-au descoperit tot mai multe surse de energie regenerabilă și nepoluante care pot să rezolve problema schimbărilor climatice, iar mai recent s-au produs vaccinuri pentru a pune capăt pandemiei căreia mulți dintre noi nu i-au supraviețuit. Și totuși foametea, încălzirea globală și pandemia continuă să existe pentru că soluțiile tehnice nu sunt aplicate.

în toată această ecuație pe care până acum încerca s-o rezolve știința, a apărut recent un nou parametru care face acum parte integrantă din soluție - societatea. Pentru a rezolva o problemă, știința modernă nu trebuie doar să se confrunte cu găsirea unei soluții tehnice, ci, mai nou, și cu implementarea ei de către societate, deci cu societatea însăși.

Dezvoltarea societății, generată de știința modernă, a adus după sine și dezvoltarea individului. Astfel tot mai mulți membri ai societății ajung să acceseze niveluri înalte ale piramidei lui Maslow. După satisfacerea nevoilor fiziologice, de siguranță și de apartenență, oamenii tind acum spre nivelul nevoilor culturale și spirituale, de cunoaștere și autoactualizare. Au libertatea de a-și expune părerile și

opiniile personale legate de situații complexe, au libertatea deciziilor și actelor lor, nivel la care majoritatea societăților și-au dorit și își doresc să ajungă. Cu toții știm însă că, în general, descoperirile științifice nu sunt aduse și explicate societății de către oamenii de știință, care este de înțeles că, fiind presați de solicitările lumii științifice, nu au poate timpul, resursele, oportunitatea și experiența să „traducă" descoperirile pe înțelesul tuturor.

Știința modernă, așadar, prin soluțiile tehnice găsite, a dus la dezvoltarea societății care acum, din fericire, are acces la nivelurile cele mai înalte ale piramidei lui Maslow. Există însă un revers al medaliei: înțelegând greșit sau interpretând subiectiv ori obtuz unele soluții tehnice, parte din societate

refuză să le aplice, și astfel problema pentru care s-a căutat soluția continuă să existe. Societatea devine astfel parte din problemă, iar dacă știința vrea să rezolve problema trebuie să integreze în responsabilitatea ei și societatea - deci să se redefinească.

Poate că lucrurile merg mai încet acum și pare că eficiența științei a scăzut mult, însă cu siguranță este doar o perioadă, o perioadă în care știința integrează societatea în ecuație și vine, pentru găsirea soluției, cu oameni de știință capabili să comunice societății descoperirile ei. Este momentul în care lumea modernă începe să-și dea seama că actul de comunicare a științei este parte a actului științific însuși, precum și o componentă esențială a soluțiilor pe care știința se străduiește să le găsească.

Teoria evoluției, cunoașterea ei și credințele religioase

Tot mai mulți experți din domeniul științelor naturii și al educației susțin importanța crucială a acceptării teoriei evoluției vieții pentru înțelegerea aspectelor fundamentale din știința modernă, multe dintre ele de impact social, cum sunt încălzirea globală, organismele modificate genetic, evoluția pandemiilor, rezistența bacteriilor, dispariția speciilor și criza prin care trece biodiversitatea.

Teoria evoluției vieții este unul dintre subiectele încă sensibile în multe țări din Europa din pricina implicațiilor culturale, sociale și religioase. Numeroase studii legate de includerea teoriei evoluționiste în sistemul de învățământ s-au efectuat în Statele Unite, probabil din cauza publicului numeros care se opunea acestei teorii și istoriei culturale puternic legate de ipoteza creaționistă.

Spre deosebire de Statele Unite, multe țări europene au demonstrat de-a lungul timpului un grad ridicat de acceptare a teoriei evoluției vieții. Acest grad ridicat de acceptare, diversitatea culturală și lingvistică, diferențele între sistemele educaționale ale țărilor și fragmentarea comunității de cercetători din Europa sunt printre factorii care au dus la un număr de studii mult mai redus pe subiectul relației dintre societate și teoria evoluției. Există totuși țări în care s-au făcut asemenea studii (Marea Britanie, Germania, Grecia și Turcia), dar datele au putut fi analizate comparat într-o măsură prea mică.

Pentru prima dată, în 2021, în cadrul unui grup internațional de cercetători din Europa, am analizat rezultatele unui sondaj efectuat pe 9200 de studenți de anul I din 26 de țări europene, printre care și România. Rezultatele au

fost publicate în revista internațională *Evolution: Education and Outreach'.* A fost evaluat gradul de acceptare a teoriei evoluției vieții în raport cu mai mulți factori, printre care cunoștințele teoretice legate de evoluționism și credințele religioase.

O concluzie generală la care am ajuns a fost că studenții din anul I acceptă teoria evoluției, dar au lipsuri substanțiale în ceea ce înseamnă înțelegerea proceselor și cunoștințele legate de evoluție. în rândul țărilor europene, România se află pe locul 22 din 26 în ceea ce privește acceptarea teoriei evoluției, între Serbia și Slovacia. Cel mai mare grad de acceptare a fost înregistrat în Finlanda și cel mai mic în Bosnia și Herțegovina.

In general, studenții cu un grad scăzut de acceptare a teoriei evoluției au și un grad scăzut de cunoștințe legate de biologia evoluționistă și se asociază într-un grad ridicat cu o credință religioasă. România este tot pe locul 22 din 26 în ceea ce privește gradul de cunoștințe în materie de evoluționism, între Grecia și Slovacia. Pe primul loc, cu cele mai bune cunoștințe, sunt studenții din Finlanda, iar pe ultimul loc, cei din Letonia. în rândul studenților care urmează o facultate ce are legătură cu biologia, 100% din cei finlandezi și olandezi și 94,8% din studenții spanioli au avut un scor foarte mare la evaluarea cunoștințelor legate de biologia evoluției.

Analizele au arătat că studenții foarte religioși acceptă evoluționismul cu o rată semnificativ mai scăzută decât cei nereligioși. în privința asocierii cu o credință religioasă,

1. Kuschmierz P. *et al.,* „European first-year university students accept évolution but lack substanțial knowledge about it: a standar-dized European cross-country assessment" in *Evolution:Education and Outreach,* 14:17, 2021. https://d0i.0rg/10.1186/s12052-021-00158-8.

România este pe locul 6, între Slovacia și Croația. Cel mai înalt scor a fost evaluat în Bosnia și Herțegovina și cel mai scăzut în Olanda, apropiat de cel din Finlanda și Suedia.

Analizele legate de afilierea studenților au demonstrat că cei care urmează facultăți cu un profil asociat biologiei au un grad mai ridicat de acceptare a teoriei evoluționiste și cunoștințe mult mai bune, chiar dacă sunt doar în anul I, în comparație cu studenții de la alte facultăți.

Analiza răspunsurilor în funcție de sexe a arătat că fetele au o rată de acceptare a teoriei evoluționiste mai scăzută decât băieții, rezultat explicat, poate, de asocierea într-un grad mai ridicat a fetelor cu o credință religioasă, în comparație cu băieții.

Un factor esențial în formarea cunoștințelor legate de teoria evoluției îl are programa școlară din ciclul gimnazial și liceal. Chiar dacă în România li se predă elevilor biologia, rapoartele europene evidențiază lipsa predării explicite a principiilor și proceselor legate de evoluționism, spre deosebire de sistemul educațional din Finlanda, unde evoluți-onismul este predat explicit în ciclul gimnazial și liceal și unde studenții au avut scoruri foarte mari asociate cunoștințelor și acceptării teoriei evoluționiste.

Pentru ca știința modernă să rămână supereroul acestei lumi, ea trebuie să facă echipă cu societatea, iar societatea, ca să se poată bucura de puterea libertății și cunoașterii pe care le are, trebuie la rândul ei să facă echipă cu știința.

Atât de agitate sunt apele acestei perioade din epopeea noastră pe Pământ, încât, pentru ca povestea să continue, este esențial ca Vrăjitorii să facă echipă cu Regii, Romanticii și Războinicii. Pandemia și-a pus amprenta asupra mea, asupra noastră și asupra societății, dar ce s-a întâmplat, oare, dincolo de zidurile cetății? Cum s-a schimbat Natura după un an în care oamenii s-au luptat cu virusul și cu ei înșiși?

Omul și Natura în primul an de pandemie

Virusul care în primul an a infectat peste no milioane de oameni și a luat mai bine de două milioane și jumătate de vieți s-a dovedit a nu provoca doar o simplă virozăă, de vreme ce a ucis mai mulți oameni decât ultimele cinci sezoane de gripă la un loc.

Măsurile impuse de autorități pentru reducerea riscurilor de îmbolnăvire au afectat întreg mapamondul. Au dereglat „lanțul trofic al Lumii“, intervenind în blocarea transportului de mărfuri și resurse. Au pus și mai mult în evidență realitatea conform căreia, cu toate că suntem aceeași specie, accesul la resurse este semnificativ diferit. Au adus la lumină vulnerabilitățile sistemului nostru economic, social și medical, deci ale siguranței noastre. Dacă totuși, în umbra acestor tragedii, ne-am încumeta să căutăm partea plină a paharului, un loc promițător ar fi Natura, mediul înconjurător, care se pare că a avut beneficii de pe urma măsurilor luate în lupta cu pandemia.

Natura din orașe și din apropierea lor

în primele două, trei luni de la instaurarea carantinei, NASA și Agenția Spațială Europeană au observat îmbunătățiri semnificative în calitatea aerului deasupra orașelor din China și din Italia. în medie, poluarea atmosferică în zonele unde a fost instaurată carantina a scăzut într-un timp foarte scurt cu 25-40%. în multe zone din lume, apele și canalele navigabile care traversau orașele au devenit mai limpezi, dat fiind că, odată cu reducerea sau încetarea fluxului de ambarcațiuni, sedimentele s-au depus. Așa s-a întâmplat și la Veneția, unde limpezirea canalelor a făcut posibilă răspândirea unor știri false legate de prezența delfinilor în oraș. Izolarea noastră a dus totuși, în unele locuri, la apropierea animalelor de localități (capre sălbatice pe străzile liniștite ale orașelor din vestul Regatului Unit, urme de pumă în Santiago de Chile, șacali în parcurile din Tel Aviv), ba chiar la ocuparea unor habitate noi pentru reproducere (țestoasele marine au început să depună ouă pe plaje pe care înainte le evitau).

Chiar dacă apele s-au limpezit și liniștea s-a lăsat în jurul orașelor sau pe coasta oceanelor, este aproape imposibil să se recupereze un ecosistem într-un timp atât de scurt. După cum îi spune numele, un ecosistem este mai întâi un sistem, adică e format din mai multe elemente care inter-acționează între ele. Când un element dispare, toate celelalte sunt afectate și sistemul are nevoie de timp pentru a se putea regla și a deveni cât de cât funcțional. Când tot mai multe elemente dispar, chiar dacă funcționează, el devine tot mai fragil. Același lucru se întâmplă dacă un element nou este reintrodus în sistem: o perioadă lucrurile sunt dereglate și este nevoie de timp ca sistemul să se regleze iar și să poată funcționa cât de cât armonios.

Astfel, chiar dacă în timpul pandemiei unele ecosisteme, de pildă canalele din Veneția, s-au limpezit și poluarea produsă de activitatea vaselor a dispărut, pentru ca unele specii, cum sunt delfinii, să vină acolo ar trebui, teoretic, să fie prezentă sursa lor de hrană. Pentru a crește populația de pești trebuie, mai întâi, să se dezvolte planctonul care hrănește peștele și care, la rândul lui, apare pe baza unor alge cu care se hrănește, alge ce pot să apară dacă poluarea este redusă. într-un scenariu imaginar, odată cu reducerea poluării o să înceapă să se dezvolte algele, care, la început, neavând atât de mulți consumatori, o să prolifereze excesiv și o să afecteze un timp ecosistemul - până când va crește numărul de consumatori care vor regla cantitatea de alge. Acest scenariu se poate repeta la fiecare nivel trofic și de aceea este nevoie de un timp îndelungat pentru ca întreg ecosistemul să ajungă la o armonie, și astfel să poată apărea delfinii și să poată rămâne acolo. Ecosistemele de pe întreaga planetă și mai ales cele din interiorul sau din apropierea așezărilor urbane au fost distruse încet, timp de zeci sau sute de ani, milioane de specii au dispărut din ele și fragilitatea lor este atât de mare, încât un an de pandemie nu este nicidecum suficient pentru refacerea lor.

Dacă animalele sălbatice vin spre orașe, animalele care trăiesc în orașe, cum sunt șobolanii, unele specii de maimuțe, pescărușii și altele, dependente de resturile de mâncare din urma agitației urbane, vor avea de suferit; de fapt, după cum spun unele studii, aceste specii chiar au avut scăderi populaționale drastice.

O caracteristică definitorie a speciei noastre este curiozitatea și perpetua nevoie de explorare, atât de adânc înscrisă în ADN-ul nostru încât o împărtășim cu rudele noastre, primatele. în consecință, ne este aproape imposibil să

rămânem închiși în casă permanent și de aceea căutăm locuri noi pe care să le explorăm, unde să ieșim ca să ne limpezim mințile. Spre deosebire de alte specii de maimuțe care tânjesc să facă asta, dar nu pot, căci se află după gratiile grădinilor zoologice, noi, oamenii, am început în timpul pandemiei să explorăm zonele naturale din jurul orașelor. Dacă lipsa activității din orașe a afectat animalele ce coabitează cu noi, creșterea bruscă a activității din pădurile, luncile și dealurile din jurul orașelor a pus presiune pe viața sălbatică de acolo. Au existat totuși și efecte pozitive asupra speciilor din jurul orașelor: diminuarea traficului a dus, se pare, în unele zone din SUA la o scădere cu aproape 60% a ciocnirilor dintre mașini și animalele sălbatice...

Natura de pe glob și pandemia

Beneficii destul de mari s-au înregistrat în ceea ce privește emisiile de carbon. După instalarea măsurilor de reducere a riscurilor asociate pandemiei, treptat, emisiile de carbon au scăzut semnificativ (6-17%), cum nu s-a mai întâmplat în istorie de la cel de-al Doilea Război Mondial. Specialiștii spun că asta va reduce încălzirea globală și va opri creșterea așteptată a temperaturii cu i,s°C în următorii zece ani.

Important nu este atât că a avut loc această scădere în timpul pandemiei, ci că ea ar putea fi prelungită în viitor. Menținerea la un nivel ridicat a numărului celor care lucrează de acasă, continuarea întâlnirilor și conferințelor online vor reduce semnificativ utilizarea mijloacelor de transport. De asemenea, în multe zone, populația a recurs la biciclete și a evitat transportul în comun. Numărul bici-

cliștilor a crescut semnificativ, s-au dezvoltat și s-au îmbunătățit pistele și traseele destinate lor, în Berlin și în alte orașe se dorește permanentizarea obiceiului. Pe durata pan-demiei au fost încurajate fermele mici din jurul comunităților și mulți locuitori ai orașelor au cumpărat marfă de la producătorii locali. Se presupune că perpetuarea acestor practici în viitor va

menține o scădere cu 15% a emisiei de carbon, ceea ce va reduce efectele încălzirii globale. Confruntarea cu pandemia a demonstrat lumii cât de repede se pot îmbunătăți lucrurile dacă devenim conștienți și facem anumite schimbări.

Efectele pandemiei asupra Naturii sunt nuanțate: dacă în unele locuri sau din unele perspective ele au fost mai mult sau mai puțin benefice, în alte locuri de pe glob umbra pandemiei a întunecat Natura.

Deși în general prezența masivă a oamenilor în Natură poate avea efecte negative asupra vieții sălbatice, lipsa lor din aceste ecosisteme poate duce în același punct. în anumite parcuri naturale de pe continentul african, camerele ascunse înregistrau în alți ani mii de turiști și, în mod excepțional, fotografiau animale. Acum, pe cărările făcute de oamenii care au dispărut se văd din ce în ce mai multe animale, dar și din ce în ce mai mulți braconieri care ucid, în timpul pandemiei, rata braconajului a crescut semnificativ. Pe lângă piei, trofee și fildeș, în pandemie se vând pe piața neagră și animale. în vremuri de recesiune economică, un pui de cimpanzeu ajunge să coste și 50.000 de dolari. Evident că acești bani nu merg la braconieri, ci la rețeaua vastă în care sunt prinși. Primind o infimă parte din bani, motivația lor nu este să se îmbogățească, ci să supraviețuiască. Trăind într-o permanentă sărăcie, vor continua să captureze și să vândă animale în cercul bolnav din care nu

pot evada. în acest context, braconierii își asumă riscuri enorme și ajung să ucidă în zone strict protejate, unde până acum era aproape imposibil să braconezi. De exemplu, în iunie 2020, un mascul de gorilă a fost ucis în Uganda în Parcul Național Impenetrabil Bwindi, unde nu a mai fost înregistrat un act de braconaj de nouă ani.

Braconajul nu a crescut în această perioadă doar pentru a acoperi cererea de pe piața neagră, ci și pentru a ajuta la supraviețuirea oamenilor din satele aflate în mijlocul Naturii. Locuitorii acestor sate din Africa, India, America Centrală, America de Sud și Asia obișnuiau să vâneze pentru a-și suplimenta resursele, dar, odată cu presiunile economice, mulți dintre ei au început să își procure hrana exclusiv din pădure, ceea ce a dus la o creștere excesivă a uciderii animalelor.

Beneficiile de perspectiva

Impactul pandemiei de COVID-19 asupra conservării Naturii nu se vede doar în prezent; o parte din efectele sale se vor materializa în viitor. Statisticile sunt favorabile și au la bază o schimbare de atitudini și valori legată de felul în care ne vom raporta la Natură de acum înainte atât noi, fiecare în parte, cât și liderii și guvernele Lumii.

Un studiu publicat în decembrie 2020 în revista *PLOS ONE* a evaluat activitățile desfășurate de peste 3200 de locuitori din Vermont, în nord-estul SUA. Autorii au constatat cum pe parcursul unei perioade de restricții severe (3-19 mai 2020) au crescut cu 70% plimbările în natură, cu 64% activitățile de observare a vieții sălbatice din zonă și cu 58% plimbările solitare în aer liber. Dintre participanți,

6o% au simțit o îmbunătățire a sănătății lor fizice și psihice, 29% au descoperit frumusețea Naturii și 22% au experimentat conexiunea cu Natura. Toate acestea au crescut semnificativ valoarea Naturii în conștiința participanților, motivându-i să se implice mai mult și mai activ în conservarea ei pe viitor. Autorii sugerează că, în timpul restricțiilor impuse pe perioada pandemiei, participanții au descoperit atât valoarea inestimabilă a Naturii, cât și beneficiile pe care ea le oferă.

După cum afirmă Organizația Mondială a Sănătății, există peste 850.000 de virusuri care s-ar putea transfera de la păsări și mamifere la om. Ele pot provoca epidemii și pandemii importante. Experții spun că nu există alte căi de reducere a riscului decât protecția Naturii prin eforturi de conservare a vieții sălbatice, distrugerea rețelelor ce fac trafic ilegal cu animale și îmbunătățirea politicilor răspunzătoare de utilizarea resurselor, terenurilor și de agricultură. Costurile sunt enorme, însă s-a demonstrat că prevenția este mult mai puțin costisitoare decât confruntarea cu pandemia.

Astăzi aproximativ 15% din uscat și 7% din ape sunt protejate. Obiectivul stabilit acum zece ani era atingerea unui procent de 17% din uscat și 10% din ape până în 2020. Creșterea zonelor protejate și implementarea măsurilor de conservare a Naturii scad semnificativ riscul apariției pandemiilor provocate de patogeni ce trec de la animale la om. Luarea în calcul

a echilibrului natural, restaurarea și refacerea lui au devenit esențiale în politicile de pe glob și în urma pandemiei de COVID-19.

în relația omului cu Natura, pandemia provocată de COVID-19 în 2020 reprezintă o situație excepțională și cu o semnificație majoră, motiv pentru care, într-un articol

publicat în iunie 2020 în *Nature Ecologa and Evolution,* fenomenul a primit numele de *anthropause* - antropauză (gr. *anthropos* - om și engl. *pause* - pauză). Această „pauză a omenirii" va continua să fie studiată și va fi înțeleasă doar peste mulți ani. Indiferent de rezultatele studiilor și analizelor ce vor urma, un fapt rămâne valabil și aproape de adevăr și acum, și după pandemie, tot așa cum era cunoscut și valabil înaintea ei: Natura va găsi mereu o cale de refacere și regenerare în lipsa oamenilor, însă oamenii nu au drum și viitor în lipsa Naturii.

Chiar dacă Natura va găsi o cale să se regenereze, chiar dacă unele specii se adaptează și nu dispar, ele vor purta cicatricile luptei pentru supraviețuire într-o lume plină de oameni. Mama mea are o vorbă: „Toate trec, dar multe lasă urme". Așa este, lăsăm din nefericire urme, cicatrici determinând selecția naturală să mutileze elefanții.

O să vino o vreme în care elefanții nu vor moi ovea pldeși

întreaga Lume funcționează într-o continuă dinamică: interacțiunea dintre selecția naturală, ca forță ce acționează asupra organismelor vii din partea mediului, și variabilitatea organismelor, variabilitate din care selecția naturală exclude, tolerează sau dă avantaj unui caracter sau unui individ.

Și totuși toate coexistă parcă într-o relație stabilă, de o consecvență ce pare permanentă. Astfel, în relația sa cu mediul permanent în schimbare, organismul, pentru a supraviețui și pentru a se păstra în componența sistemului din care face parte, trebuie să se adapteze mereu.

O SPECIE INTELIGENTĂÎNTR-O LUME PE CARE NU O ÎNȚELEGE

De-a lungul evoluției vieții pe Terra, mediul, cu tot complexul său de factori, a modelat evoluția speciilor pe care le-a găzduit. In tot acest timp,

fiecare specie în parte a contribuit într-o infimă măsură la modelarea mediului. De ceva vreme însă, o specie a căpătat și a cultivat atâta inteligență, tehnologie și putere, încât a ajuns să poată schimba semnificativ mediul în care trăiește cu tot cu celelalte specii de viu din jurul său, deschizând astfel intervalul unei ere din istoria Pământului: Antropocenul. Era oamenilor.

Cu cât ne simțim mai puternici noi, oamenii, și cu cât vrem să controlăm mai mult lucrurile, devenim tot mai anxioși și mai tulburați. Marea noastră frică este că, exploatând resursele neregenerabile ale Pământului, vom ajunge la fundul sacului, pentru că ele ar putea să se termine. în ultima vreme am conștientizat însă că s-ar putea să nu supraviețuim ca specie până la terminarea resurselor, căci modul în care le exploatăm modifică dinamica mediului în care trăim și pune în pericol supraviețuirea noastră ca specie pe Terra. Astfel, toate resursele exploatate în ultimii ani au dus la eliberarea în atmosferă a unor cantități imense de compuși ai carbonului, ce au produs și catalizat schimbările climatice care afectează întreaga dinamică a Lumii unde am evoluat.

Dacă nu ne-am gândit că s-ar putea ca resursele să dăinuiască și noi să nu mai fim, nu ne-am gândit nici că, exploatând „frumosul“ acestei lumi, încercând să-l posedăm și să ni-l însușim, scoțându-l din mijlocul naturii care l-a generat, s-ar putea ca Natura să ne lipsească de el, urmând să-l genereze iar abia după ce noi, oamenii, vom înțelege care ne este locul. Poate că dacă eram atât de inteligenți și

atât de înțelepți încât să pricepem Natura, procesele și relațiile dintre noi și Natura din care venim, trebuia să ne dăm seama de mult că o să vină o vreme în care elefanții nu vor mai avea fildeși; numai că ne-am dat seama doar acum, când deja în unele populații peste 90% dintre femele nu mai au!

ELEFANȚII FĂRĂ FILDEȘI

Fildeșii de elefant, atât asiatic cât și african, au fost de-a lungul timpului printre cele mai râvnite forme de trofeu. Goana oamenilor după fildeși și masacrul făcut pentru colectarea lor a dus la dispariția populațiilor de elefanți din nordul Africii și la fragmentarea populațiilor din centrul și sudul

continentului. în secolul XX, în perioada colonizărilor, numai în Europa au fost aduse din Africa 1000 de tone de fildeș.

Astăzi, aproape jumătate din fildeșul comercializat legal sau ilegal ajunge în Japonia și China, state urmate de cele din Europa și America de Nord. în 2002, în Singapore au fost confiscate șase tone de fildeș comercializat ilegal, în vreme ce, tot în acel an, autoritățile africane au aprobat comercializarea a 60 de tone de fildeș. în 2013, în Guangzhou, China, au fost confiscați fildeșii a 1000 de elefanți uciși. O tonă de fildeș cumpărată pe piața neagră ajunge în Africa la un milion de dolari, valoare care crește exponențial dacă negustorii reușesc să ducă fildeșul în China ori Japonia.

în 2014, populația de elefanți asiatici a fost evaluată la 3 2.000 de indivizi, iar cea de elefanți africani la 700.000. în 2016, în ciuda tuturor programelor de conservare și a măsurilor de protecție luate de autorități, numărul elefanților

africani a scăzut la 415.000, după ce numai în 2013 au fost braconați 23.000.

Convențiile internaționale și programele de conservare pun presiuni mari pe comerțul fildeșului și încearcă să oprească vânătoarea elefanților; cu toate acestea, încă există cerere pe piața neagră, iar cererea duce la creșterea prețului fildeșului și deci la perpetuarea unui cerc vicios din care noi, oamenii, nu mai găsim soluții de ieșire.

Dacă noi nu găsim nici o soluție, se pare că începe să găsească Natura. S-a constatat că, în medie, în orice populație, între 2 și 4% dintre femelele de elefant se nasc fără fildeși, caractere pe care le pot transmite generațiilor următoare. Astăzi, din cauza presiunii braconajului, s-a ajuns ca, în unele parcuri naționale și rezervații din Africa, procentul indivizilor fără fildeș să crească de la 30% la chiar 98%!

Totul este determinat de intervenția noastră în mecanismul selecției și al evoluției elefanților. De o mie de ani, pentru a lua fildeșul, ucidem indivizii care au colții cei mai mari. De la o generație la alta, supraviețuiesc cei care au fildeșii mai mici sau nu au deloc, aceștia fiind și cei care au cele mai mari șanse să lase urmași. Astfel, de-a lungul a câteva sute de generații,

atâta vreme cât presiunea colectării fildeșului a crescut, au supraviețuit exemplarele fără colți. Și iată că astăzi, în unele populații de elefant african, peste 90% din animale se nasc fără fildeși.

Specia noastră exploatează din Natură nu doar resursele materiale pentru hrană și energie, ci, se pare, și resursele ce țin de estetica Lumii și de frumosul Naturii. Ca să simbolizăm printr-un obiect ornamental făcut din fildeș statutul nostru social și puterea economică, am ucis de-a lungul timpului milioane de elefanți și am pus în pericol, ba uneori chiar am cumpărat, viața unor oameni implicați

în rețelele de braconaj. Dacă noi nu putem să ne oprim și nu găsim o cale, iată că Natura o poate găsi. Se pare, în-tr-adevăr, că a găsit calea de a-și proteja elefanții de noi, de nevoia noastră de a ne etala puterea și banii!

ELEFANTUL-SIMBOL AL UNEI FORȚE DE NESTĂVILIT

Dar toate acestea se întâmplă cu un cost - cicatricea făcută de noi în viul din jur, o urmă ce se va perpetua în Natură ca rezultat al interacțiunii noastre cu ea. Am desfigurat un frumos animal care simbolizează forța nestăpânită a Naturii, dar și grija și înțelepciunea lumii. Am mutilat un animal care, în mitologie, păzește Lumea, așezat în cele patru puncte cardinale, un animal care, reprezentat în statuete, în multe credințe de origine asiatică ne păzește casa, ne aduce noroc și bunăstare.

Dincolo de a fi doar un simbol, o metaforă pentru toate acestea, elefantul dovedește cu povestea lui că, indiferent cât de mult am vrea s-o exploatăm, Natura este o forță de nestăpânit care va găsi mereu o formă de supraviețuire. Evoluția, variabilitatea și selecția naturală sunt doar câteva mărunte principii care stau la baza „înțelepciunii Naturii**, a „Logosului** despre care vorbeau stoicii atunci când înfățișau funcționarea universului, și se pare că aceste principii, aflate cu mult peste inteligența și puterea noastră de pricepere, vor continua să conducă Natura, cu sau fără noi și uneori chiar în război cu noi, oamenii. Furând fildeșii elefanților care străjuiesc Lumea nu ne mai putem simți în deplină siguranță, și repercusiunile se văd nu doar în jurul nostru, în stratul de ozon, în ghețarii de la poli, în barierele de corali, pe suprafața oceanelor acoperite de plastic ori în

parcurile naturale din Africa, dar și în bunăstarea căminului nostru, simbolizată de elefantul pe care l-am mutilat.

Ce putem învăța de aici este că, prin selecție sexuală și naturală, de-a lungul milioanelor de ani de evoluție, elefanții au dezvoltat fildeși din ce în ce mai mari; iar noi, într-o mie de ani, i-am făcut să dispară prin presiunea noastră selectivă.

Suntem o specie tare ciudată și greu de înțeles, pentru că, prin prezența și acțiunile noastre, nu agresăm și modelăm doar mediul din jur și dinamica altor specii, ci chiar și pe noi. Pandemia a adus la lumină culisele a ceea ce suntem capabili să ne facem nouă și semenilor.

Peisajul fricii și evoluția solidarității

De îndată ce au trecut două săptămâni de Ia a doua doză de vaccin, am luat avionul și am plecat la Rio, unde urma să particip la un proiect care studia găinușele de baltă de pe laguna din oraș. La finalul zilei, după ce terminam de observat și inelat păsările din mlaștină, îmi luam ceva de-ale gurii și mergeam pe malul Atlanticului să-mi iau cina.

Pe plaja din Rio de Janeiro ori e zi, ori e noapte, crepusculul este ceva străin locului. Aproape de tropice, soarele apune brusc, se aruncă după linia orizontului - și gata! E întuneric. Tot așa și răsare: te trezești dimineața luat pe sus de lumină.

în ce lume trăim! îmi ziceam. Aici, unde oamenii au cel mai divers spectru de culoare a pielii, unde nenumăratele triburi de aborigeni s-au amestecat cu africanii aduși ca sclavi și cu europeni, aici mai există încă atâta discriminare, pe atât de multe categorii! Oare trecerea bruscă de la noapte la zi să fi influențat gândirea asta în alb și negru? Sigur nu, căci nici în Europa, unde există nuanțele crepusculului, lumea nu gândește cu mult mai diferit decât aici. Gândirea maniheistă mă îngrozește. Spun asta după ce aproape toată ziua am discutat despre discriminarea care există încă în

Brazilia și pe care, în contrast cu diversitatea exuberantă a locului, nu o puteam înțelege. în mintea mea, cu cât e mai multă diversitate, cu atât ar

trebui să fie mai multă toleranță, mai puțină discriminare. Dar se pare că nu-i așa și încercam să înțeleg de ce.

„Noi, oamenii, îmi spune el - născut și crescut acolo, în mijlocul Braziliei -, folosim categoriile nu pentru că fac bine sau rău, ci pentru că așa funcționăm/*

Aruncați în lume

Mi-am amintit atunci de ce spunea Heidegger în *Ființă și timp,* unde *a exista* nu este similar cu a fi conștient, ca la Descartes („Gândesc, deci exist**) sau ca în identitatea conștiinței, la Husserl. Heidegger spune că noi existăm *în lume.* Ceva există în contrapunct cu neantul, neantul este opusul existenței. De frica neantului și din setea noastră de a exista ne construim ființele folosind limite și categorii din Lume. Delimităm elementele Lumii de noi, le discriminăm, nu pentru că avem ceva cu ele, ci pentru că avem ceva cu noi, vrem să existăm, vrem să ne facem pe noi să fim, și asta are loc mereu în raport cu Lumea, cu celălalt. Când am găsit o limită, un hotar între noi și celălalt, începem să existăm, ne construim. Deci așa funcționăm, așa existăm și putem exista doar în Lume; folosindu-ne de ea, ne dăm contururi.

Cu cât ființele are o identitate mai puternică, cu atât are și forța și voința de a interacționa cu Lumea și a exista în ea. După acest principiu, într-o lume extrem de diversă, dar, paradoxal, omogenă în diversitatea ei, ca să existăm simțim nevoia să creăm cât mai multe limite, categorii. Așa, poate, s-ar putea explica discriminarea de aici...

Priveam oceanul din fața mea, îl vedeam cum, în imensitatea lui, își arunca valurile peste uscat, încercând parcă să-și stabilească și el limitele, să existe. Face asta continuu, fără să se oprească, de când e Lumea. Se pare că încă n-a găsit limita, căci valurile lui nu se mai opresc. Seamănă și el, oceanul, cu noi, oamenii. Plaja e goală, căci trăim o pandemie.

„Cum suntem noi, oamenii!?" se miră el, în timp ce ia nisip în palme și-l lasă să curgă în bătaia vântului ce-l împrăștie. „în loc să fim solidari acum, în vremurile acestei amenințări, parcă ne dezbinăm tot mai mult. în loc să căutăm o cale de mijloc, să mergem împreună pe ea, ne aruncăm inconștienți în extreme și ne fragmentăm social."

Aveam impresia că vorbește despre ce se întâmplă la mine acasă, dar vorbea despre casa lui, Brazilia. Dar, oricum, „omul este om peste tot"...

Peisajul fricii

După o pauză mai lungă, în care parcă am uitat ritmul firesc al respirației, încep să-i povestesc cum biologii au descoperit recent că în Natură un prădător sau un patogen nu acționează doar asupra celor pe care îi atacă sau îi îmbolnăvește și ucide, ci și asupra celorlalți din jur. Induce frica, și frica schimbă lucrurile, interacțiunile organismelor între ele și ale acestora cu mediul. Astfel, în ecologie a apărut un nou concept numit „peisajul fricii".

Multe parcuri naturale de pe continentul african au fost afectate de războaie în urmă cu zeci de ani. în contextul acestor conflicte, populațiile de animale au fost decimate.

Au dispărut mai întâi prădătorii, vârfurile de piramidă trofică, și ulterior erbivorele - prada. Cu toate că de multă vreme se aplică intens măsuri de conservare în multe parcuri, populațiile de animale sunt încă dezechilibrate. Unele specii au dispărut sau sunt în număr tot mai mic, iar altele se înmulțesc.

S-a observat, surprinzător, că asta se întâmplă cu precădere acolo unde nu există prădători. De exemplu, în unele parcuri cu un număr insignifiant de lei și în lipsa altor prădători, numărul zebrelor și al bivolilor a scăzut drastic, dar s-au înmulțit unele specii de antilope. Antilopele care stau în tufiș sunt din ce în ce mai multe și pasc iarba din zonele deschise, așa cum fac antilopele din mlaștini, care acum pasc peste tot. La o analiză amănunțită, s-a constatat că toate antilopele caută să mănânce aceleași specii de plante, pe cele mai bune, mai hrănitoare, indiferent de habitatul în care cresc. Astfel, toate intră în competiție cu toate.

în alte parcuri, acolo unde există prădători, totul este mult mai organizat. Pentru că le este frică, antilopele de tufiș pasc în habitatele închise, acolo unde se simt protejate. Cele de mlaștină ies foarte rar pe uscat, pentru că mlaștina le oferă siguranță, iar în zonele uscate și deschise mănâncă cele care se pot apăra mult mai eficient de prădători.

în prezența fricii, animalele își împart nișele mult mai clar și competiția dintre ele este drastic diminuată, căci frica ține lucrurile la locul lor. într-un fel, toate sunt împărțite clar pe căprării. Se pare că frica este un factor care impune limite mai numeroase, pentru a crește șansele de supraviețuire. Prezența fricii împarte totul pe mult mai multe și mai diverse categorii și păstrează ecosistemul bogat și complex. Poate că așa e și cu noi: din nevoia noastră de supraviețuire, frica adusă de virus ne fragmentează și ne coagulează

în grupuri mici. Extremismul este deci ceva firesc, segregarea nișelor și coagularea în grupuri sunt o reacție naturală la frică!

Evoluția solidarității

Să nu uităm însă că în Natură există o singură regulă, aceea că nu există reguli. Frica nu duce doar la segregare, pentru că specia noastră a evoluat și a devenit una dintre speciile cu cea mai complexă și vastă rețea de interacțiuni sociale, o specie a solidarității - ca răspuns la frică, la amenințare.

Dacă cercetăm craniul nostru, o să vedem că ochii au venit foarte în față: s-a întâmplat asta pentru că, evolutiv, un câmp vizual binocular ne ajută să vedem mai clar obiectele din față și să aproximăm distanțele. Astfel, ca primate, ca animale care, printre altele, trăiesc în arbori, era esențial să putem evalua distanțele spre crengile pe care trebuia să sărim. Pe măsură ce am câștigat un câmp binocular mai bun, am putut să ne deplasăm mai bine și mai rapid prin copaci. Ni s-au deplasat ochii în față din lateral, și astfel am pierdut mult din unghiul întregului câmp vizual. Nu mai vedem în spate, cum văd iepurii, și nici prea mult în lateral, cum văd majoritatea erbivorelor - animale care sunt pradă și au nevoie de acest câmp vizual larg ca să poată identifica din vreme prădătorii, dar care nu au un câmp binocular bun, adică nu văd prea bine în față.

Cu un câmp binocular bine dezvoltat, ne-am câștigat libertatea de a sări în siguranță prin copaci, dar am pierdut capacitatea de a percepe pericolele din jur, și astfel ne-a cuprins frica! Evolutiv însă am găsit o cale de a compensa

îngustarea câmpului vizual. Am început să aducem în jurul nostru mai mulți ochi - am devenit sociali. Am format grupuri și relații de grup. Avem grijă unii de ceilalți, ne păzim spatele, am devenit solidari. Solidaritatea a evoluat deci ca o reacție la frică, și asta ne-a ajutat să devenim ce suntem astăzi. De la solidaritate până la prietenie nu este decât un pas. Descoperind prietenia, am descoperit spațiul odihnei noastre în această lume plină de frici, căci prietenia este... o pernă.

Prietenia este o perna

Ajung în București după un drum lung, mă opresc la Lucian ca să dorm peste noapte, abia a doua zi dimineață aveam zbor spre casă. Ne vedem rar, cu toate că nu simțim intervalul de timp, îl știm doar dacă facem un calcul. Vorbim mereu despre frici, năzuințe și tot felul de „magii", lucruri ascunse după cortinele din spatele ochilor, pe care nu îndrăznim să le dezvăluim prea des sau cu prea multă lume. Printre povești, îi spun că abia aștept să ajung acasă și să cumpăr cartea lui Hermann Hesse *Narcis și Gură-de-Aur.* îl întreb dacă a citit-o și-mi spune că e cartea lui preferată. Se repede, o scoate dintr-un teanc de cărți așezate lângă pat și mi-o întinde. Deschid la prima pagină și văd o dedicație, îmi spune că a primit-o de la o prietenă dragă, dar vrea din tot sufletul să mi-o dăruiască. Am ezitat s-o iau, însă a insistat și am acceptat-o. Se vedea în ochii lui bucuria. Deschid cartea, prind între degete pagina cu dedicația și încep s-o rup încet. Era prima dată când rupeam o carte, m-am tulburat de parcă făceam un sacrilegiu. Mă uit la el și, ca

să-mi liniștesc conștiința, îi spun că de la Cioran am învățat să fac asta, el rupea paginile cărților cu dedicație. Pagina o păstra, iar cartea putea s-o dea mai departe. îi dau foaia ruptă de parcă îi întind o bucată de pâine pe care el mi-o dăduse s-o împărțim, după care îl întreb: „Ce crezi tu că-i prietenia?** - și el îmi răspunde scurt: „O pernă!**

Prietenia în lumea animalelor nonumane

Am încercat să văd de unde a pornit prietenia, de unde a-nceput să fie tors acest fir în lumea viului, și am găsit în studiile biologilor și etologilor forme de prietenie la câteva animale nonumane, pe care aceștia încearcă să le explice din perspectiva biologiei evoluționiste.

S-a stabilit, în primul rând, că prietenia este undeva dincolo de cooperare. Stolurile de grauri, stolurile de ciori, cirezile de antilope și, în mai mare măsură, roiurile de albine, termitele și furnicile, toate stau în grupuri mari și cooperează. Această cooperare crește șansele de supraviețuire ale unui individ, căci mai mulți ochi văd pericolul ori găsesc hrana, sau, în cazul animalelor eusociale, cum sunt albinele și furnicile, își împart sarcinile pentru a spori eficiența hrănirii ori îngrijirii puilor și a crește șansele de supraviețuire ale grupului. Cu toate acestea, nu putem spune că animalele din grup sunt prietene. Pentru a clasifica o relație drept prietenie ne trebuie mult mai mult, ne trebuie o interacțiune mai complexă, care în același timp să iasă din contextul gradelor de rudenie, căci e de așteptat ca indivizii care sunt rude să interacționeze în mai mare măsură ca ceilalți.

Astfel, pentru ca o relație sa fie încadrată în câmpul semantic al prieteniei, părtașii ei trebuie să petreacă mai mult timp împreună, timp statistic semnificativ în comparație cu timpul petrecut cu alții, să împartă hrana și adăpostul, să fie dispuși să se sacrifice unul pentru celălalt, intervenind în conflictele care apar, și să sufere atunci când celălalt moare sau, din cine știe ce alt motiv, dispare.

Matricea pare complexă și ne-am aștepta să nu găsim specii asupra cărora s-o putem proiecta. Lucrurile nu stau chiar așa și, dintre animalele studiate până acum, sunt câteva care trăiesc prietenii: rudele noastre cele mai apropiate (cimpanzeii, gorilele și alte maimuțe), delfinii, cămilele, hienele, caii și zebrele. Indivizii acestor specii cultivă și manifestă, pentru perioade lungi, de zeci de ani, relații de prietenie bazate pe interacțiunile de care am vorbit mai sus. Mulți biologi evoluționiști evită să le numească relații de prietenie și le asociază mai curând cu un „mutualism“, cu un altruism reciproc bazat pe principiul: *dacă îți fac azi o favoare, mă aștept să-mi faci și tu mie una mâine.* Cari Zimmer, cunoscut autor de cărți de știință popularizată și profesor de biofizică și biochimie moleculară, într-o analiză mai aprofundată asupra relațiilor de prietenie dintre animale, sugerează că acest comportament trece dincolo de ajutorul reciproc și afirmă că „altruismul reciproc este pentru prietenie ceea ce este reproducerea pentru romantism".

Recent, s-a constatat că speciile care manifestă prietenii au o arhitectură socială aparte, formată din straturi. Un grup de cimpanzei, cai, delfini ori cămile nu este asemenea unui stol de grauri ori unei ciurde de antilope, în care animalele sunt amestecate omogen, ci are mai degrabă structura unei cepe.

Individul este în centru înconjurat de un prim strat, doi-trei prieteni apropiați, cu care petrece mai mult timp,

se ajută reciproc și care suferă atunci când el moare sau dispare; următorul strat este format de cinci-zece prieteni cu care el împarte hrana, iar restul celor din grup sunt stratul exterior ce contribuie la apărarea lui. Astfel de structuri sociale formăm și noi și s-a dovedit că e nevoie de multă inteligență, am putea spune inteligență emoțională și/ori socială, ca să le putem cultiva.

Vedem deci că prietenia a existat cu mult înainte să existăm noi, oamenii, și se pare că, atunci când am evoluat ca specie, am evoluat din specii care manifestau deja acest comportament. Dincolo de toate, prietenia nu este doar un comportament cu care am apărut ca specie, ci pare să fie una din cauzele pentru care am devenit ceea ce suntem, unul dintre animalele cu conștiință și capabil să creeze și să dezvolte „culturi**.

Prietenia, o cauza a evoluției

Când recunoaștem pe cineva ca prieten, vorbim despre percepția celuilalt și modul complex în care îi simțim durerea ori îi intuim gândurile. Această percepere a celuilalt ca „eu“ diferit de al nostru este unul dintre mecanismele care au stat la baza apariției și evoluției conștiinței. Thomas Metzinger, un celebru filozof german specializat în științele cognitive, spune că „tu“ este reprezentarea mentală a perspectivei persoanei întâi singular „eu“, trecută prin perspectiva persoanei întâi plural „noi**. Adică nivelul fundamental al conștiinței stă în perceperea celuilalt, un „tu“, ca un „eu“, iar aceasta s-a făcut evolutiv prin perceperea mai întâi a grupului, „noi“, iar ulterior prin „noi“ s-a ajuns la perceperea celuilalt, la „tu“.

Am putea spune că prietenia, interacțiunea mult mai intimă și mai complexă cu unii indivizi („tu") din grup („noi") a dus la cultivarea și evoluția

nivelului de conștiință pe care-l avem astăzi. Prietenia este în acest context una din cauzele care ne-au modelat și ne-au adus la forma noastră de astăzi, ca indivizi și ca societate.

Beneficiile prieteniei

Evident că și în cazul nostru, și al animalelor nonumane prietenia contribuie la supraviețuire și la perpetuarea speciei, dar înseamnă mai mult de-atât Multe dintre structurile, organele ori comportamentele care au apărut pe parcursul evoluției unor specii, și care au trecut de testul selecției naturale, au crescut succesul reproductiv al acelor specii și implicit șansa de supraviețuire a indivizilor, contribuind la perpetuarea speciei - exact asta înseamnă evoluția. Dar evoluția vizează în principal reproducerea indivizilor, creșterea lor numerică, nu și fericirea lor.

Yuval N. Harari sugerează că descoperirea agriculturii a dus la răspândirea oamenilor pe tot globul și la perpetuarea lor, dar a scăzut nivelul lor de fericire. Astfel, câtă vreme eram vânători și culegători, așa cum se mai întâmplă și astăzi cu unele triburi din pădurile tropicale, căutam hrană patru ore pe zi, iar în rest socializam, petreceam timp cu familia și prietenii din trib și secretam împreună hormoni ai fericirii.

După descoperirea agriculturii, am început să lucrăm tot mai mult și să ne îngropăm în responsabilități. Am făcut copii mai mulți ca să ne ajute la munca pământului, dar în același timp am început să lucrăm tot mai mult pământ

ca să putem hrăni copiii. Evoluția noastră a dus la înmulțirea noastră, însă nu și la fericirea noastră. Spre exemplu, mersul biped în savana Africii și eliberarea mâinilor a fost un apanaj evolutiv excelent, contribuind la supraviețuirea și înmulțirea noastră. De vreme ce coloana vertebrală a evoluat timp de milioane de ani la strămoșii noștri patrupezi, ea nu este foarte favorabilă mersului biped, iar prețul îl plătim astăzi cu dureri de spate și hernii de disc.

în acest context, prietenii nu ajută doar la supraviețuirea indivizilor, ci contribuie și la fericirea lor, fiind unul dintre pilonii principali ai acestui templu. Acest fapt nu a fost demonstrat numai la oameni, ci și la animale.

Studiile au confirmat că masculii de cimpanzei care formează alianțe și prietenii devin mai eficienți în competitivitatea lor și au succes reproductiv mai mare, iar femelele care cultivă prietenii sunt mai puțin stresate, trăiesc mai mult și au o rată de supraviețuire a puilor mai ridicată.

Dacă facem o sinteză a beneficiilor prieteniei la oameni, vom afla că ea poate da un sens vieții, îi motivează și inspiră pe cei implicați, crește gradul de toleranță la frustrare, crește stima de sine și gradul de fericire.

După cum am văzut, prietenia este un panaceu care, chiar dacă și-a schimbat un pic semnificația de-a lungul timpului, a rămas unul dintre apanajele evolutive semnificate pozitiv din viața noastră.

Dacă la începutul evoluției noastre rolul major al prieteniei se manifesta pe planul supraviețuirii, încet-încet, în Europa, în epoca emigrării și a industrializării, prietenia a ținut loc de familie, a creat spațiul intim de care aveau nevoie cei dezrădăcinați, astfel ca, în secolul XXI, prietenia să-și manifeste beneficiile mai mult în zona de inspirație, de cultivare a valorilor transcendente. Prietenii sunt acum

„suflete“-pereche care își găsesc sprijinul unul în celălalt și se încurajează reciproc pentru a trăi o viață cu sens, curaj și creativitate. Dacă nu există un suflet atunci când ne naș-tem, acesta se construiește încet-încet cu ajutorul prietenilor pe care-i avem.

în timp ce cooperarea a contribuit la perpetuarea speciei și creșterea noastră numerică, prietenia este pânza de păianjen care ține Lumea ca să nu se destrame. Cel mai simplu și universal gest de prietenie se recunoaște în momentele în care delfinii prieteni își ating capetele, caii, cămilele, elefanții, cimpanzeii și oamenii își odihnesc tâmplele ori frunțile pe grumazul ori umărul semenilor.

Prima vertebră din coloana noastră, pe care se sprijină craniul, se numește *atlas.* Denumirea vine de la titanul Atlas din mitologia greacă, pedepsit de Zeus să poarte pe umeri bolta cerească, teribil de grea. Capul simbolizează aici universul conștiinței noastre, cu splendorile și tragediile lui. Când ne lăsăm capul pe umărul celuilalt, se întâmplă „totul": odată cu fruntea, ne

așezăm întregul univers existențial ce sălășluiește înlăuntrul nostru și îl împărțim o vreme cu celălalt. Avea dreptate Lucian, „prietenia e o pernă"!

Fragmentarea, împărțirea pe categorii, despărțirea strictă a limitelor, eventual până la extrem, reprezintă o reacție la frică și contribuie la diversitatea unui întreg ecosistem, dar, în același timp, solidaritatea, conlucrarea, ca reacții tot la frică, ajută la supraviețuirea și evoluția vieții, iar prietenia - la creșterea calității vieții.

Da! Frica ne dezbină, ne fragmentează, ne face să gândim extrem. Natura, în evoluția ei, a demonstrat asta; dar tot frica ne aduce împreună, și tot în Natura din care venim avem argumentele. Este însă ceva ce trebuie spus: dacă frica doar ne dezbina ori ne solidariza, noi nu eram aici astăzi

așa cum suntem - nici noi și nici multe altele. Participăm direct în acest mare spectacol al diversității vieții pentru că legile viului nu funcționează în extreme, ci în interval. Existența noastră aici este datorată unui reglaj fin asemănător celui care păstrează matca prin care curge un dialog și îi menține dinamica.

Vorbind despre dialog, înțeleg acum ce îmi evocă oceanul care își aruncă valurile spre uscat și apoi se retrage spre sine, pentru a lăsa uscatul să-i vină în întâmpinare. Oceanul și uscatul sunt în dialog de când e Lumea și, datorită acestui dialog, există împreună, dar separat, în armonia lor. Lumea oceanului e uscatul, iar lumea uscatului este oceanul, fiecare își ia din celălalt limita pentru a exista.

Așa am început să cred că este, în final, relația noastră cu Natura: o perpetuă și dinamică întâlnire, ca aceea dintre uscat și apă, sau ca aceea din coregrafia unui dans de Pina Bausch, în care ne apropiem și ne îndepărtăm de Natură mai mult sau mai puțin, conștient sau neconștient, după spiritul vremii.

Experiența înstrăinării ne-a făcut mereu să înțelegem cât de esențială este ea pentru noi și cum doar conectați putem regăsi armonia și continua dansul vieții noastre pe Pământ. O cunoaștem de atâta vreme, dar cu toate astea ea, Natura, rămâne unul dintre marile mistere ale Lumii, subiect al explorării, mirării și curiozității noastre.

Natura a reprezentat un element principal de studiu și analiză încă din zorii culturii, din Grecia antică, unde diverși filozofi au conturat ceea ce ei numeau *istorie naturală.*

în 1866, Ernst Haeckel introduce termenul de *ecologie* pornind de la *oikos,* care înseamnă casă, și astfel ecologia devine știința Naturii, a mediului în care trăim, cu viul și neviul său. Nu degeaba imaginea Naturii îmi amintește

mereu de un dans - pentru că dansul este rezultatul unei întâlniri, este materializarea, forma, manifestarea unor relații, iar Natura nu-i decât o complexă rețea de interacțiuni studiate de ecologie. în această rețea, în urmă cu mai bine de 300.000 de ani, a apărut specia noastră, care, după o evoluție biologică și culturală specifică, a început să modifice semnificativ dinamica sistemelor de pe Terra. Conștientizarea complexității interacțiunii dintre noi și Natură a fost prilejul de a formula una dintre cele mai interdisciplinare ramuri ale științei - *ecologia umană.*

Ecologia umană este știința care explorează dansul dintre om și Natură, felul în care, de-a lungul timpului, Natura a modelat omul și omul a modelat Natura. Ecologia umană e astăzi orizontul din care ar putea să vină multe soluții pentru restaurarea relației noastre cu Natura și împrietenirea cu ea. în ce mă privește, cea mai profundă lecție de ecologie umană am trăit-o cu bunicul meu, când eu eram doar un copil.

Bunicul meu și balaurul

De la Vârful Moldoveanu din Munții Făgăraș spre nord, pe la jumătatea distanței dintre munte și Olt, se-adună un sat. O mână de case. în mijlocul lor e biserica, dincolo de rândul de case și grădini din fața ei e curtea în care am crescut, iar din spatele grădinii noastre începe câmpul, cu un pârâu și un deal. Acolo, pe deal, la Capul Piscului, era biserica mea, poarta spre o altă lume - spre viața sălbatică, și ce poate fi mai sacru decât viața? Am crescut așa, între două biserici: biserica lumii și biserica mea. Am avut norocul să mă nasc și să cresc într-un sat care, ca orice loc al tuturor copilăriilor, rămâne mereu în noi. Indiferent de timp, e viu și fermecător. Vorba-ceea: „Poți să mă scoți din sat, dar nu poți scoate satul din mine".

Satul meu e praful de pe uliță, e turma de bivolițe și mirosul ei, e curtea plină de păsări și zarva pe care o făceau când le dădeam de mâncare, ochii bunicilor, chipurile părinților mei tineri, tropotul pașilor prietenilor de joacă și cartofii. Cu cartofii am avut prima relație paradoxală din viața mea: îi iubeam grozav prăjiți, cu ou și brânză de burduf peste, dar îi uram cumplit când mergeam să-i culegem.

Astăzi satul s-a schimbat, poate mai mult în spirit decât în formă, dar mi-am dat seama că, atunci când mă duc la ai mei, mă uit la sat ca la un tablou și-l găsesc diferit de cum îl văd alții și cum este acum, în realitate; îl văd așa cum se prefigurează în mine. De mic am crescut printre animale, le iubeam pe toate, dar poate că cel mai mult m-am legat sufletește de gâște. De la ele am învățat umanitatea. Părinții și bunicii mi-au îngăduit mereu și m-au ajutat să umplu curtea cu tot felul de vietăți.

Bunicul meu patern era un om puternic, de un calm inefabil, cu o căldură și o fermitate cum numai un om care a crescut toată viața lui boi și bivoli putea să fie. I s-a dus vestea în toată zona, de la poalele munților și până dincolo de Olt, peste Hârtibaci, drept omul care știa să învețe vitele la jug. A devenit celebră povestea unor boi pe care i-a învățat să se pună în genunchi și să ia singuri jugul. Așa mari erau, că doi bărbați puternici ridicau cu greu jugul de ar fi trebuit să-i înjuge.

Bunicul a crescut toată viața lui vite, știa când să le oprească acasă, dacă trebuiau să fete, și încerca să mă învețe și pe mine care sunt semnele ce prevestesc nașterea unui vițel. Nu mi-a spus niciodată că trebuie să iubesc animalele și Natura, pentru că în mintea lui nu exista varianta în care puteai să nu le iubești.

însă povestea mea și a vitelor a avut un început pe care nu mi-l mai amintesc în imagini, însă ale cărui trăiri le regăsesc undeva în mine. Eram copil de șase ani, era seară și ciurda se întorcea pe ulița satului. Momentul m-a prins pe drum și m-am tras din fața cohortei negre lângă poarta unei vecine, când una dintre bivolițele noastre s-a repezit spre mine cu coarnele, să mă pună la pământ. Era nevoie de o singură lovitură și timpul meu s-a fi oprit atunci, însă un

vecin a sărit și a speriat animalul, care s-a dus alergând spre poartă și a intrat în curtea noastră. Era bivolița despre care știam că e greu de stăpânit și e mult mai agresivă decât toate celelalte.

Nu a trecut mult timp și, într-o dimineață târzie, după ce fusese scoasă ciurda, îl văd pe bunicul meu, cu bivolița de lanț, cum se îndreaptă spre uliță și urcă animalul pe o platformă, în remorca unui camion cu prelată. O vânduse. Oricum era prea greu de stăpânit, numai el se înțelegea cu ea, reprezenta un pericol pentru ceilalți. Camionul a plecat spre București, dar a doua zi a apărut la noi la poartă din nou, cu aceiași oameni, care îl strigau pe bunicul meu să vină să ia bivolul, pentru că ei n-au reușit să-l scoată din remorcă când ajunseseră la destinație, căci animalul se zbătea mereu și încerca să-i atace cu coarnele, pufăind din nări când se apropiau.

Se vedeau pe spatele bivoliței urmele loviturilor și, în toată remorca închisă cu prelată, se simțea lupta ce avusese loc acolo în aburii care încă ieșeau pe nările animalului. Bunicul meu s-a dus, a mângâiat-o ușor, i-a vorbit, a dezlegat-o și, fără grabă, a dus-o în grajd. Și i-a dat banii omului înapoi.

A doua zi, parcă așa, ca și când nu ar fi trebuit să ne vadă bunica sau părinții, m-a luat de mână, mi-a răsfrânt mânecile cămășii, mi-a băgat mâna în butoiul cu apă din grajd și apoi mâna udă mi-a presărat-o cu tărâțe. Vorbea în șoaptă cu mine și, încet, m-a dus cu el spre capul bivoliței, care era legată la iesle. Ea și-a întors privirea spre mine, m-a fixat câteva secunde, apoi mi-a mirosit mâna și a început, cu limba ei lungă și aspră, să lingă tărâța de pe braț. A fost momentul în care m-a prezentat bivoliței, i-am simțit căldura respirației și am conștientizat masivitatea grumazului.

Fără ca nimeni să-mi spună, cu cealaltă mână am început s-o mângâi pe cap.

A durat o vreme totul și după aceea ne-am întors amândoi în bucătărie. Era liniște, nu mai era nimeni acolo, bunicul meu s-a așezat pe un scaun, iar eu pe pragul ușii, în fața lui, îl priveam fascinat. Pe peretele din spatele său, deasupra capului, era o icoană cu Sfântul Gheorghe care omora balaurul, pe bunicul tot Gheorghe îl chema și îmi dau seama acum de ceea ce atunci doar simțeam, anume că, în ochii mei, bunicul era cu mult mai mult decât un erou care omora un balaur, el era cel care îmblânzise balaurul și făcuse

frica să dispară din mine - nu aducând animalul la picioarele mele, ca pe un cățel supus, ci, cunoscându-ne pe amândoi, creând contextul întâlnirii noastre la un nivel la care nici unul, nici altul nu eram mai presus, ci egali, ne acceptam și stăteam față în față.

Povestea dintre mine și bivoliță este, cred, povestea dintre noi, oamenii, și Natură. Așa cum eu am crescut cu laptele ei, și omenirea a crescut cu hrana Naturii. în inconștiența și neastâmpărul meu, m-am pus într-o zi în calea bivoliței și reacția ei firească m-a îngrozit, dar nu m-a ucis. Așa cum s-a întâmplat și cu noi, oamenii, care, în avântul nostru entuziast, din nevoia firească de a ne răspândi peste tot, ne-am pus în calea Naturii și i-am tulburat echilibrul. Reacțiile se simt, consecințele ne tulbură și viitorul ne amenință. Nu avem puterea să luptăm cu Natura, o forțare a lucrurilor poate fi fatală. Soluția este să căutăm o cale prin care să ne împrietenim cu ea, așa cum am făcut eu cu bivolița, călăuzit de bunicul meu... care sigur era un Caboclo.

Acum, după ce au trecut mai bine de 17 ani de când bunicul meu a murit, ani în care m-am școlit în ale biologiei și ecologiei, mă gândesc cum încercam să-l fac să înțeleagă

că Pământul e rotund și că planeta asta a noastră se află într-un sistem solar cu alte planete, și tot sistemul - într-o galaxie. Mi-am dat seama că a murit și n-am reușit să-l fac să înțeleagă care e locul Pământului în sistemul solar. Dar, dacă stau să mă gândesc, bunicul meu a reușit să mă facă pe mine să înțeleg care e locul meu pe Pământul acesta și printre viețuitoarele lui. Nu doar că m-a învățat care îmi e locul, ci și cum să privesc Natura, viul din jurul meu, nu pentru că mi-a explicat, ci pentru că a știut cum și când să mă ia de mână și să mă pună față în față cu o bivoliță. Să mă facă să înțeleg că e masivă, poate să mă sfârtece într-o secundă, dar, dacă știu cum să-i întind mâna, o să mă lase s-o mângâi. Și poate, dacă mai trăia, mă învăța și cum s-o pun la jug, dar fără să încerc să o supun, ca să nu-i iau din forță ori s-o fac să se întoarcă împotriva mea.

Nu mi-a spus niciodată că trebuie să iubesc animalele și Natura, pentru că, așa cum scriam mai devreme, în mintea lui nu exista varianta în care puteai să nu le iubești. Nu mi-a spus cum să mă port cu animalele, dar am crescut lângă el și vedeam, seara, când venea ciurda, cum, după ce lega vitele la

iesle, le trecea mâna lui aspră peste greabăn și se făcea atunci liniște și pace între oamenii și animalele de peste tot. Așa, cu mâinile lui, iubea și pământul, și grâul. Și toate îl iubeau pe el.

Când a murit, pământul nu l-a îngropat, l-a îmbrățișat: știu, căci am fost acolo și am văzut. Așa cum n-am uitat acest moment, n-am uitat nici privirea din ochii bivoliței și, după zeci de ani, am regăsit ceva din forța acelei experiențe... chiar în întâlnirea unei alte priviri.

Homo sapiens

Eram la grădina zoologică din Rostock, în pavilionul maimuțelor. Până atunci văzusem de nenumărate ori cimpanzei și gorile în spatele geamurilor grădinilor zoologice prin care umblasem deloc fericit, dar curios. în săptămânile de carantină din timpul pandemiei, când stăteam în casă și nu mergeam nici măcar să duc gunoiul, mă gândeam mereu la ce simt animalele din grădinile zoologice. Recunosc, acum, când vă povestesc, ca și atunci, când mă gândeam la asta, mă simt stingherit, jenat să compar experiențele. Spre deosebire de animale, eu stăteam închis două săptămâni, pe când încarcerarea lor era pe viață.

Mă plimbam printre cuști. Chiar dacă nu mai erau din gratii, ci din sticlă, arhetipal tot cuști rămâneau. M-am oprit la colțul unui geam și am dat cu ochii de un urangutan care stătea așezat la vreo zece metri de mine. Și-a ridicat privirea și ne-am văzut. A venit spre mine. S-a oprit în fața geamului. Respirația lui se condensa pe geam. Ne-am privit lung în ochi vreme de câteva minute. A fost atât de firesc, fluent și natural totul, de parcă făceam asta de milioane de ani. Atât de multe mi-a spus și atât de multe am priceput, încât parcă „eu“ și „el" ne-am fi dizolvat într-un „noi".

După o vreme, mi-am dat seama că n-am fost singurul om de pe Pământ care simțise asta. Cari Linné, întemeietorul taxonomiei moderne, știința care se ocupă cu clasificarea și sistematizarea organismelor vii, scria, pe la începuturile lui 1700, în *Spstema naturae,* lucrarea sa de referință: „Evident, Cartesius n-a văzut niciodată o mai-muță“, desființând astfel teoria lui Descartes, care socotea animalul o *automata mechanica,* diferit de om. Linné afirma asta pentru că în Uppsala, câtă vreme fusese medicul personal al regelui Suediei, a înființat o mică grădină zoologică, unde adăpostise diferite specii de maimuțe printre care se găsea Diana, o femelă de macac la care ținea în mod deosebit. Prilejul întâlnirii directe cu nenumărate maimuțe, cât a stat în Uppsala, dar și cât a locuit la Amsterdam, un centru important al comerțului cu animale exotice, l-a împins pe Linné să facă gestul, deloc agreat în vremea sa, de a înscrie omul în grupul *Antropomorpha,* grupul animalelor asemănătoare omului, care în ediția a X-a a lucrării sale se va numi *Primates.*

Acolo, alături de lemurieni, cercopiteci, urangutani și cimpanzei, este încadrat omul până în zilele noastre și, în mod sigur, acolo va rămâne în toată istoria pe care o va mai scrie știința.

Acest grup al animalelor asemănătoare omului, *Antropomorpha,* fusese definit și numit de John Ray la sfârșitul anilor 1600; Linné n-a făcut decât să introducă și omul în rândul animalelor, pentru că, spunea el, „în laboratorul meu trebuie să mă limitez ca un cizmar la calapodul său și să-l privesc pe om și trupul său ca un naturalist, care nu reușește să găsească altă însușire ce-l deosebește de maimuță în afara faptului că aceasta din urmă are un spațiu între canini și ceilalți dinți".

Linné l-a privit pe om din perspectiva unui naturalist, din perspectiva științifică, obiectivă, a vremii și l-a așezat în rândul animalelor. Un gest nou și total diferit de modul în care omul s-a definit și s-a delimitat pe sine de celelalte elemente ale viului, prin prisma istoriei filozofiei și a religiei.

Istoria discriminării omului de pară

Aristotel socotește omul drept un „animal rațional". Punctul comun cu celelalte animale este caracteristica lui de „ființă vie“, iar diferența o face „capacitatea lui de a raționa". Des-cartes și cartezienii adaugă încă o însușire care face diferența între oameni și animale, „afectivitatea". Ei spun că animalele nu au sentimente. Lipsa trăirilor era argumentată de faptul că animalele au organe care le-ar permite să vorbească, dar nu o fac pentru că nu au stări de spirit de exprimat.

Rousseau demontează teoria clasică a lui Descartes și Aristotel și susține că animalele au totuși inteligență și sensibilitate, ba chiar capacitatea de a comunica. Deci nici rațiunea, nici sensibilitatea și nici chiar limbajul nu sunt specifice omului.

Pentru Rousseau, limita dintre om și animal este trasată de acea caracteristică numită „libertate" sau, dacă ar fi s-o exprimăm mai nuanțat, „perfectibilitate", „devenire". Ceea ce vrea să spună că omul are capacitatea de a se perfecționa de-a lungul întregii vieți, omul *devine,* pe când animalul este închis în forma sa, direct programat de la naștere, funcționează toată viața pe baza instinctului cu care s-a născut. Omul are și el instincte, dar le

poate depăși, poate ieși din programul impus de natură și poate deci comite excese,

poate bea și fuma până moare, de pildă, lucru pe care animalele nu-1 fac. Animalul este supus legilor Naturii, pe când omul poate ieși din ele. în acest context se definește „răul“ comis de animale ca „natural” și răul comis de om ca „diabolic”.

De multe ori, animalele devorează alte animale de vii și totul pare făcut cu cruzime; dar, după logica lui Rousseau, ele nu sunt conștiente de suferința prăzii, nu procedează așa pentru a face rău, ci pentru a supraviețui în virtutea relației naturale „pradă-prădător”. Omul, în schimb, face răul intenționat, conștient de suferința celuilalt.

Teoria lui Rousseau, care definește omul ca pe o ființă liberă de legile naturii, va avea consecințe majore pe plan moral și politic. Prima consecință este cea a dublei istorici-tăți: o istorie a individului, o devenire a lui, care se numește educație, și o istorie a speciei, a populației, care poartă numele de politică. De exemplu, o furnică are același comportament de mii de ani, furnicile își construiesc asemănător mușuroiul de la apariția speciei lor, pe când indivizii umani sunt supuși educației și sunt deci diferiți, iar societățile se schimbă de la o perioada la alta în ceea ce privește politica și cultura lor. Devenirea e astfel argumentul faptului că omul are capacitatea de a se abate de la regula naturii.

O altă consecință, discutată și de filozofia lui Sartre, este faptul că omul, fiind liber, nu are în el o „esență umană”, el „devine” după propriile lui interese. Această consecință aduce contraargumente rasismului și sexismului, care spun că există o predeterminare la nivel de rasă sau sex, care îi poate face pe unii superiori celorlalți. Din această perspectivă, teoria lui Rousseau anulează diferențele de sex și de rasă.

O a treia consecință a definiției umanului dată de Rousseau este faptul că, fiind liber și având capacitatea de a ieși

de sub legile naturale, omul este o ființă morală. Omul poate separa binele de rău, poate alege între acestea două cu rațiunea sa, cu libertatea pe care o are, fiind deci răspunzător de faptele sale. Kant îl numește pe Rousseau un

„Newton al lumii morale", un pionier al moralității. După Rousseau, libertatea îl face pe om responsabil de faptele sale, abaterile sale morale nemaiputând fi puse pe seama instinctelor și pornirilor naturale, animale și deci scuzabile, sau pe seama unei puteri supranaturale, divine care lucrează prin el.

Definirea omului ca ființă liberă, capabilă de a se detașa de natură și de instinct, diferită deci de orice animal, implică cele trei consecințe care pun bazele moralei moderne și contribuie la formularea legilor și structurarea politicului.

Cum am devenit Homo sapiens

Limita dintre om și animal în planul filozofic al culturii umane a fost mereu redefinită de-a lungul secolelor. După cum am văzut, la început rațiunea marca granița, apoi afectul, iar spre final libertatea față de natură, devenirea.

Astăzi s-a dovedit științific că nu doar omul este capabil de raționamente și emoții, ci există un întreg univers cultural, de limbaj și comportament la multe alte grupe de animale, dintre care unele manifestă emoții puternice; mărturie stau nenumărate observații minunat descrise de etologul Frans de Waal, specializat în studiul primatelor.

în ceea ce privește libertatea, libertatea unei deveniri conștiente, liber voite, diverse studii recente de biologie evoluționistă scot la lumină argumente care fac din „capacitatea

de a fi liber a omului" definită de Rousseau un „apanaj evolutiv". S-a demonstrat că toate aceste mecanisme implicate în moralitate, conștiință și voință nu sunt specifice doar oamenilor, ci și altor animale „nonumane".

Cei care formează constelația lumii științifice în istoria culturii umane au fost încă de la început sceptici în ceea ce privește existența unei granițe clare între om și animal. La începutul sistematizării lumii vii, Linné, după cum spuneam mai sus, introducea omul în rândul animalelor încă din prima ediție a lucrării sale, deși i-a dat numai un nume de gen, nu și unul de specie - *Homo,* adică „om". Abia în ce-a de-a zecea ediție a lucrării sale îl numește *Homo sapiens, sapiens* (adj.) însemnând în latinește „înțelept". Linné

explică acest epitet spunând în mottoul lucrării că omul nu are nici o identitate specifică în afară de a se putea recunoaște pe sine. Deci omul este animalul care trebuie să se recunoască uman pentru a fi uman. Un cunoscut filozof italian contemporan, Giorgio Agamben, analizează definiția lui Linné și spune că omul, pentru a fi om, trebuie să se recunoască într-un non-om.

Arta religioasă a Evului Mediu european ne surprinde prin câteva reprezentări ale unei maimuțe care ține în mână o oglindă în care omul trebuie să se recunoască pe sine. Hermeneutica acestei imagini se suprapune cu viziunea lui Linné, care afirma că cel ce refuză să se recunoască în maimuță devine maimuță.

Să ne întoarcem însă la întâlnirea mea cu urangutanul: ea a fost de fapt un exercițiu al recunoașterii mele în animalul ce mă privea, o experiență a împlinirii definiției mele de „om". Tot atunci am înțeles de ce băștinașii care trăiesc în insulele populate de urangutani ale Indoneziei numesc aceste animale, în limba lor, *orang (om)-hutan* (pădure).

în momentul recunoașterii mele în urangutan am devenit un *Homo sapiens.* în fapt, mi-am dat seama atunci că toate călătoriile mele, toate căutările mele, spre asta au dus, spre inițierea mea, spre șlefuirea ființei mele în a observa, a înțelege și cunoaște Natura - pentru a mă recunoaște în ea și a deveni om.

Ca să devin om, a trebuit mai întâi să fiu ba un căutător, care pleacă pe urmele lui Făt-Frumos în aflarea *tinereţiifără bătrâneţe şi a vieţii fără de moarte,* ba un Caboclo, un vrăjitor al junglei care poate să vadă nevăzutul în cele văzute, ba un cavaler romantic care își arde și potolește dorul și dorința proiectându-le în ploaia din jurul său, ba un Rege care, în mijlocul carnavalului, face dreptate omenirii și eliberează sclavii.

E firesc să fie așa, avem nevoie de ajutorul arhetipurilor în această călătorie de cucerire a sinelui nostru, la fel cum vertebratele au trecut prin diferite forme în cursul cuceririi uscatului. în toate aceste călătorii pe care vi le-am povestit, nu am fost singur. Dacă eram singur, nu izbândeam, căci așa-s poveștile, eroul lor are nevoie de ajutorul Vrăjitorilor, Războinicilor și Regilor pentru a duce călătoria la bun sfârșit. Fără această diversitate de

personaje nu există povești. Cu cât sunt mai multe, care pot interveni în diferite momente și pot salva situația, cu atât povestea este mai frumoasă, mai dinamică și eroul are șanse mai mari să învingă.

La fel se întâmplă și în povestea unui ecosistem dintr-un mediu natural. Cu cât sunt mai multe specii, cu atât ecosistemul este mai dinamic, mai frumos și, dincolo de toate, mai rezilient, adică mai rezistent la încercări, mai puternic în fața presiunilor ce vin peste el. Tot așa este și cu povestea Naturii, a marii povești din care facem parte.

Ne gândim poate că n-are importanță dacă dispar specii atâta timp cât viața merge înainte și ecosistemul funcționează. însă, ca și în cazul personajelor dispărute din povești, lipsa lor scade reziliența ecosistemului și, de la un punct încolo, totul se destructurează. Fiecare specie are un rol, o funcție în ecosistem, așa cum fiecare arhetip își are rolul său în povestea Lumii și în povestea vieții noastre. Cu cât sunt mai multe, cu atât este mai bine și mai sigur. în ecosistemele bogate în specii, dacă se întâmplă ceva și una dispare, rolul ei este luat de alta, așa cum uneori Vrăjitorul intervine în treaba Regelui sau Romanticul se implică în lupta Războinicului. Dacă presiunile sunt mari și dispar numeroase specii, funcțiile lor nu pot fi preluate sau înlocuite de cele rămase și ecosistemul se distruge, așa cum povestea nu se termină cu bine dacă mor personajele principale.

Acesta este motivul pentru care ne plac poveștile și ne recunoaștem în ele: în esența noastră, suntem personajele unei povești. La fel, ne place Natura și ne recunoaștem în ea pentru că nu suntem altceva decât elemente din dinamica ei. Așa cum uneori uităm de povești, uităm și de Natură și, implicit, de noi.

V-am povestit toate acestea pentru că mie îmi plac poveștile și Natura. Poveștile, prin magia lor, ne leagă într-un fel straniu de trecutul nostru ancestral, trec prin noi și ne proiectează în viitor, spre idealul devenirii noastre.

Construită din mai multe povești, căutarea noastră a fost în schimb o singură poveste, povestea dintre Om și Natură. Oricât de departe am pleca, oricâte jungle urbane vom construi sau oricâte alte planete vom popula, nu vom reuși să ne rupem de Natură. Că știm sau că nu știm, o vom purta

mereu în noi, pentru că viața noastră a început în ea și, ca să ne putem mișca liberi prin univers, a fost necesar

să o luăm cu noi, în ființa noastră, așa cum am luat oceanul în ou când am plecat departe de apă. Natura este parte din definiția noastră.

înainte să închei, trebuie să vă mai spun ceva, un fapt tulburător și de neînțeles care s-a petrecut atunci când am privit urangutanul în ochi: m-am recunoscut în el și am devenit *om,* dar am simțit că *și el s-a recunoscut în mine.* Momentul acestei priviri rămâne un mare mister și deschide orizontul pentru noi căutări. însă, în punctul în care ne găsim acum, un lucru e cert: poveștile și Natura sunt forma noastră de nemurire, sunt *tinerețe /ară bătrânețe și viațăfără de moarte.*

Mulțumiri

9

Le mulțumesc doamnei profesor dr. Maria Alice dos Santos Alves și întregii echipe din cadrul Laboratorio de Ecologia de Aves al Universității de Stat din Rio de Janeiro (UERJ) pentru toată încrederea acordată în colaborarea noastră și pentru privilegiul unei minunate prietenii.

îi mulțumesc lui Caio pentru mărinimia cu care mi-a deschis calea spre „credințele junglei". Le sunt nespus de recunoscător lui Marco și Amandei pentru că m-au ajutat să fac din Rio de Janeiro a doua mea casă.

Le mulțumesc colegilor de la Universitatea Babeș-Bolyai și de la Centrul de Cercetări Biologice din Jibou pentru nominalizarea mea în cadrul expediției ROCRES și pentru finanțarea ei.

Mulțumesc fundației Băncii Transilvania care a sprijinit financiar călătoria mea în India, în căutarea păsărilor din temple și a celor din jungla lui Mowgli. Mulțumesc Group Meteori, care prin programul ICON a sprijinit financiar începutul colaborării mele cu UERJ.

Cu adevărat minunat este că oriunde merg știu că sunt câțiva oameni care mă așteaptă acasă, în timp ce, cu dragostea lor, mă însoțesc peste tot... le

mulțumesc că sunt!

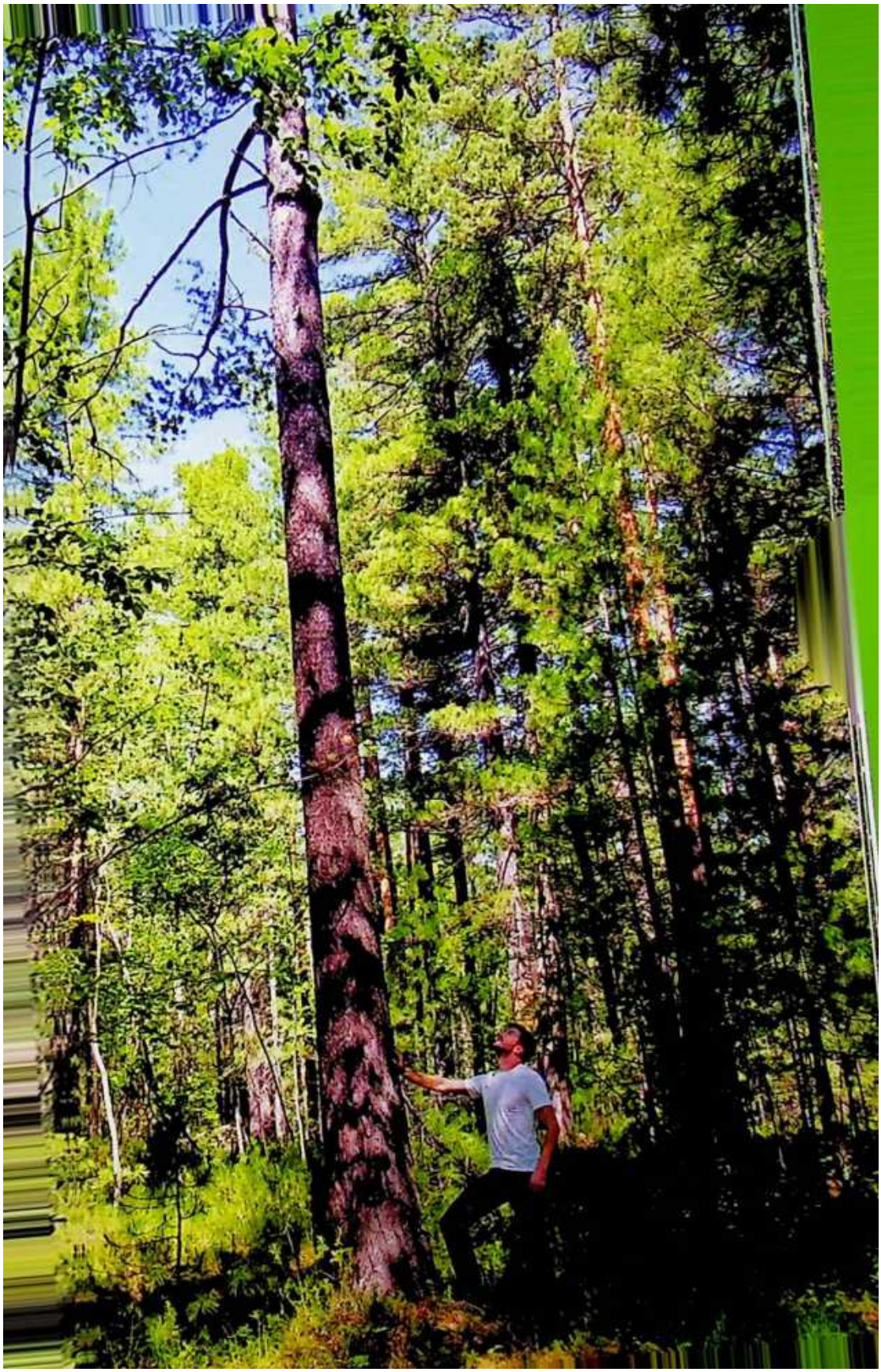

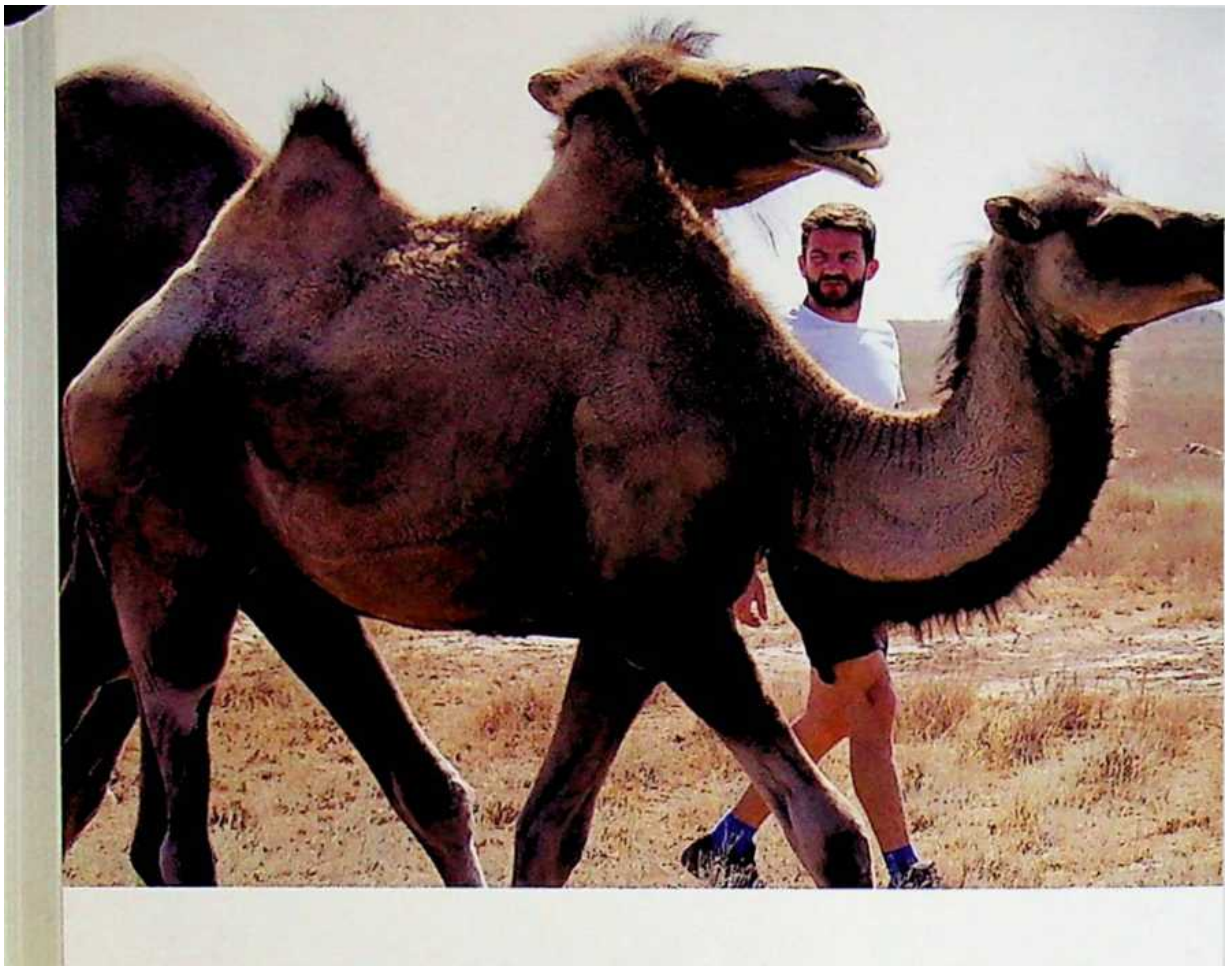

Extrem de puțini oameni și doarcâteva alte specii de mamifere pot rezista uscăciunii și temperaturilor extreme din stepele Kazahstanului, ținut aflat la trecerea dintre Europa și Asia Centrală. Cămila bactriană este o asemenea specie: suportă tem peraturi de până la -30 ori +40°C și trăiește zile întregi fără apă. Pare a fi o specie cât de cât adaptată la condițiile lumii prefigurate de schimbările climatice cu care se confruntă planeta.

Pe pagina precedenta: în Siberia, taigaua - pădurea densă de conifere - se retrage tot mai mult înspre nord, iarîn urma ei urcă alte tipuri de ecosisteme caracteristice silvostepei, adică pajiștilor cu pâlcuri de pădure. Motivul principal este, evident creșterea temperaturii dată de încălzirea globală.

Dincolo de explozia de flori, în inima pădurii am găsit o roire de fluturi. Milioane de Hiuturi albi roiau pe cărarea ce ducea la o poiană. Am înțeles atunci că în intervalul aiintre candoarea și gingășia fluturilor, pe care poți să-i strivești cu un strănut, și foorța și statornicia brazilor, ce nu se lasă doborâți de iernile Siberiei, se mișcă ființa piădurii, pe care, odată ce o descoperi, n-ai cum să nu te îndrăgostești de ea.

Islanda este o lume unde focul și aburul seîntâlnesc cu gheața. Imediat sub scoarța terestră subțire, fierbe și se frământă mantaua terestră, care erupe în vulcani, înfierbântă apa izvoarelor termale sau o aruncă explozivîn gheizere.

Dreapta Atât de dură este roca acestei insule, încât apa râurilor, ce se rostogolește în cascade, sau valurile oceanului, care o lovesc din timpuri insondabile, cu mult înainte de a fi apărut noi pe Pământ, nu au reușit să-i erodeze stâncile.

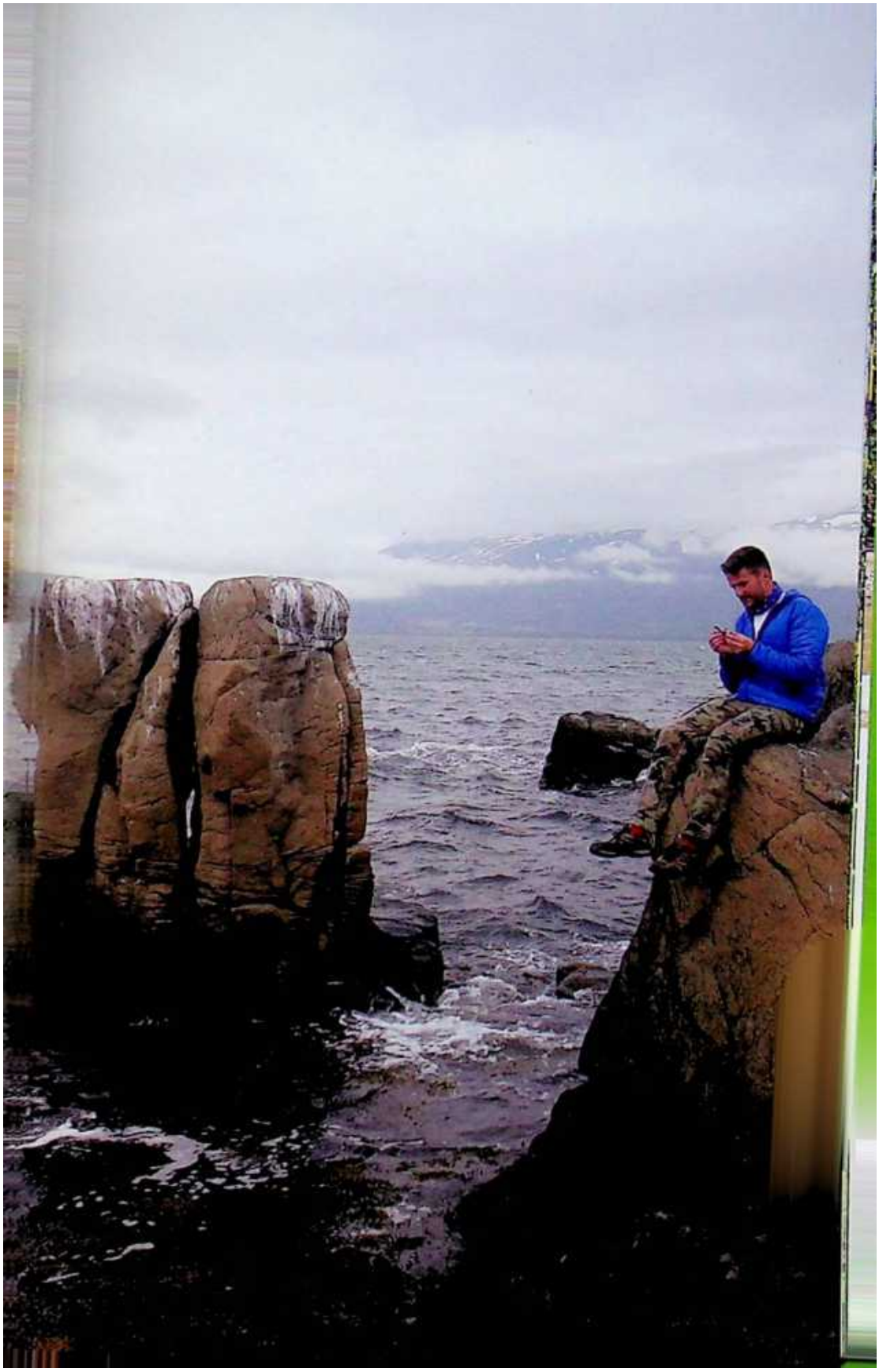

Scoția, ca parte din Arhipelagul Insulelor Britanice, s-a întâlnit prima dată cu omul acum aproape 13.000 de ani. La fel ca în Islanda, am decimat biodiversitatea, am tăiat pădurile, ne-am extins agricultura, așezările și rețeaua de drumuri.

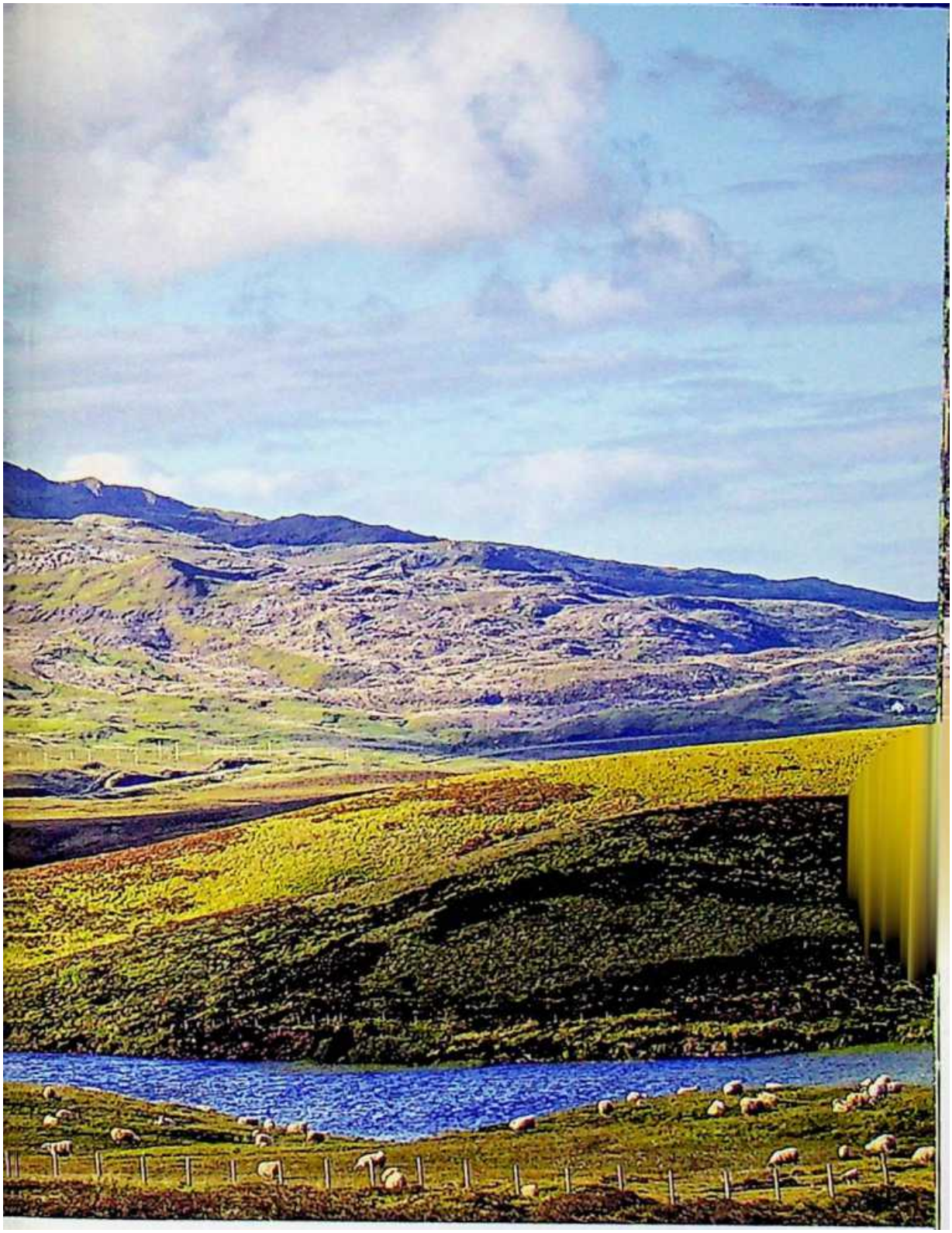

Atât în Islanda, cât și în Scoția mai sunt însă unele locuri în care găsești puzderie de păsări: pe stâncile de pe coastă. Păsările care în cea mai mare parte a vieții lor stau pe mare vin pe insule să clocească. Pe falezele abrupte și stâncoase ale Scoției cuibăresc alcele și cormoranii.

Dreapta Aveam două săptămâni ca să traversăm bucata de pământ prin mijlocul junglei. Eram încărcați ca măgarii cu care urcam oile la munte când eram copil și-l însoțeam pe unchiul meu. Aveam un rucsac în spate și unul în față. A fost cel mai mare efort fizic pe care l-am făcut în viața mea, de necomparat cu orice alt efort de până atunci.

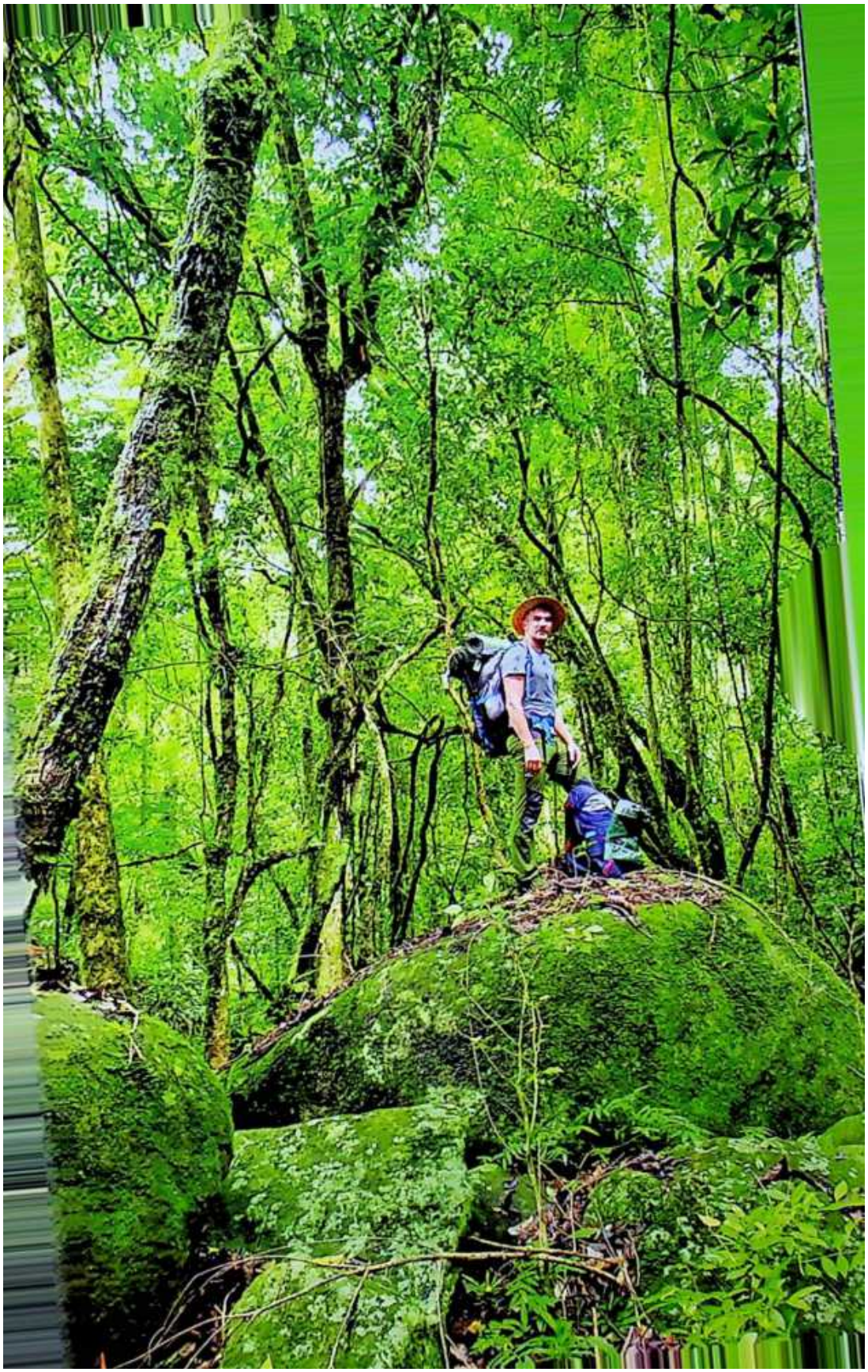

foi faci loc prin cortina groasă de liane și ajungi lângă apă. Te apleci și bei. Când bei dlin apa aceea, știi că bei împreună cu jungla. E bună, e limpede, e ca apa vieții! Te a ișezi pe un bolovan și te uiți la cascadă. Simți cum apa ți-a potolit dorința, de parcă ni-are să-ți mai fie sete niciodată. Vezi copacii, lianele, păsările, florile și fluturii și sttii că și ele simt ce simți tu. Este firesc, e viața din noi și din toate câte sunt!

Stânga Ziua, jungla este însuflețită de zumzetul zborului păsărilor colibri. Licăresc aisemenea unor scântei și caută nectarul florilor pe care le polenizează cu un sărut. Im portugheză păsărilor colibri li se spune *beija-flor,* „cele care sărută florile". Grija ci:u care trebuie luate în mână pentru a fi inelate te trimite cu gândul la meșteșugul dUelicat al unui ceasornicar.

La Rio de Janeiro ori e zi, ori e noapte, crepusculul este ceva străin locului. Aproape de tropice, soarele apune brusc, se aruncă după linia orizontului - și gata! Eîntuneric. Tot așa și răsare: te trezești dimineața luat pe sus de lumină. Cum a pățit această cucuvea, surprinsă de lumina dimineții pe plaja din mijlocul metropolei.

Dreapta Nu cred să fie în lumea asta un loc unde să poți simți mai mult pulsiunea, conexiunea și exuberanța vieții ca la Carnavalul de la Rio!

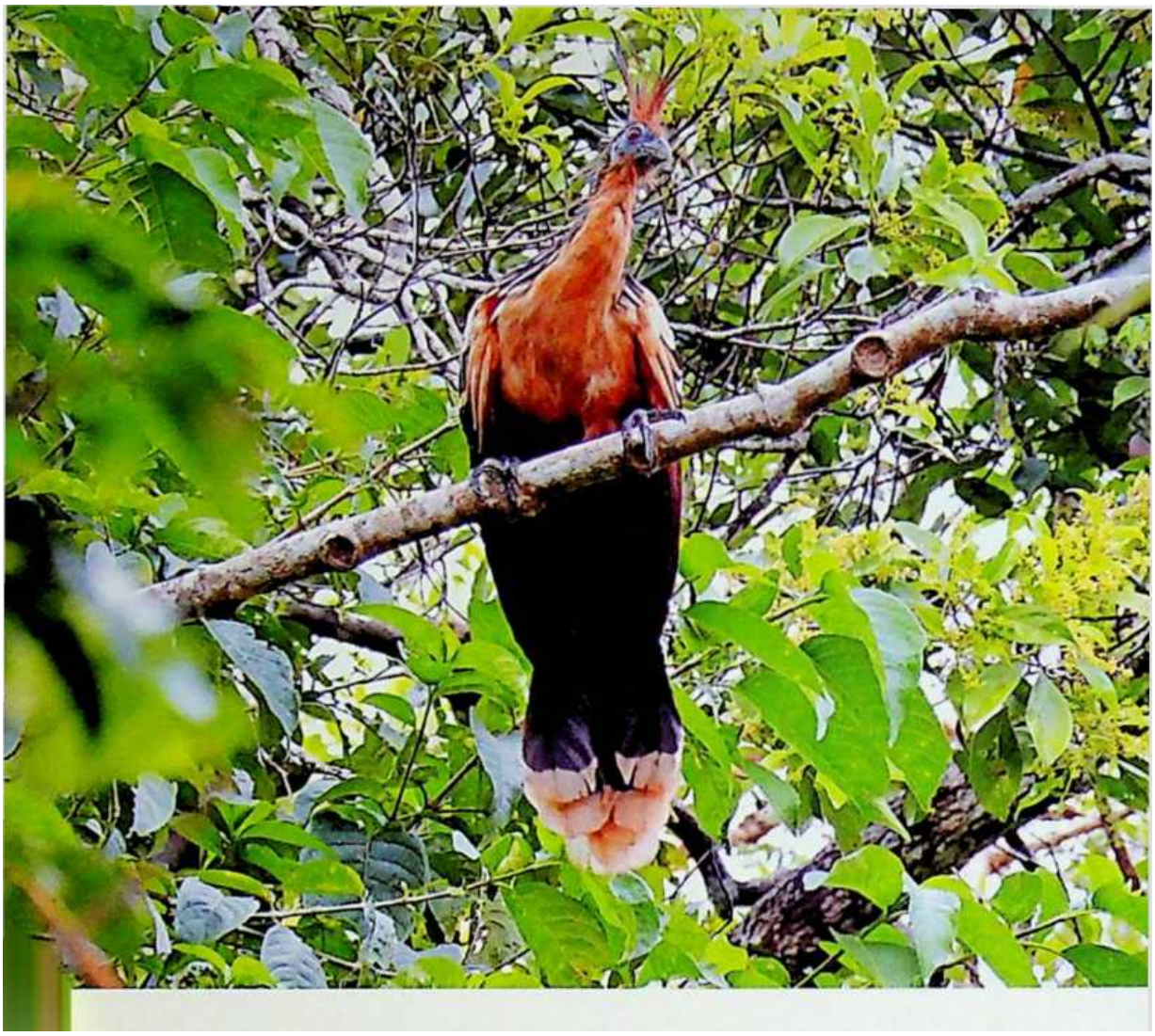

Priveam hoazinul și vedeam simultan reptila și pasărea: viața din el este înci amestecată. Așa cum viața este amestecată și în noi, căci fiecare trecem, într-ur moment al dezvoltării noastre în uterul matern, prin diversele forme pe care le-a lua viața în evoluția ei spre om.

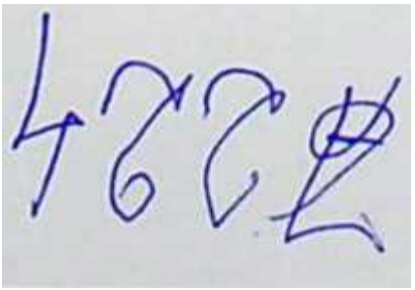

hn Columbia, dintr-un singur punct, de pe malul unei mlaștini, la marginea unei pădur puteam vedea într-o zi 400 de specii de păsări, iar seara, la apus, de pe coline mai îfnalte, vedeam cum turme de capibara - cel mai mare rozător de pe Pământ - ies din mlaștinile cu caimani și se răspândesc pe pajiștile întinse.

F°e pagina armatoare Spre granița cu Venezuela este o rezervație vastă prin care ttrece râul Aripori, unul din cele multe care formează bazinul fluviului Orinoco. (Contemplam din barcă locurile acelea, unde nu s-a mai vânat de peste 50 de ani. (Cum era noiembrie și în America de Nord începuse iarna, multe păsări migratoare weniseră aici. împărțeau cerul cu gazdele lor, făcând astfel din colțul acesta de natură tunul cu cea mai mare biodiversitate de pe Pământ.

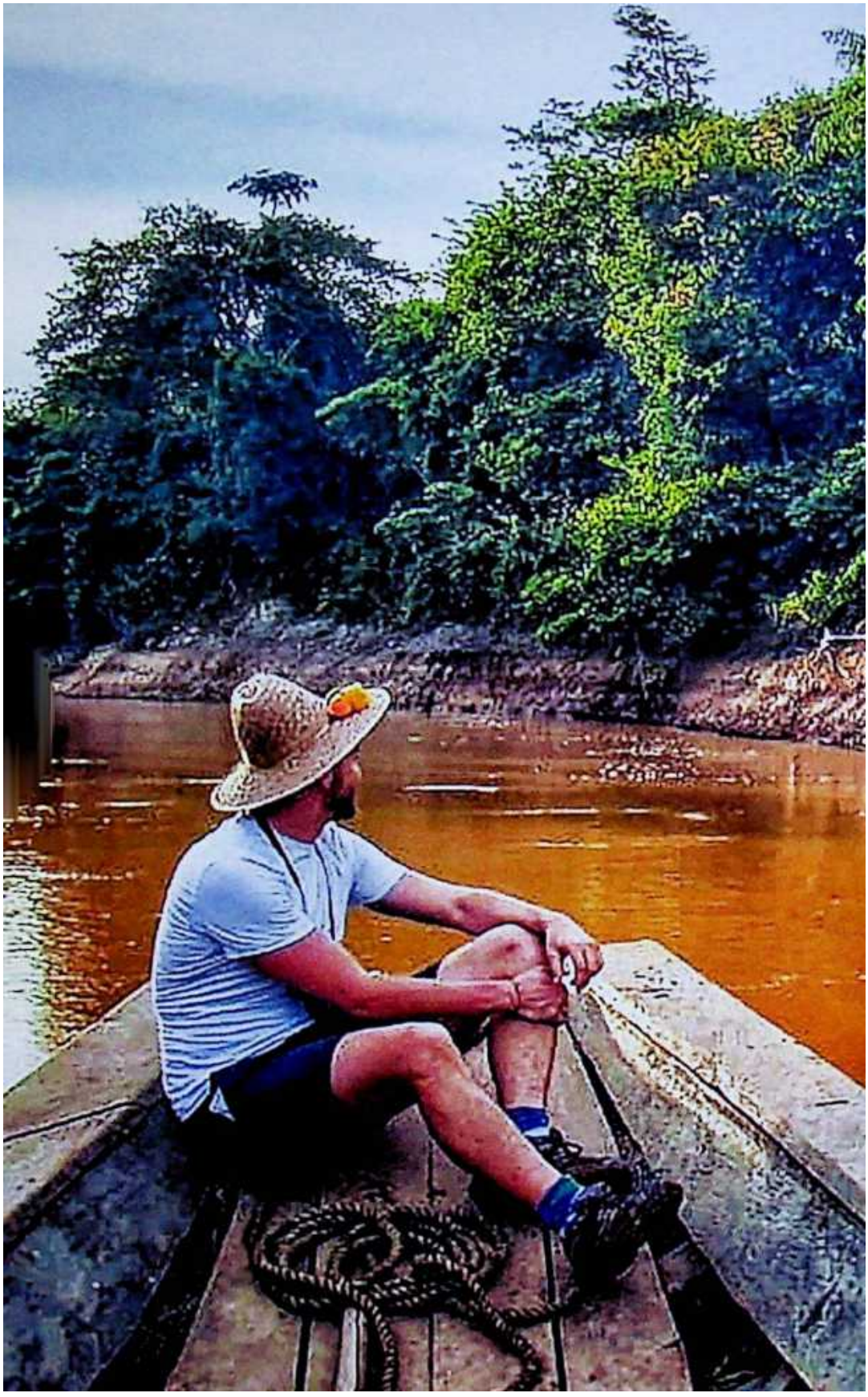

I

FIŞA DE TER

Numărul permisului	1 res

SERIA ȘTIINȚA

este coordonată de Vlad Zografi

Au mai apărut:

GAIA VINCE

Focul, limbajul, frumusețea, timpul: Cum au depășit oamenii legile firești ale evoluției

ANTONIO DAMASIO

Strania ordine a lucrurilor:

Viața, sentimentele și nașterea culturilor

PIER VINCENZO PIAZZA

Homo biologicus: Cum explica biologia natura umană

PAUL DAVIES

Rețelele de informație și misterul vieții

PAUL NURSE

Ce este viața?

Cinci mari idei ale biologiei

ALEXANDRU BABEȘ

Povestea creierului:

în căutarea celui mai complicat obiect din univers

SILVANA CONDEMI

FRANÇOIS SAVATIER

Sapiens:

Cele mai recente descoperiri

De același autor:

Călătorie în jurul omului

Fotografia de pe copertă:

în jungla Braziliei - pe Insula cea Mare, unde s-a conservat o parte din Pădurea Atlantică (arhiva autorului).